Artur Silvestri

MODELUL „OMULUI _ MARE”
Zece „Convorbiri de amurg” cu
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

urmate de

„Douăzeci şi opt de scrisori de altădată”

CARPATHIA PRESS – 2004

ISBN 973-86949-O-6

ilustraţiile ce însoţesc această carte aparţin arhivei Î.P.S. Antonie Plămădeală şi reprezintă următoarele imagini, cu explicaţiile date de Domnia Sa: Coperta 1 (de la stînga la dreapta sus): *Mănăstirea Prislop din Ţara Haţegului unde m-am călugărit; Arhim. Andrei Scrima, Ierom. Antonie Plămădeală şi preotul Vasile Voiculescu în grădină la Mănăstirea Antim – Bucureşti; P.S. Antonie Plămădeală,vicar patriarhal, P.F. Sa Justinian Marina şi Î.P.S. Justin Moisescu, Mitropolitul Moldovei în faţa unei piramide din Egipt; Î.P.S. Antonie Plămădeală al Ardealului şi Î.P.S. Teoctist al Moldovei; Vedere generală a Mănăstirii Sâmbăta, înainte de construcţia Academiei şi a casei din partea din Răsărit; Vedere generală a intrării la mănăstirea Sâmbăta, cînd era gata; Mănăstirea Sâmbăta din partea de Vest; P.S: Antonie Plămădeală, episcop al Buzăului; Colonadele din faţa Bisericii, unde se află mormintele mitropoliţilor: Nicolae Bălan, Nicolae Colan şi Nicolae Mladin ai Ardealului la Mănăstirea Sămbăta; P.F. Sa Bartolomeu, Patriarhul Ecumenic, la Mitropolia din Sibiu;*

Coperta 4 (de sus în jos): *P.S. Antonie Ploieşteanul, vicar-patriarhal şi arhiepiscopul Sundby din Suedia; Mănăstirea Sămbăta în ruină, care a fost restaurată de Î.P.S. Nicolae Bălan; Î.P.S. Antonie, Mitropolitul Ardealului şi apoi de la stănga spre dreapta: Pr. Calea loan – secretar eparhial, P.C. Pr.Gheorghe Papuc, consilier cultural, P.C. Protosing. Casian Crăciun, Dl. loan Alexandru, cunoscutul poet, apoi ing. Alexe Plămădeală la şantierul noii Mănăstiri Sămbăta; Scriitorul Marin Sorescu, scriitorul loan Alexandru, P.C. Pr. Sabin Verzan, consilier patriarhal, P.S. Antonie Ploieşteanu şi Prof. Paul Miron din Germania; Prof. Jean Meyendorf de la Seminarul Sf. Vladimir şi P.S. Antonie Ploieşteanu, stănd de vorbă la o conferinţă din Geneva.*

Concepţia acestei ediţii aparţine autorului Tehnoredactare: *Diana Suică*
Tipar: Evenimentul Românesc – Tipogrup Press

DISCURS ÎMPOTRIVA UITĂRII

Prin luna Mai, în acest an, mi-am dat seama dintr-o dată că nu mai vorbisem de aproape cincisprezece ani cu Mitropolitul Antonie Plămădeală. „Nu mai vorbisem” este un fel de a zice căci vorbele ce schimbasem odinioară, nu puţine, însemnau scrisori şi prea rar convorbiri, care nici nu erau obligatorii dacă epistolarul şi cărţile ce primeam păreau de-ajuns. Şi, întîi de toate, sentimentul de solidaritate tăcută şi de-la-sine-înţeleasă ce cred că ne arătasem în alte vremuri şi poate că rămas încă viu. Dar acum, citind cîteva însemnări publicate în „Telegraful Român” ce îmi desluşiseră amărăciune în faţa ingratitudinii care nu mai ţine minte meritul ori, poate chiar, în faţa lumii repede uitătoare, m-am gîndit să fac acum ceea ce, dacă amînam, ar fi trebuit să fac oricum vreodată, dar prea tîrziu. Din acest sentiment indistinct – unde intră, fără a stabili proporţia, dorinţa de a pune lucrurile în orînduiala lor, îndreptînd ceea ce începuse a se strica, dar şi obligaţia de a face „document”, arătînd modelul – a ieşit această carte ce public, la doar cîteva săptă-mîni după ce am croit-o. La drept vorbind, soarta ei este stranie fiindcă nu ar fi trebuit să existe în această formă şi, în orice caz, nu acum, deşi „modelul” ce am voit să înfăţişez o merita încă de demult. Cred că era prin 1988 cînd socotisem că i s-ar potrivi o descriere operei celui ce călca pe urma lui Hasdeu şi Pârvan şi o efigie „mîinii” parcă neostenite ce făcuse să se ridice din nou ziduri stricate şi uitate. Dar n-a fost să fie, fără a putea explica azi unde se împiedicase gîndul, făcîndu-se, mai apoi, doar ipoteză şi regret. Poate fusese ideea că mai e timp, socotind greşit şi ascultînd probabil de vîrsta neînţeleaptă de atunci. Apoi, cu oarecare intermitenţă, gîndul revenise deşi luase înfăţişări diferite, fără a se traduce în vreun fapt concret şi încheiat. Dar acum venise timpul să se facă.

Şi „să se facă” într-o formă neaşteptată ce i-am împărtăşit-o lui Antonie Plămădeală care, răspunzînd deîndată, a reînceput să-mi vorbească. Între timp, fără să ştiu de unde îmi veniseră, se nimeri să scriu, ca dictate, două povestiri enigmatice din vremea de demult, ce se adăugară materiei care îşi căuta o formă şi un tîlc.

„Convorbirile de amurg” se făcură mai repede decît mi-am închipuit şi într-o zi, pe la jumătatea lui iunie, le-am primit din chiar mîinile Mitropolitului Ardealului, fără să-i arăt, totuşi, mirarea faţă de promptitudinea ce nu anticipasem.

În aceiaşi noapte chiar, am citit pînă către zori, ca în tinereţe, depoziţia spusă parcă în voce joasă şi moale, gîtuită de emoţia pe care amintirile fericite o aduc năvalnic, uneori însoţite de o lacrimă secretă. Era aproape un monolog, rostit cu privirea parcă întoarsă în sine şi arătînd sclipire de argint mătuit în lumina tulburătoare ce o lasă asfinţitul.

Textul era, şi rămîne, memorabil; dar parcă un sentiment de incompleti-tudine apăruse fără să ştiu unde îşi avea izvorul şi am lăsat pentru cîteva zile

totul deoparte, fără să insist inutil. Apoi, fără un motiv precis, mi-am dat seama de unde venea gîndul că totul ar fi trebuit să fie ceva mai altfel decît era. Eu aveam în minte, şi păstram ca timbru intelectual, scrisorile de neuitat pe care odinioară, acum aproape douăzeci de ani, mi le trimisese Mitropolitul Ardealului: un exemplu de eleganţă şi potrivire între cuvinte ce nu se mai însoţiseră decît rar, de fapt un stil ce arăta puterea de a înşirui vorbele într-o rînduială enigmatică pe care însuşi gîndul viu o dădea, fără să se bage de seamă. Alte ore ale zilei omeneşti, alte vremuri, alt veac.

Aşa încît, spre a da întregului rotonditate şi a completa acolo unde omul mare ce îmi vorbise în amurg lăsase deoparte, am hotărît să adaog epistolarul şi să întăresc totul, în acest fel. La drept vorbind, ideea nici măcar nu ar fi fost fără rost căci, schimbînd gînduri în scrisorile de atunci, şi Mitropolitul Antonie şi eu fusesem de acord, fără să ne înţelegem, că este o corespondenţă ce se va publica odată, cîndva, cine ştie de către cine. Era făcută, de fapt, ca să se ştie. Dar, din păcate, cînd am început să le recitesc am observat că unele din cele ce existaseră nu mai sînt, uitate sau rătăcite de mine prin cine ştie ce dosare din pădurea dezordonată a manuscriselor mele ori poate chiar se pierduseră iremediabil, fără să determin cu precizie ocazia. Sentimentul ce am încercat atunci este greu de descris şi poate şi mai greu de îngăduit căci includea, deopotrivă, senzaţia ireparabilului, culpa şi fatalitatea nepăsării, ca o boală grea, incurabilă, ce am socotit mereu că trebuie condamnată şi înlăturată dar o vedeam la mine fără să o înţeleg. Efortul de a găsi ceea ce ar fi trebuit să stea la locul cuvenit şi să se păstreze mi se părea nedrept şi absurd şi un fel de pedeapsă pentru nesăbuinţa anilor irosiţi. Din păcate, nici maşinăria ce admirasem cîndva, de arhivistică nemţească, a Mitropolitului Antonie nu se dovedi perfectă în absolut dar, în biblioteca uriaşă de la Sîmbăta, se aflară totuşi destule din scrisorile ce lipseau, mai multe decît sperasem că voi recupera. Astfel am recompus împreună, din bucăţi împrăştiate de timpul necruţător, un fel de dialog de oameni din alte vremuri, ce îşi scriau, ca şi cărturarii din vremea Renaşterii, fără a ţine să se vadă la faţă şi a se întîlni ca să se înşiruie în organizare cazonă. Şi astăzi recitesc cu emoţie frazele încrezătoare de-atunci; dar este o emoţie îngîndurată şi copleşită de tristeţea vremurilor ce s-au desfăşurat altfel din misteriosul caier de cînepă al zilelor şi anilor ce s-au dus.

În cele din urmă, toate se aşezară în forma acestei cărţi neobişnuite dar poruncită de ceva, ce nu înţeleg acum. Poate că în ea se întrevede că este „făcută” la repezeală şi nu-i echilibrată, deci nu are clasicitatea ce am căutat-o zadarnic şi la altele, ce „stau” încă fiindcă n-au atins-o.

Dar, la sfîrşit, gîndindu-mă mai bine, îmi dau seama că raţiunea secretă ce a lucrat aici desluşeşte şi o altă semnificaţie, mai adîncă şi, de fapt, ireductibilă. Ea înlătură mitologia justiţiei postume, şi a îndreptărilor ce se vor face de către alţii, în viitor, atunci cînd au greşit contemporanii ori au uitat

dintr-o prea repezită băgare de seamă. Căci într-o ţară ce n-a fost capabilă să clădească un Pantheon pentru cei ce au binemeritat Patriei nerecunoscătoare şi unde din o sută doar unul ştie, poate, unde este mormîntul lui Constantin Brâncoveanu în Bucureşti, nu este de nădăjduit decît ceea ce ne stă doar nouă în puteri să facem spre a ne păzi fapta bună de lipsa de memorie şi de nepăsare şi nechibzuinţă.

Împotriva acestui rău al uitării, aş vrea să-mi dea Dumnezeu zile spre a-mi plăti tot ceea ce datorez tuturor celor ce au putut să-mi facă viaţa mai puţin misterioasă şi să mă ajute să capăt înţelepciune.

Odată, nu prea demult, am aflat şi eu această povaţă mută de la un Păzitor şi, la rîndul meu, nădăjduiesc să le păzesc pe toate cele ce merită să rămînă.

14 August 2004

DOUĂ POVESTIRI ENIGMATICE DESPRE LOCURI BINECUVÂNTATE

„INTUIŢIE” ŞI „INSUFLARE”

„Scenă de descălecat” la Palatul Episcopal de la Buzău

Cine ar fi ajuns în mijlocul Buzăului, pe la 1985, ar fi zărit de îndată o aglomeraţie de clădiri ce i se zicea de către localnici „Episcopia” precum parizienii denumesc, în acelaşi mod comprimat şi mitic, „Île de la Cité”. Văzută de la depărtare, aceasta impresiona prin întindere, măreţie şi tăcere stranie, de parcă în chiar oraşul cu mişcare cotidiană s-ar fi aflat un alt oraş în machetă, de o absenţă necontingentă, aproape necălcat de picior nepoftit şi populat de făpturi taciturne, parcă rămase din cine ştie ce alte vremi şi sustrase nu doar timpului ci pînă şi memoriei. Această impresie de nefiresc ori, mai degrabă, de nepământean, se întărea de îndată ce te apropiai, observînd totul mai cu luare-aminte. Locurile se desfăşurau mai întins pe o panoramă largă dar totul se intensifica într-o muţenie muzeistică, aproape ca de pe alt tărîm. O alee largă şi lungă, pustie, ce însoţea într-o latură clădirea severă, de Saint-Cyr monacal, a Seminarului Teologic, se încheia departe, după porţile cu arcade meşteşugite în metal greu şi imun, în uşa Catedralei şi în faţa unui Palat de o masivitate impunătoare dar uimitor prin proporţie şi prin încadrarea geometrică impecabilă în careul de chilii ce doar către Asfinţit se desfăcea lăsînd să se întrevadă nesfîrşita grădină împădurită de pomet şi nenumărate flori, ce părea că nu se mai termină.

Sentimentul de ieşire din timp era, la drept vorbind, copleşitor, ca şi încredinţarea că toate fuseră rînduite, astfel, de mult şi ne-mutate. Şi totuşi, cu abia vreo cîţiva ani mai înainte aici nu era decît „tradiţia”, povestea vorbelor populare ce fac din amintire şi naraţiune spusă de părinţi o certitudine; dar, deopotrivă, şi mitologie transmisă de la o vîrstă la alta, pînă în nesfîrşitul trecerii biologice. Aci, în ceea ce ajunsese un fel de ruină întristătoare, se zicea că, odinioară, se adăposti Nicolae Bălcescu ca să citească hrisoave şi urice iar, la o vreme, înnoptase chiar Vodă Cuza, ce se întîmplase să se oprească şi la Buzău, aflat pe drumul Ieşilor. Dar cine ridicase aceste zidiri, şi cînd, şi mai ales în ce fel, nu se mai ţinea minte.

O vorbă, zisă de careva vreodată, îl amintise pe Matei Basarab şi astfel ajunse a se socoti acesta drept întemeietor dar fără dovadă şi alt temei decît o legendă. Mai sigur ar fi fost doar că, în vremea lui Chesarie Căpăţînă, ce păstorise în veacul XIX la Buzău, s-ar fi sfîrşit, la 1844, la Episcopie o înnoire de palat domnesc, ce n-ar fi putut să fie decît acesta.

Dar „înnoit” după ce stricăciune şi, mai ales, în ce mod şi urmîndu-se pe care ctitor, ajuns acum, dar poate şi atunci, anonim? Misterul părea să rămînă adînc şi impenetrabil. Şi totuşi, parcă o potrivealã stranie începu, la o vreme, să îl descurce în felul unui miracol consumat lent, ca un fir de cînepă tras cu greu dintr-un caier. Întîi, se dovedi că bătrînul episcop Antim Angelescu pusese

deoparte, pînă la amurgul trecerii lui pe pămînt, banii trebuincioşi pentru „înnoirea” de acum, uşurînd din povara celui care, urmîndu-l, ar fi trebui să facă. Aşadar, exista acum cu ce dar mai rămînea de ştiut cum şi, mai cu seamă, ce? Apoi, se potrivi ca întîistătătorul Buzăului să fie chemat Antonie Plămădeală.

Ceea ce urmă ar fi meritat să treacă, deopotrivă, în poveste. Căci oricîtă ştiinţă de carte ar fi pus făcătorul aici, oricîtă răbdare în a reconstitui document şi a descoperi sursă ar fi arătat, fără un altceva – ce înseamnă o mixtură nefirească de intuiţie şi insuflare – încheierea nu s-ar fi produs cu aceste concluzii, ce se văd. La drept vorbind, ar fi trebuit să se procedeze, mai întîi, după regulă, pornindu-se de la ceea ce se afla, adică un întreg în prag de ruină sub forma unei clădiri care îi apăruse baronului Talleyrand, cu doar cîţiva ani mai înainte de Unire, ca „o curiozitate”. O scară abruptă şi fără utilitate, stricînd faţada prin aspectul semi-industrial, un hol îngust şi sărăcăcios aflat la parter, bolţi sparte şi înlocuite cu uşi de comunicaţie aşezate fără o logică mai agregată şi, în totul, un edificiu inutil, ce se locuia numai la etaj, croit după imaginaţia fără stil a lui Chesarie. Dar scoborînd cu cercetarea de documente mai jos decît în vremea acestuia, se descoperi o catagrafie din veacul XVIII, de pe la 1787, ce descria în lărgime palatul şi îl încurajă pe restaurator să imagineze. Vasăzică, un pridvor cu opt stîlpi, locuinţă cu camere multe la etaj, pivniţe şi cămări mai jos de acesta, pardoseli de cărămidă şi acoperiş cu olane: iată urma brîncovenească. Şi printr-o altă potrivire, acum se descoperi, la o încercare de tencuială de pe un zid, o inscripţie care, apărînd ca arătată cu mîna, spuse către noi despre acea „casă cu pivniţaru”, începută şi sfîrşită în zilele vrednicului de pomenire voievod Constantin Brîncoveanu şi ale mitropolitului Antim, cel din Ivir, cărturarul. Era ca şi cum se ridicase un văl ce acoperea o realitate presimţită pe care dovada o desluşeşte şi o confirmă. Căci mulţimea de urme brîn-coveneşti în nu prea puţine din locurile ce se ţin minte, de pe aici, îngăduia verificarea şi schiţa modelului ideal ce urma. Detalii se vădesc ici şi colo, într-un tablou votiv de la Rîmnicu Sărat, ce ilustrează pe Vodă cu Doamna ţării şi cu fiii, apoi în „lucrăturile” de la Berca, de la Băbeni şi Drăghiceşti. Stîlpii de piatră cu lucrătură barocă, arătînd ca o broderie de piatră ne-destructibilă, ferestrele cu ancadramente în arabesc şi uşile cu brîuri largi unde se transportară buchete stilizate de flori – acestea, existînd acolo, trebuiau să se afle şi aici. Restauratorul deveni, la drept vorbind, un creator, adică, de fapt, autorul unui proiect ideal şi abstract.

Palatul însuşi este, aşa cum a ieşit, o ficţiune de timp clasic, o reformulare ce n-ar fi croit nici un arhitect de restauraţie.

Mai întîi, în „faţa” laterală ce priveşte spre Catedrală şi către Răsărit, stă pridvorul brîncovenesc, unde se ajunge urcîndu-se, la pas uşor şi în ritm de recunoaştere, o scară în linie frîntă, monumentală şi masivă. Marginile, împodobite în sculptură ce visează la arabesc, împiedică ţesătura de piatră să

se reverse; aici, prin înlănţuiri ce par a nu se încheia nicăieri, golurile se umplu. Pridvorul, de fapt o încăpere destupată, fără ziduri şi doar redusă la stîlpi ce-i susţin acoperişul geometric şi mărunt, în ascultarea propor-iilor, este un fel de foişor larg, un loc încăpător de priveală şi de reflecţie în Kief şi de loisir în reverie, unde, dacă ar fi fost alăturat de casa boierească, ar fi domnit miroase de cafele şi lichioruri, aşezate lîngă cheseaua cu şerbet de portocale sau de trandafiri. Nimic din toate acestea aici. Totul este auster şi monumental, ca într-un loc ce pregăteşte, în sine fără a se folosi, intrarea în incintă, prin uşile mari, sculptate şi grele, ce se mişcă prin caznă, întîrziind. Dar odată ce se pătrunde, sentimentul se modifică deodată, încer-cînd straniul. Aici recunoaştem şi nu recunoaştem orînduiala casei boiereşti de oraş ce se dezvoltă, mai la o vreme, din palatul de ţară brîncovenesc căci sala de primire ori de bal, de fapt o încăpere uriaşă ce putea sluji şi drept salon, uneori, avînd tavanul iluminat prin sticlă ornamentată în vitraliu, lăsa, în amîndouă laturile să se vadă încăperi simetrice care, altădată, ar fi putut să fie dezvoltări de aripi diverse de castel. Dispoziţia nu-i aceasta căci, prea mărunte fiind, odăile colaterale par a se retrage minima-lizîndu-se, spre a îngădui marelui spaţiu axial să se desfăşoare. Grandoare inutilă? Stil risipitor? Fantezie fără utilitate? Nimic din toate acestea, de vreme ce aici sîntem nu într-un cuib de nobili oareşicare ci într-un palat episcopal, la voievodul-de-drept-divin. Totul se înşiruieşte, astfel, în coduri şi simboluri, ce nu se desluşesc decît greu şi adeseori nici măcar nu se presimt. În vasta încăpere ce ar fi trebuit să slujească, la stăpînii clipei, drept loc de petrecere, abia se întrezăreşte aici, departe şi simetric aşezată faţă de poarta grea pe unde se intră, uşa pe unde s-ar pătrunde, dacă se îngăduie, în spaţiul Întîistătătorului. Căci în acel loc, ce nu-i divanul de ţară al lui Vodă, nici biroul Brătienilor de la Florica şi nici scriptoriul secret unde Brîncoveanu, răsfoind *Foletul Novel,* îşi mai adăuga cîte un gînd răzleţ în Jurnalul de taină, totul se consacră, se concentrează şi se defineşte. Ajungi aici numai dacă şi cînd se îngăduie.

Întregul însuşi are un aer de gîndire sumeriană. Omul nevolnic, venind de departe precum regii provinciali ce se convoacă arareori de către

Împărat spre vedere, urcă greu scări multe, pătrunde prin uşi grele şi trece prin saloane ce nu se mai sfîrşesc spre a putea întîlni, cu privirea lăsată către ţărînă, pe stăpîn. Locul însuşi arată altitudinea căci Stăpînii de obicei primesc „sus”.

Aici se desfăşoară, la drept vorbind, „viaţa la vedere”, ce nu conţine decît prea puţin hazard, fiind cod şi ritual. Dar mai la o parte, pornind dintr-o odaie mică de lîngă interminabilul salon, se scoboară în catul de jos pe o scară îngustă din lemn ce conduce într-un alt fel de lume. Aici domneşte un calm socotit, de viaţă ce decurge după reguli şi se concentrează în contemplaţie. Totul pare croit spre reculegere şi pînă şi cuhnia aflată în apropiere apare ca fiind trebuitoare vieţii sobre iar nu pentru petrecere şi exces. În vasta şi

somptuoasa sufragerie a cărei mobilă parcă ar fi venit la porunca lui vodă Brîncoveanu din Sibiul baroc, vremea se măsoară aproape palpabil şi se desfăşoară apăsător în bătăile implacabile ale unui pendul. Abia, mai la o parte, vine capodopera de muzeu. Căci din ceea ce, la vremea începutului, fusese un „pivniţaru", a ieşit acum o sală nesfîrşită şi parcă inutilă, stranie în imensitatea ei pe care zidul în cărămidă vizibilă, lustruită, nu o face nici măcar neliniştitoare ci doar scenografică. Fost-a aceasta realitatea ce s-a „înnoit" şi s-a „pre-făcut" spre a sluji altfel decît odinioară se gîndise a se face? Cine poate să ştie cu precizie dacă nu chiar omul de-atunci, ce nu ne mai poate vorbi. Rămîne re-creaţia de azi.

Dar, la drept vorbind, este acesta un palat brîncovenesc, în forma ce a luat? „Este" şi nu este. De fapt, este pentru că putea fi; şi „nu este" fiindcă, în ultimă analiză, aceasta este ipoteza lui, realitatea paralelă în epură.

MAREA HIEROGLIFĂ

„Utopie" şi „Restauraţie" la Mănăstirea Sâmbăta de Sus

Examinat „după carte", brâncovenismul Episcopiei de la Buzău se confirmă în detalii şi chiar în ţinută dar secretul faptei abia dacă se întrezăreşte şi, deci, nu-i uşor a se defini.

De fapt, hotărîtoare sînt aici, în acest gen de restaurări închipuite de Antonie Plămădeală, metoda şi magia şi, în ultimă analiză, miraculosul. Era în vara lui 1989, cînd, într-o după-amiază stranie cu ceţuri aproape germanice şi o ploaie burniţată şi rece de Septentrion, ajunsesem la Sibiu, la Mitropolie. În Cetatea Sacră ce constituia acel şir de clădiri unde, de la Catedrală pînă la Institut, totul se înşiruia misterios şi aproape nevăzut îndărătul faţadelor săseşti ridicate, în aliniamentele de coridor, pînă la stradă, una dintre unităţi, nedesluşită de nu s-ar fi arătat personalul de primi re, era reşedinţa Stăpînului acestor locuri. Văzută din afară, dinspre oraşul „teutonic" cu geometria severă, aceasta nu arăta nimic spectaculos şi nici măcar o urmă ceva mai apăsată de loc ritualic alta decît cele ce se indică, tabelar, în mod curent. Dar de îndată ce se pătrundea printr-o poartă grea şi acoperitoare ce respecta tradiţia exteriorului, totul îşi modifica semnificaţia şi parcă şi cronologia. Aci, de fapt, concepţia era, ca şi locul şi tradiţia, atît de diferită de „brîncovenismul" solemn dar exuberant al Episcopiei de la Buzău încît sentimentul ce apăruse era de altă ţară şi altă lume. În locul formelor ce se arată şi se impun prin masivitate, prestigiu şi simbol de putere, aici apăreau sensurile ce se închid, arătînd forţa penumbrei, secretul, lucrarea sublunară. Loc de cărturar, nu de Stăpîn vădit. Un fel de atrium lunguieţ ce despărţea două aripi ale clădirii ce cu greu s-ar fi putut numi „reşedinţă" căci era, la drept vorbind, un palat cu o concentraţie uimitoare de încăperi, spaţii şi funcţiuni, crea dintr-o dată o impresie de izolare şi nefiresc ce se încerca repede şi stăruia. Abia într-un tîrziu mi-am dat seama

că Timpul se dizolvase precum şi Spaţiul începuse să pară că nu se mai termină. În acel timp neclar, ce putea fi de oricînd pe cuprinderea a cîtor-va sute de ani ce îşi pierduseră şirul, toate se orînduiseră parcă într-un mod ritualic, cu putere de canon şi cu o stăruinţă în datele esenţiale ce uimea. De îndată ce se pătrundea pe o uşă şi se înainta pe o scară întortocheată ca de Quattrocento, urcîndu-se la întîiul cat, se putea observa, undeva, către ceea ce s-ar fi putut să fie ferestrele ce dădeau în uliţa vreunui veac, un birou unde şedea, cu aerul absent de înţelept asiatic, un bărbat mai degrabă mărunt care, în alt timp şi în alt loc, ar fi putut fi un Mazarin, un Fouquet şi un Le Notre deopotrivă, învîrtind pe degete soarta unor popoare şi a Europei. Dar la acea vreme el era Mitropolitul Ardealului. Incinta însăşi avea un aspect nedefinit ori, mai bine zis, neobişnuit faţă de însărcinările ce i se atribuiau. Cînd, la o vreme oarecare după ce trecurăm prin sufragerie, ajunserăm în bibliotecă, acest sentiment se întări, devenind clar şi distinct. Căci mai nimic din ceea ce s-ar fi închipuit a fi o reşedinţă nu se recunoştea aici ci, mai întîi de toate, aerul de instituţie precisă, definitivată şi clasificată, ordinea „nemţească” şi spaţiile încăpătoare şi pregătite prevăzător. Omul însuşi ce păstorea aceste lungi săli, înalte şi umplute pînă la refuz de o arhivă aproape habsburgică prin ordine şi cuprindere părea – şi era chiar – o instituţie. În biblioteca lui Antonie Plămădeală toate erau orîn-duite pentru o vreme nedefinită şi fără o lungime precisă, de fapt fără un capăt hotărît de parcă ar fi fost lăsate, cînd Stăpînul s-ar fi retras, pentru nenumărate generaţii de ucenici, ce se bănuiau că vor fi fiind cîndva, căci trebuiau să fie.

Viziunea însăşi ce se presimte este atît de rară încît merită să se sublinieze. Viziune, întîi de toate, de om mare, ce ştie că urma lăsată valorează, cînd este, şi ridică prea de tot părelnica noastră făptură dincolo de vremea ce ni s-a dat prin intervenţia hazardului. Apoi, o viziune de continuităţi, înşiruiri latente şi de cicluri care, odată ce se întrevăd şi se cunosc, dau sens faptei noastre şi o păzesc de rătăcire risipitoare şi de perisabilul nemeritat. În sfîrşit, o viziune stranie, ce nu am mai întîlnit, constînd într-o seninătate desăvîrşită în faţa ireparabilului final, ce se depăşea nu prin „bărbăţie” sau „curaj” nesemnificativ înaintea înfricoşatei clipe ci prin sentimentul păcii în firea lucrurilor, ce vine pentru că aceasta este, peste orice filosofie, marele mister. Un sentiment ce nu l-am înţeles decît tîrziu, altădată şi mai aproape de ziua de azi, ce mi l-a arătat o vietate la fel de stranie, ce am pierdut, pentru totdeauna, în această iarnă, ce parcă s-a instalat definitiv.

Dar omul ce ne îngăduise aci, în acest timp tainic şi în aceste odăi sustrase contingentului ca în vremuri de alchimişti, era nerăbdător să ne arate lamura, poate chiar „aurul Carpaţilor”, nu al Rinului, extras din materia neagregată şi trecătoare: „Sâmbăta”. Cînd, la o vreme de după-amiază ne abăturăm, a doua zi, de la drumul Făgăraşului, urmînd linia munţilor ce se vedeau prin ceaţă către Miazăzi, sentimentul de neobişnuit – ce aşteptasem –

nu se presimţise ci doar o înseninare ce venea treptat, prin depărtarea de lumea agitată rămasă în urmă şi uitată. Cu cît înaintam, o linişte secretă şi o pace fără origină definită ce se întîlnesc în preajma munţilor se aşezaseră pretutindeni şi se clătinaseră puţin doar într-un tîr-ziu, cînd, de după un colţ de pădure de mesteceni şi paltini, se arătă, ca o nălucă albă şi nefirească, Mânăstirea.

Abia atunci mi-am dat seama de ce oamenii de la Mitropolie scădeau vocea cu cîteva tonuri cînd pronunţau numele acestui loc, ca şi cum ar fi evocat o taină grea, înfricoşată şi neînţeleasă. Sentimentul era de poruncă divină, insuflată.

Căci, în definitiv, Mânăstirea se încadrează şi nu se încadrează în peisaj. De o parte stă masivitatea ei geologică, arătînd de parcă o coastă de munte s-ar prelungi pînă aici, în vegetaţia crescută în depresiune. Dar culoarea ce deosebeşte şi impune, proporţiile ce nu repetă hazardul alcătuirilor minerale şi deopotrivă sentimentul că o mînă necunoscută le aşează pe toate acolo urmînd o hotărîre mai presus de străvechimea munţilor şi a lumii văzute – acestea se întrezăresc şi tulbură iremediabil.

Curînd, ne aşezarăm în „mânăstirea veche” în mijlocul unui parc de o linişte nefirească, unde iarba atît de verde şi de neverosimil de curată părea a oglindi însăşi păşunile Raiului. Dar, cîndva, către seară, cînd ne re-trăsesem pe terasa casei Mitropolitului Nicolae Bălan, se auziră vreme lun gă paşi aproape nenumăraţi, ca ai unui popor în exod ce venea dinspre „Sîmbăta Nouă” şi se îndreptau către undeva, încoace, pierzîndu-se în apropiere şi stingîndu-se treptat. Mulţimea ce clădea Mânăstirea se retrăgea la odihnă, în noaptea nepătrunsă ce se aşezase cu răceala sticloasă a Munţilor Făgăraş.

Căci, la drept vorbind, construcţia însăşi era faraonică. Dar nu atît dimensiunile – ce impresionează, cu toate acestea – şi scala acestui prototip de aşezămînt impun de îndată, oprind graiul comun ci, la drept vorbind, nedesluşitul tainei. În toate acestea, stau şiruri de sensuri, recapitulări de tîlcuri, fragmente de Timp smulse hazardului şi prefăcute într-un altceva ce se proiectează în întregul ca o hieroglifă, unde, la sfîrşit, însuşi Stăpînul vine, precum Faraonul, să-şi doarmă somnul de veci sub steaua necunoscută ce îl veghează. Fiindcă, de fapt, ca şi Piramidele, dacă au, „Sâmbăta” are codul ei misterios ce nu se aşează nici măcar în impresia de speculaţie geografică unde s-ar întrezări „axa” lumii de pe aici, „omphalos”, osia getică.

Concepţia este tulburătoare şi uimeşte, de fapt, printr-o viziune atît de enigmatică încît nici măcar nu s-a studiat cum se cade, căci mulţimea de evocări ce se fac de obicei arată superficialitate şi triumfalism uşuratec, fără penetraţie. Este aci un amestec de utopie şi restauraţie şi de revoltă a fondului neconsumat pînă la capăt, alături de un fel de a înţelege istoria prin recuperări ce ignoră dezvoltările ei neprielnice şi adesea chiar dramatice prin ostilitatea neînţeleasă. Gîndul caută a crea şi a întreţine o realitate paralelă, arătînd o

lume a lui Als Ob, a lui *ca şi cum* nu s-ar fi întîmplat, şi, la drept vorbind, creează o cu totul altă idee despre români decît se evocă în mod curent. În faţa celor ce deplîng absenţa destinului istoric al Franţei la aceşti carpatini cu vitalitate misteriosă, Antonie Plămădeală înfăptuieşte ce are de înfăptuit, încredinţat că noi am avut destinul istoric al Franţei şi istoria ne-fracturată ce o meritäm. Totul este refăcut ca şi cum nu s-ar fi risipit odinioară, demult, ci ar fi continuat, în cicluri lungi ce se răsfrîng în aceleaşi cadre şi ieri şi azi pînă într-un mîine nedefinit. „Sîmbăta" însăşi -care nu mai este „mânăstire" ori „aşezămînt complex" cum i se mai zice, prin vorbe de repertoar – devine o hieroglifă de altfel de istorie decît cea consumată, de fapt. Principiul însuşi păstrează schemele originare, de parcă şi ceea ce s-a lăsat, ca o semănare mistică pe ogor, generează din bob peren aceleaşi mecanisme de atunci pînă azi. Aci, Vodă Brîncoveanu închipuise un ceva nedesluşit prin putere de a înrîuri şi de aceea apărură, la doar cîţiva ani după zidire, şcoală de grămătici şi de zugrăvie, avînd dascăli, „tiparnici" şi pictori „de subţire" şi iconari. Schema nu se modifică, în ultimă analiză, căci ceea ce astăzi ar fi Academia de la Sîmbăta este, la drept vorbind, matricea reprodusă, modelul neclătit cu, inclusiv, evoluţia lui.

Ceva simbolic se întrevede aci, traducînd ideea de „a pune piatră pe piatră" într-un fel de continuitate de gest ritualic ce ar semăna cu o reconstrucţie de Templu ce se va încheia odată, nu prea tîrziu. Vodă Brîncoveanu ridicase mânăstirea pe locul ce destinase unei bisericuţe de lemn rubedenia lui, Preda, cu aproape jumătate de veac mai înainte; Andrei Şaguna se învrednici a pune o piatră peste pietre iar Nicolae Bălan făcu, la o vreme, acum aproape un secol, alt zid mai mărunt peste zidurile rămase neisprăvite. Şi acestea pînă cînd, la o vreme, apăru omul providenţial, cu metodă şi insuflare.

Sensul faptei lui este altul decît se spune îndeobşte în limba fără o semnificaţie mai înaltă ce evocă „restaurare", „ctitorie", „grijă pentru istorie" ceea ce se confirmă, de fapt, dar nu traduce misterul, filosofia şi, la drept vorbind, mitul. Căci în acest om cu atitudine împăcată şi ce impune în imediat doar celor ce ştiu să întrevadă sensul şi să desluşească tîlcul, stă o energie uimitoare, ce nu-i aparţine, şi care, în ultimă analiză, explică totul. Dar, deopotrivă, şi fenomenala lui singurătate neînţeleasă.

Iunie 2004, în Duminica Sfinţilor Români

ZECE „CONVORBIRI DE AMURG"

„O Mânăstire frumoasă, acum cincizeci de ani, unde s-a uitat totul..."

Artur Silvestri: Cred că era prin 1988, sau poate în 1989, cînd am citit în „Luceafărul" o „precizare" semnată de Antonie Plămădeală, de fapt o notă ceva mai extinsă ce dorea să aşeze lucrurile în datele lor corecte. „Punerea la

punct” avea în vedere un articol ce apăruse cu ceva timp în urmă, unde i se atribuise altcuiva meritul de a fi descoperit nişte manuscrise slavone, cu o anumită importanţă; dar autorul sau, mai bine zis, „descoperitorul” adevărat se arăta abia acum şi, cu o anumită delicateţe, amintea cînd şi în ce fel avusese norocul să afle, ca din întîmplare, la Mânăstirea Dragomirna, acele documente ce prezentau însemnătate.

Reparaţia morală se făcu, deci, atunci, deşi n-aş zice că era la mijloc, cu tot dinadinsul, o mică „delapidare intelectuală” din acelea care se produc nu prea arareori la noi, astfel încît sînt idei, fapte şi formulări ce ajung într-un folklor cult şi se anonimizează, deposedînd pe autor de meritul de a le fi emis. Cred, mai degrabă, că vinovat este omul prea repede uitător, înclinaţia lui de a crede că lucrurile sînt aşa de nu se ştie cînd şi că nu au un făptuitor, o mînă ce le-a împlinit ori le-a aşezat cum se cade. Iată, de pildă, la Mânăstirea Râşca, despre care am scris şi eu, să tot fie vreo jumătate de an, un fascicul ce am intitulat „Clopote sub ape” şi unde, nici pe atunci pe cînd am văzut-o prima oară şi nici astăzi chiar, nu se menţionează că, odată, demult, pe acolo un ieromonah tînăr şi întreprinzător „ridicase” mânăstirea din necazul unde o duseră vremile şi „răotăţile”. Să fi ştiut că troiţa ce străjueşte porţile mari şi impunătoare şi că pînă şi lacul din apropiere sînt ieşite din mîna lui Antonie Plămădeală, m-aş fi întrebat de ce le-a făcut atunci, cum şi cu cine şi de ce se vor fi uitat faptele bune ori, poate, sînt tot atît de „anonime” cum devine anonimă „fapta mare”. Sînt, de fapt, întrebări pe care mi le-aş pune şi acum.

Antonie Plămădeală: Întrebările acestea vin parcă dintr-un trecut îndepărtat. Au trecut de atunci peste 50 de ani. Îmi pare însă bine că mi le-aţi pus, pentru că e un prilej de a mă întoarce eu însumi în trecutul meu şi să încerc o autobiografie pe care altfel nu aş mai realiza-o.

Era încă de pe vremea cînd eram călugăr la Mânăstirea Slatina, pierdut în mulţimea călugărilor noi care veneau acolo spre a face călugărie în jurul părintelui de vrednică amintire Ilie Cleopa. Trebuie să o spun, totuşi, că eram cu facultatea terminată la Cluj şi mă călugărisem la Mânăstirea Prislop din Ţara Haţegului, unde era pe atunci stareţ părintele Arsenie

Papacioc, care abia ieşise din închisoare şi se călugărise, mi se pare, la Mânăstirea Antim din Bucureşti unde stareţ era părintele Vasile Vasilache, după care a urmat, părintele Sofian Boghiu. Cunosc foarte bine Antimul din vremea aceea, pentru că eram printre cei doisprezece ucenici ai părintelui Daniil Tudor (Sandu Tudor), care începuse o mişcare împreună cu scriitorii Alexandru Mironescu, Ion Marin Sadoveanu, Vasile Voiculescu şi mulţi alţii, printre care a venit acolo şi părintele Ioan Culâghin, refugiat din Rusia, împreună cu arhiepiscopul Nicolae al Rostovului, cu care se stabilise în Mânăstirea Cernica.

În timpul acela, părintele Daniil a înfiinţat, la Mânăstirea Antim, un cerc de studiu numit „Rugul Aprins”, în care se ţineau conferinţe, nu-mi mai aduc

aminte bine acum, dar parcă de două ori pe săptămână. La început, cercul era foarte restrâns, dar apoi a crescut încetul cu încetul, adunînd lume multă în jurul lui. Mi-aduc aminte, cum am mai spus, că erau acolo şi doisprezece studenţi, de la mai multe facultăţi, printre care, de la Teologie, eram eu şi Nicolae Bordaşiu, azi preot la Sfântul Silvestru din Bucureşti. Mai pe urmă, timpurile ne-au dispersat pe toţi, ba chiar ne-au condamnat la pedepse grele pentru aceasta. Căci fenomenul „Rugul Aprins" era un fenomen de atitudine şi de rezistenţă împotriva „noilor stăpâni". Părintele Daniil a fost un vizionar. După o vreme el s-a călugărit în Mânăstirea Antim, iar, mai apoi, când „Antimul" s-a destrămat, el a trecut pentru o vreme stareţ la Schitul Crasna. Tot pe atunci, eu am fugit din Bucureşti, stând o vreme la Schitul Crasna şi de aici am plecat, sfătuit de părintele Arsenie Papacioc, şi am ajuns la Mânăstirea Slatina, unde, de altfel, am fost făcut şi preot. Părintele Daniil era deja scriitor, publicase un volum de versuri intitulat „Comornic", apoi mai publicase câteva Acatiste şi versuri care îşi găseau locul în gândirea vremii.

Acestea le-am spus, pentru a face legătura, în trecere, cu biografia mea anterioară. Când am ajuns la Slatina, eram deja licenţiat în teologie, la Cluj, şi credeam că voi fi apărat de numele meu schimbat din Leonida în Antonie, ceea ce s-a şi întâmplat o vreme. Cam patru ani.

Mă stabilisem în Mânăstirea Slatina. Mi-aduc aminte că purtam o dulamă albă, din când în când, şi părintele stareţ Cleopa m-a pus să lucrez la cancelarie. Tot pe atunci au venit la părintele Cleopa câteva maici din Mânăstirea Râşca, să-l roage să-mi dea voie să le ajut să se organizeze. Ele tocmai veniseră dintr-o mănăstire de lângă Iaşi, erau tinere şi voiau să pună bazele unei mânăstiri mari, deşi la început erau puţine. Cu timpul s-au organizat atât de bine, că au ajuns la o sută de maici şi surori, toate tinere dar cu mare râvnă către Dumnezeu. Am lucrat mult împreu nă. A trebuit să curăţim curtea şi să îngrijim livada dimprejur. Am făcut acolo în timp, pentru că am lucrat câţiva ani cu ele, o mânăstire de toată frumuseţea. Trebuie să spun că Mânăstirea Râşca avea o sută hectare de pământ împrejur, vie la Cotnari şi un lac de toată frumuseţea sub pădure, aproape de mănăstire.

Mi-aduc aminte şi astăzi ce muncă deosebită am întreprins acolo. Pentru că erau foarte tinere, mi-a trebuit o înţelepciune de om bătrân, deşi aveam doar 23-24 de ani. Veneam apoi la Mânăstirea Slatina, unde părintele Cleopa mă avea de mare ajutor. Nu puteam sta însă mult la Slatina, pentru că maicile veneau mereu acolo şi mă chemau înapoi. Maica stareţă era oarecum în vârstă, Dumnezeu s-o ierte, şi se ocupa mai mult de tipicul Bisericii. Nu ştiu cum, dar când veneam eu la Râşca, lucrurile parcă se linişteau, şi viaţa îşi relua cursul după toată rânduiala călugărească. Mă ajuta la cancelarie o maică – acum este foarte în vârstă – maica Minodora. Acum se află la Mânăstirea Agapia. Şi aşa, treburile începuseră să meargă foarte bine. Am reparat bucătăria, sala de mese (trapeza), încă o sală mare care se afla deasupra beciului. Am strâns pietrele

din ogradă în faţa mânăstirii, şi apoi am zidit un grajd nou, pe un loc mai ridicat, schimbându-le locul dinainte, care era cam jos şi inundabil. În el ne ţineam toate animalele şi calul cu care ne făceam toate trebuinţele necesare. Îmi aduc aminte că mă ajuta un părinte pe nume Iosif, care era diacon, apoi Părintele Pangratie; şi mai era un părinte, care se numea, mi se pare, Damaschin. Am mai făcut apoi un iaz, destul de mare, pe câmpul din faţa mânăstirii. Am construit pe urmă alei foarte frumoase, mărginite de flori, care, vara, ne dădeau un miros foarte plăcut. În sfârşit, am înălţat în faţa Bisericii o troiţă mare, care mai există şi astăzi. Chiar dacă nu are numele pe ea, aşa era obiceiul pe atunci şi eu eram foarte tînăr.

Cum astăzi mânăstirea a devenit din nou de călugări, – după ce fusese desfiinţată prin decretul 410 – ea s-a refăcut pe urmă. Călugări care au uitat, sau nici nu au ştiut, cine a făcut troiţa măreaţă care străjuieşte în faţa Bisericii şi astăzi, frumos sculptată în lemn, şi care îi dă linişte mânăs-tirii. Uneori se mai amintesc acestea, precum într-o carte bună despre „Râşca, vatră de istorie şi spiritualitate”, unde autorii notează ca din întâmplare: „În anii 1950, pe când Ierodiaconul Antonie Plămădeală (actual mitropolit al Ardealului), era la Slatina, adesea poposea la Râşca, preferând răcoarea şi liniştea lacului mânăstirii, pe malul căruia se sfătuia cu Vasile Lovinescu”. Într-adevăr, Vasile Lovinescu venea adesea acolo pentru că era o mânăstire veche pe care eu o restaurasem şi în care mi-am petrecut aproape vreo trei ani.

Era stareţă Maica Nimodora Baltag, dar de fapt eu conduceam mânăstirea.

Toate aceste lucrări le-am făcut din bunăvoinţa mea, pentru că am considerat că maicile trebuie să aibă o casă frumoasă. Şi, într-adevăr, era o mănăstire foarte frumoasă. Nu ştiu cum mai e astăzi. Ştiam că maicile, mai ales, au nevoie de un spaţiu plăcut, şi ele m-au ajutat foarte mult în privinţa aceasta. Proiecte mai aveam încă. Am vrut să restaurez casa din faţa bisericii, care desigur fusese înainte stăreţia mânăstirii. Proiectul însă nu mi-a reuşit, pentru că, atunci, cei aflaţi la putere nu ne-au dat voie. Ar fi fost frumoasă, dacă am fi construit-o atunci şi am fi reuşit desigur s-o facem, pentru că maicile erau tinere, obişnuite cu munca şi toate binevoitoare.

M-au întrebat unii dacă am lucrat cu ingineri sau cu arhitecţi la toate acestea? Dar ce ingineri şi ce arhitecţi ar fi putut să-mi ajute? Tot ce am făcut acolo, şi îmi aduc aminte că erau foarte frumoase, am făcut singur, cu ajutorul lui Dumnezeu şi binecuvântarea stareţului meu şi, bineînţeles, cu ajutorul maicilor. Toate acestea, şi mai ales educaţia maicilor, mi-au luat foarte mult timp, dar cred că am reuşit să creez un mediu plăcut, pentru ele şi pentru ceilalţi pelerini.

Acestea toate s-au întâmplat până în anul 1954, când am fost arestat la Iaşi, de Securitatea care-mi dăduse de urmă. După ce am făcut închisoare şi am ieşit, gândurile mele s-au orientat spre studiu. M-am înscris la doctorat, iar

între timp mânăstirea a fost desfiinţată, maicile s-au dus care pe unde au putut, multe din ele au murit, iar cele care mai trăiesc, cred că păstrează amintirea unei frumoase mânăstiri şi a unei vieţi închinate lui Dumnezeu.

Mai întâlnesc şi astăzi pe unele din ele, iar altele îmi scriu într-un duh de smerenie şi bunăvoinţă, mai ales cele care s-au stabilit la Schitul Buciumeni de lângă Fălticeni-Suceava. Îmi aduc aminte cu plăcere de anii petrecuţi acolo, de incinta frumoasă pe care o lucrasem. Acum e iarăşi mânăstire de călugări, încât până şi numele maicilor s-au uitat de parcă n-ar fi fost vreodată mănăstire de călugăriţe.

Îmi amintesc acum de maicile Epistimia şi Tecla, Tomaida, Adriana, Eupraxia şi Antonia, şi de multe altele care ajungeau până la o sută. Acum unele au mai rămas, dar au peste 70-80 de ani.

Dumnezeu să le ţină amintirea, iar mânăstirea să cunoască progres şi mântuire pentru cei ce astăzi locuiesc acolo.

„Am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii”

Artur Silvestri: Dacă mă gîndesc bine, „acţiunea” de la Râşca parcă s-ar fi petrecut în vremea fanarioţilor, cu tot ce presupune o astfel de clasificare: anonimat, retragere din faţa istoriei negative, în hibernare dinspre „partea văzută” şi în recesiv. Dar, după mai mulţi ani şi după ce vremurile aşezară o pecete ce poate că nu se vede întotdeauna dar există în voinţa de a face repede şi, poate, cu frica de a nu se încheia „cînd trebuie”, desăvîr-şindu-se, îl aflăm pe Antonie Plămădeală ridicat la treapta de „episcop-vicar patriarhal”. Impresionantă şi surprinzătoare ascensiune, ce parcă s-a făcut „peste noapte” dar, de fapt, „chemare nouă” şi ocazie, alta, mai mare, de a înfăptui.

Antonie Plămădeală: Terminasem studiile de doctorat în Anglia şi, îndată după aceea, am fost chemat la Bucureşti de Patriarhul Justinian Marina. Sigur că am venit cât de repede am putut, dar, spre deziluzia mea, aici lucrurile nu erau prea clare. Eu venisem în Bucureşti, am luat viaţa de la capăt şi am fost aproape de sfârşitul peregrinărilor mele. Mi-aduc aminte că, încă în Anglia fiind, mi-a venit vestea că Patriarhul m-a propus să-i fiu vicar, ceea ce desigur mă încânta, deşi ştiam că va fi foarte greu. Eram însă hotărât să îmi încerc destinul, alături de cei în nevoie, alături de persecutaţi. Ar fi fost uşor să rămân în Occident, dar nu ştiu cât ar fi fost de productiv şi cât ar fi corespuns aceasta idealului meu. Căci în timpul studiilor fusesem la Roma, în Franţa, Spania, Germania, în Statele Unite şi apoi în Grecia şi Israel. Cunoşteam, deci, viaţa din ţările Occidentale şi nu numai din ele. M-am întors hotărât acasă, după ce chiar aici fusesem exclus din mănăstire, aşa încât ştiam foarte bine unde mă întorc, în ce vremuri; dar am hotărât să risc.

M-am întors astfel la Bucureşti. Fiindcă avusesem o bursă de la Vatican şi fiindcă în Anglia lucrurile erau foarte ieftine, am adus multe cadouri pentru

familie care sigur că i-au bucurat. Am venit imediat la Patriarhie dar aici lucrurile nu erau prea clare. Desigur că am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii. În primul rând, am luat parte la Sinodul Bisericii Ortodoxe Române. Patriarhul Justinian m-a asigurat că voi fi ales vicar patriarhal.

Au început lucrările sinodului. Erau, mi se pare, încă doi candidaţi la alegerea în episcopat, părintele Nestor Vornicescu şi părintele Vasile Coman. Cu dânşii problema părea foarte simplă. Când s-a pronunţat însă numele meu, Mitropolitul Justin, care era la Moldova în acea vreme, s-a opus. Cred că aceasta se petrecea pe la ora 10. Atunci Patriarhul Justinian a închis lucrările Sinodului, spunând că va merge undeva la conducere.

Şi au mers împreună cu Justin, la şeful cultelor, care era generalul Emil

Bodnăraş. Au stat acolo până la ora două. Mi s-a spus mai târziu, de către Patriarhul Justinian, că acolo au fost lupte mari, că eu fusesem muncitor aproape 10 ani la mase Plastice, şi că acum el mă propunea pentru vicar patriarhal, fapt pentru care, el, Justin, se opunea. Ce va fi fost acolo, cât se vor fi luptat, Dumnezeu ştie. Fapt e că până la urmă Patriarhul a fost acela care a biruit.

S-au întors apoi la Patriarhie şi, trecând pe lângă mine, patriarhul mi-a spus: „Hai, vino la masă că, în sfârşit, s-a terminat”.

Am înţeles atunci ceea ce de altfel mi-a povestit mai târziu chiar el, că totuşi el a biruit. După-amiază am fost ales şi astfel a început activitatea mea cea nouă, care a durat 10 ani. Apoi mi-am început munca de vicar al Patriarhului Justinian şi nu mi-a fost deloc uşor. Cât am lucrat împreună cu Patriarhul, nici măcar o singură dată nu m-a certat.

Pe urmă am intrat în Mişcarea Ecumenică şi în Conferinţa Bisericilor Europene, unde am pus tot sufletul. Mergea şi Mitropolitul Justin cu mine, dar nu mi-a pomenit niciodată despre cele ce se întâmplaseră la începutul alegerii mele. Dimpotrivă, când mergeam la Mişcarea ecumenică, mă punea pe mine pe primul loc, fiindcă el era mai rezervat. Doar o singură dată, când a ajuns el patriarh, mi-a spus ceva de felul: „Ei, ce-ai să te faci acum?”. I-am răspuns că Domnul va avea grijă de mine. După ce a fost ales Patriarh, nu mi-a mai amintit niciodată despre aceasta, dar mă oprea la masă până noaptea târziu.

În timpul cât am fost vicar la Bucureşti, mă ocupam de toate. Am făcut multe călătorii în străinătate dar, de câte ori eram în ţară, Patriarhii, Justinian şi apoi Justin, erau prea ocupaţi acasă, cu treburi internaţionale şi naţionale. Eram foarte puţini, pe vremea aceea. Acum la patriarhie sunt cinci vicari patriarhali, iar pe atunci, o vreme l-am avut pe episcopul Antim Nica la Arhiepiscopie, iar eu singur făceam treburile de la Patriarhie.

Apoi, Episcopul Antim Nica a plecat Arhiepiscop la Galaţi şi eu i-am ţinut locul până ce a fost ales Episcopul Roman Stanciu, fost stareţ la Mânăstirea Cernica, care acum devenise episcop vicar al Eparhiei Bucureştilor.

E greu să-mi aduc aminte acum, după atâţia ani, câte biserici am ajutat să se restaureze, să se picteze, nu mai spun de mânăstirile din jur pe care le vizitam cu timp şi fără timp. Mi-aduc aminte că tot eu am organizat atelierele de la Mânăstirea Pasărea şi, pe urmă, cât am ajutat atelierele de lumânări şi obiecte bisericeşti care s-au organizat la Bucureşti, la Popeşti-Leordeni, Plumbuita, Mânăstirea Ţigăneşti şi multe altele. Toate acestea le-am făcut cu binecuvântarea Patriarhului Justinian şi Justin. Pro blema bisericilor era lăsată mai mult în grija mea. Apoi, bineînţeles, am condus lucrările de restaurare la administraţia patriarhală, unde şef era părintele Sabin Verzan.

Tot în aceeaşi perioadă, am fost şi rector al Institutului din Bucureşti şi, de ce să nu spun despre casele de la Mânăstirea Antim, pe care le-am restaurat după cutremurul din 1977. Şi multe, multe altele.

Munca la Patriarhie era foarte grea şi numai tinereţile mele au reuşit să o facă. Mi-aduc aminte că plecam la Antim pe la ora 10 dimineaţa şi mă întorceam acasă târziu, era poate chiar şi 11, 12 noaptea. Pentru că eram singur cu toată responsabilitatea din Patriarhia Română şi mai eram în acelaşi timp Secretar al Sfântului Sinod, Preşedinte al Comisiei de Pictură Bisericească, unde aveam şedinţe foarte dese. În orice caz, făceam de toate, eram trimis pe la diferite parohii şi mânăstiri în refacere, dar niciodată nu am refuzat nimic pentru că era nevoie şi pentru că Patriarhia nu mai avea alţi vicari.

Tot pe atunci, sub Patriarhul Justin, au început şi mutările de biserici. Aceasta a fost o găselniţă a unui inginer pe nume Eugen Iordăchescu. Cu utilaje foarte moderne, el a început mutările de biserici care stăteau în calea modernizării oraşului. Mi-aduc aminte că am fost cu Patriarhul Justin la câteva dintre ele. Desigur că n-au fost mutate toate. Voi aminti doar cîteva: Schitul Maicilor, Biserica Olari, Biserica Sf. Ilie-Rahova, Biserica Mihai Vodă adică construcţia lui Mihai Viteazul, apoi Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Piaţa Naţiunii, apoi Biserica monument istoric Sfântul Gheorghe (Capra) construită în 1877. Nu trebuie să uităm nici de Palatul Sinodal de la Mânăstirea Antim, care a fost mutat cu câţiva metri mai în faţă, fiindcă împiedica construirea străzilor dimprejur.

În orice caz, această metodă a mutării bisericilor a salvat doar câteva biserici, însă a fost o mare durere pentru Bucureşti, fiindcă locul în care erau mutate era în dosul unor clădiri şi nu se mai vedeau deloc. Totuşi, să zicem că aceste biserici au fost totuşi salvate. Multe însă au fost distruse în ciuda protestelor a o mulţime de credincioşi. Dacă ar fi să ne gândim numai la Biserica Sfânta Vineri, Mânăstirea Văcăreşti, care au dispărut cu totul fiind pur şi simplu dărâmate. Nu s-a cerut voie Bisericii, regimul de-atunci făcea cum voia el.

Apoi trebuie să ne amintim de ajutorul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Au dat bani pentru construirea unui spital la Roşiorii de Vede, şi apoi, cu alţi

bani, de fapt dolari, daţi tot de Consiliul Ecumenic s-a restaurat Seminarul Teologic de la Radu Vodă, afectat în mare parte de cutremurul din 1977.

Mi-aduc aminte că, deşi eram încă la Bucureşti, am dat vreo 30 de mii de dolari la construirea Muzeului de Icoane vechi de la Parohia Sibişel unde, datorită vredniciei şi priceperii preotului Zosim Oancea, s-a înfiripat un Muzeu cu icoane pe sticlă de toată frumuseţea. Acest Muzeu ne face mare cinste, atât sibienilor cât şi locuitorilor din Mărginimea Sibiului. N-am putea spune că a fost o contribuţie prea mare dar totuşi a fost ceva care a întărit credinţa poporului în Biserica sa.

Când îmi aduc aminte de toate acestea, sufletul meu se bucură că, deşi vremurile erau anti-bisericeşti, noi am reuşit, măcar în parte, să salvăm unele biserici în faţa unui regim ateu, care nu le vedea bine, şi care doar cu ajutorul poporului nostru credincios s-au putut reface.

Acestea am avut de spus despre o perioadă destul de lungă – zece ani – în care am fost vicar patriarhal. Totuşi ţin să se amintească un fapt care a trecut drept o mare izbândă a Patriarhiei Române, acela că a dus la menţinerea tuturor preoţilor şi a tuturor bisericilor, în măsura în care a fost posibil.

Faptul că regimul s-a temut să procedeze la distrugerea lor pro-priu-zisă, a însemnat totuşi o biruinţă a credinţei asupra necredinţei.

„La Buzău, când am venit acolo, totul trebuia refăcut, şi refăcut cu grija de a nu strica ceva”

Artur Silvestri: Prin 1987, cînd am ajuns la Episcopia din Buzău, imaginea unei cetăţi sacre impunătoare, ce ocupa întinderi mari din centrul oraşului şi părea să oglindească faţa lui purificată, era uimitoare şi emoţiona de îndată. Palatul brâncovenesc, aproape scenografic şi impresionant prin concepţie, „nou” de parcă abia ieri Vodă Brâncoveanu l-ar fi ridicat din temelii, dădea un sentiment straniu, ca de ochean întors şi de tulburare de timpuri şi te-ai fi aşteptat să se audă, de undeva, zgomot de trăsură şi voci de odinioară şi să-l vezi pe chiar Mitropolitul Antim Ivireanul scoborînd din vehi-colul tras de cai. Episcopul de atunci, Prea Sfinţitul Epifanie, făcea parte din această tulburătoare pictură imaginară, de epocă gîndită, ceva mai înainte, de predecesorul lui ce stătuse acolo numai doi ani, numit Antonie Plămădeală. Mai încoace se desăvîrşise ceea ce începuse „omul faptei”, cînd, aşa cum am şi scris mai recent, descălecase în Buzău.

Antonie Plămădeală: Întâi şi întâi trebuie să ştiţi că, în momentul când am trecut eu din vicar-patriarhal în Episcop al Buzăului, totul acolo trebuia refăcut şi refăcut cu grija de a nu strica ceva; dar în mai mare măsură de a restaura palatul aşa cum va fi fost el.

Palatul era aproape în situaţia de dărâmare şi era într-un hal fără de hal, deoarece în decursul istoriei el mai fusese reparat aşa încât i se pierduse

identitatea. Eu am pornit cu mare grijă aceste lucrări. Cum şi biserica era afectată de cutremur, am început lucrările la biserică şi nu mică mi-a fost mirarea când am găsit, sub pietrele care pardoseau biserica, mormântul unui ierarh de care nu se ştia nimic. Şi am găsit scris pe cărămida care se afla sub cap timpul când a fost înmormântat, care coincidea exact cu data Palatului Episcopesc de acolo. Am avut deci un prim indiciu.

Iar mai apoi am găsit pe peretele dinspre nord al palatului, ascunsă sub straturi nenumărate de var, inscripţia originală de pe timpul zidirii palatului. Şi acolo se spunea clar că palatul a fost zidit de Constantin Brâncoveanu, ceea ce mi-a dat un motiv de entuziasm, când lucram deja la restaurarea palatului. Dar tot atunci am descoperit, în sfârşit, printre pietrele mari care sunt întrebuinţate în zidărie, desigur după alte cutremure şi dărâmături, o piatră mare pe care scria: „Eu, Constantin Voievod”, ceea ce ne-a întărit credinţa că palatul era din vremea lui Constantin Brâncoveanu, ceea ce însemna foarte mult.

De îndată am început restaurarea palatului, legându-l cu centuri de oţel, aşa cum probabil nu s-a făcut la prea multe clădiri. După aceea am început cu palatul în interior. Trebuia să degajez beciul, care între timp se stricase. Din opt bolţi, câte avea la început, mai rămăseseră doar patru, aşa încât a trebuit să-l construiesc aproape din nou.

De asemenea am început să refac intrarea în palat, printr-o construcţie nouă, aşa cum găsisem în documente că fusese odinioară. Astfel, am ridicat o scară exterioară, am comandat stâlpi de susţinere, şi am obţinut o intrare cu totul nouă direct la etaj, obţinând o cameră nouă la intrare, care până atunci era stricată, prefăcută în casa scărilor ceea ce nu era cazul să mai păstrez. Mi-a dat multă bătaie de cap, dar am reuşit. Nu ştiu dacă am terminat foişorul, dar ştiu că atunci coloanele erau deja aduse, bine sculptate de părintele Simion Tatu de la Plumbuita. Dumnezeu să-l ierte, că a murit.

Palatul episcopal, când m-am mutat eu de la Buzău la Sibiu, nu era încă gata în interior, dar erau începute toate lucrările care îi dădeau profilul viitor. Mi-aduc aminte că era la etaj o cameră Cuza Vodă, în care stătuse Cuza Vodă în drum spre Bucureşti, şi palatul avea o ieşire care ducea în paraclisul episcopiei de unde episcopul putea asculta slujba şi putea avea momente de linişte oricând dorea.

Toate acestea au însemnat un pas important pentru cultura românească, de vreme ce am descoperit un palat brâncovenesc.

E păcat că Episcopul Antim Angelescu era prea bătrân, avea 86 de ani; şi a mai trăit încă o vreme, fiind însă bolnav la pat. El a făcut tot ce a putut în timpul episcopatului său, dar a ajuns la vârsta neputinţelor omeneşti. A strâns însă banii necesari şi e bine că Episcopia a mai durat sub dânsul, aşa încât lucrările de reparare au putut începe, fiind el încă în viaţă. Dumnezeu să-l numere printre aleşii Săi, pentru că a lăsat o Episcopie care, deşi era trecută de un cutremur, avea banii necesari pentru începutul restaurării.

Odată cu biserica am refăcut şi Seminarul Teologic pentru că, deşi aveam un Seminar nou, „noii stăpâni” îl ocupaseră şi numai după plecarea lor s-a putut recupera Seminarul.

Am avut la Buzău, printre multe altele, şi timpul să scriu o carte: *„Nume şi fapte în istoria culturii româneşti sec. XVII-XIX, la Buzău”.* Am mai scris apoi o carte foarte mare cu contribuţii diferite la istoria eparhiei Buzăului, intitulată: *Spiritualitate şi istorie la Întorsura Carpaţilor,* care a apărut în 2 volume, format mare.

Ideea restaurării palatului, a Seminarului şi a bisericii, era să fie făcută de oricine ar fi ajuns episcop acolo. Sau, cine ştie, dacă n-ar fi găsit oameni cu ştiinţă în reparaţii de mare valoare, poate că ar fi dărâmat clădirea. Eu mă bucur că am avut răbdarea şi-am găsit oamenii prin care s-o refac. Nu trebuie uitat marele arhitect Nicolae Diaconu. El şi-a pus în mişcare toate cunoştinţele lui ca să o scoată aşa cum este astăzi.

Eu mă bucur şi binecuvântez atitudinea arhitectului şi a altor arhitecţi care mi-au ajutat să duc clădirea la bun sfârşit.

Mă bucur că lucrarea a fost terminată de Prea Sfinţitul Epifanie Norocel, care a respectat toate ideile avute de mine, şi-a scos *palat nou,* care face cinste Bisericii Ortodoxe Române. Munca n-a fost uşoară, pentru că problemele erau multe şi soluţiile trebuiau descoperite de noi.

Acum am vestea că Prea Sfinţitul Epifanie vrea să picteze trapeza, care a apărut acum după restaurare, şi cred că este o idee foarte bună. El a fost zilele acestea să vadă trapeza de la Mânăstirea Sâmbăta, pe care am pictat-o şi care este destul de frumoasă.

Buzăul îşi reface astfel toată bogăţia din trecut, bogăţia culturală bineînţeles, şi eu sunt bucuros că toate acestea vor duce la înflorirea Episcopiei şi la mai binele ei.

„La Sibiu, multă lume nici nu mai ştie ce am făcut acum două zeci de ani”

Artur Silvestri: Era, precum ţin minte o altă atitudine, mai deschisă, a Bisericii, vădită către '80. Epoca „apostolatului social” nu se încheiase complet dar începea să se modifice trecînd în aceea a „bisericii slujitoare”, ca un act continuu, distinct şi cu efect instituţional. O „slujire” ce aparţinea şi unui intelectual, nu doar unui ierarh. Prin anii '70, se auzise despre „vicarul de la Mitropolie” care, scormonitor şi neliniştit, făcea nu doar din „cele bisericeşti” ci şi literatură, eseu, scria cărţi de o natură ce nu semăna cu aspectul didactic şi catedratic, ţinea predici înflorate şi literare. „Stilul distinct” ce deschidea „bisericescul” către viaţa curentă se văzu la Buzău dar şi-a căpătat la Mitropolia de la Sibiu înfăţişarea, ca să zic aşa, clasică. Şi urcarea pe scaunul lui Şaguna s-a făcut parcă „peste noapte”, ca şi cum aşa ar fi fost dat.

Antonie Plămădeală: Parcă aşa şi este, căci am venit la Mitropolia din Sibiu cumva pe nepregătite. După ce stătusem zece ani la Bucureşti, apoi aici la Buzău abia aveam doi ani, şi începusem să refac tot, Palatul, biserica şi Seminarul, numai la plecare nu-mi stătea gândul. De aceea, spuneam că alegerea mea la Sibiu era pe negândite. De altfel, Patriarhul mă şi întrebase dacă n-aş vrea să trec în locul Mitropolitului de la Banat, al Înalt Prea Sfinţitului Nicolae, că acesta va merge la Sibiu.

Am răspuns că nu vreau să merg nicăieri, că am început atâtea lucrări la Buzău şi vreau să le termin. Nu ştiu ce a mai urmat după aceea, fapt este că m-am trezit numit Mitropolit la Sibiu, unde locul era vacant, deoarece Mitropolitul Nicolae Mladin era bolnav de multă vreme şi a fost dus la Mânăstirea Sâmbăta să se odihnească, iar eparhia a rămas vacantă.

Astfel, într-o zi de februarie 1982, m-am trezit la Sibiu. Din Bucureşti venise Patriarhul Justin, consilieri şi alţii. Erau bineînţeles şi mulţi ierarhi, dintre care au murit cea mai mare parte dintre dânşii.

Sibienii au pregătit o agapă la un restaurant, aşa că totul urma să fie bine. Nu ştiu de ce – poate din vechea antipatie legată acum şi de faptul că am refuzat să mă duc la Banat – Patriarhul Justin a întrerupt masa, când nimeni nu se gândea la aceasta. I-am dat pace. Când am terminat, eu m-am întors la Palat unde Patriarhul Justin era culcat. Ne-am sculat a doua zi, el nu mi-a spus nimic ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, şi vesel a plecat spre Bucureşti, eu rămânând cu povara unei Mitropolii mari, cu camere dezorganizate şi, bineînţeles, cu întreaga răspundere.

Trebuie să spun că la început mi-a fost foarte greu, mai ales că nu îmi încetaseră legăturile cu Organizaţiile creştine internaţionale, pe care le aveam încă din timpul când eram şeful Relaţiilor extreme bisericeşti. Dar să trec peste acestea.

O vreme m-am preocupat de lucrările cele mai apropiate, punând ordine în ele. Cred că eram în anul al doilea de activitate când am început să pun, încetul cu încetul, ordine în cele ale Arhiepiscopiei. Astfel nu era mult de când se crease Episcopia de Alba Iulia şi nouă ne-a revenit via de la Sărăcsău. A trebuit să o pun la punct, pentru că era aproape pierdută. Cu timpul am mai reînnoit-o, aşa încât acum ne dă circa douăzeci de mii litri de vin pe an, când anul este bun. Am început pe urmă lucrări la reşedinţa mitropolitană. A trebuit să refac încăperile, am schimbat covoarele, mobilierul şi a trebuit să-mi instalez biblioteca personală care număra aproximativ 25 de mii de volume. Aceasta mi-a luat destul timp, pentru că trebuia s-o pun bine în camerele care existau. Am cumpărat corpuri suspendate de bibliotecă şi am instalat-o în două camere mari, iar parte am depus-o în dormitor, în birou şi prin camerele alăturate. Nici nu ştiam când s-au adunat atâtea cărţi!

Cărţile erau averea mea personală, de care aveam nevoie tot timpul în munca mea de zi cu zi. De altfel, am scris, mai ales noaptea, circa 35 de

volume care sunt în creştere mereu pentru că ideea scrisului nu m-a părăsit niciodată. E drept că romanul *Trei ceasuri în iad* l-am scris încă pe când eram muncitor necalificat în fabrică la Bucureşti. Am ajuns cu el la ediţia a patra, pentru că e un roman de nelinişte, scris direct, pentru că era mai mult autobiografic şi nici nu l-am dus la vreo editură. Şi aşa, de fapt, am produs primul roman de critică socială. De atunci nu am mai scris romane, am spus ce am avut ca pentru veşnicie.

Aud că, ieri chiar, un scriitor a început din nou tipărirea lui, socotin-du-l ca pe un roman mereu actual şi o să vedem acum cum reacţionează publicul la asemenea romane. Şi mie încă îmi mai place. Nici nu ştiu cum mi-a dat Dumnezeu în minte o asemenea carte. Aşa că sunt, aproape fără vrerea mea, şi un autor de cărţi beletristice, în afară desigur de celelalte volume, care tratează din punct de vedere istoric fenomenele literare din trecut şi de astăzi.

Să revenim însă la Mitropolia Ardealului. Pe lângă multele probleme pe care le aveam cu preoţii, care au fost cuminţi totuşi, am observat însă curtea interioară a palatului, care era cam părăsită, cu un lac care se învechise şi cu o clădire care era plină de cărţi. A trebuit deci să le găsesc un loc mai civilizat, înainte de a începe o clădire nouă. Şi le-am găsit. De aceea, acolo trebuia să scot camioane de moloz, să pun pardoseală nouă şi să obţin astfel în *Casa Eminescu* un Muzeu de toată frumuseţea.

Mi-a trebuit mult timp până să-l realizez. Dar mi-a reuşit. E plin de icoane şi de alte obiecte bisericeşti din epocă şi mai dinainte. E păcat că, cei care l-au avut în grijă, l-au ţinut mai mult închis. Oricum, el e acum acolo şi păstrează bine fondul de icoane.

Apoi am revenit la curtea Mitropoliei. A trebuit să curăţ locul mai întâi, apoi s-o proiectez, lucru la care m-a sprijinit arhitectul Nicolae Diaconu. Trebuie să spun însă înainte de toate, că am lucrat cu poarta închisă şi, aşa, nimeni nu m-a deranjat. Am făcut-o de altfel repede de tot, fără să cer vreo aprobare de la cineva.

La parter am făcut cinci camere de oaspeţi, pe care le-am îmbrăcat cu paturi noi, şifoniere noi, cu tot ce le mai trebuia. Apoi, la mijloc, am creat o mare sală de recepţie, de circa o sută de persoane pe care am îmbrăcat-o cu modele artistice, cu candelabre iar în cele din urmă am adus un pictor din Bucureşti, pa care îl chema Moroşan, care a pictat pe peretele din faţă scena instalării mele ca Mitropolit, de către Patriarhul Justin şi mulţi ierarhi, părinţi profesori şi consilieri mitropolitani, care va rămâne, fără îndoială, o probă istorică a trecerii prin Mitropolia Ardealului. Am chemat apoi un alt pictor, Lefter, tot din Bucureşti, care a pictat pe toţi Mitropoliţii, începând cu Vasile Moga, până la cel de azi. Trebuie să spun în mod deosebit că, printre tablourile pictate înainte de 1989, l-am reaşezat şi, deci, reabilitat şi pe Vasile Mangra, care fusese scos din Dipticele Mitropoliei. De asemenea, i-am introdus şi pomenirea în biserică, la locul cuvenit printre Mitropoliţii Ardealului. Nu se

dovedise sinuciderea lui, ba chiar au apărut multe articole ale istoricului Pr. prof. dr. Gheorghe Liţiu care l-a apărat foarte mult şi care m-a convins de necesitatea reabilitării lui. Şi apoi era şi membru al Academiei Române.

Revenind la clădirea care am înălţat-o în curte, am făcut deasupra ei o sală de conferinţe a Sinodului Mitropolitan şi a Adunării Eparhiale, în care am expus icoane vechi pe sticlă şi a ieşit un lucru de toată frumuseţea.

Au trecut de atunci aproape douăzeci de ani, aşa că multă lume nici nu ştie că am făcut atunci această clădire, absolut necesară. Astfel, am dotat Mitropolia cu cele necesare unei funcţionări bune. Apoi am pavat drumul din curte, am pictat intrarea în reşedinţă, am pus al doilea rând de porţi, apoi am pictat casa scării de la intrarea în Palat, am înlocuit scările, care erau de lemn, prin scări de marmură. Şi, de asemenea, am refăcut uşa de la intrare în Palat, făcând în loc o uşă masivă sculptată. În grădină, am făcut un foişor pe care l-am împodobit cu pictură în mozaic. Şi, în sfârşit, am îmbrăcat din nou în gresie şi faianţă, un frumos bazin de peste un metru adâncime, în ceea ce a mai rămas din grădina Mitropoliei.

De asemenea, am făcut un frumos gard de sticlă verde între curtea Palatului şi Facultatea de Teologie, aşa încât curtea era acum frumoasă, plină de copaci cum este azi; nu lipsesc nici florile de tot felul, bine mirositoare.

Apoi, tot în acest timp, am modernizat altarul, organizându-i prosco-midiarul şi îmbrăcându-l în scaune noi, moderne, de jur împrejurul altarului.

M-am apucat apoi de modernizarea schitului Păltiniş, o casă de vară a Mitropoliei pentru odihna preoţilor în special. Am făcut la o parte încălzire centrală, am acoperit casele cu şiţă, am mobilat camerele, aşa fel încât preoţii să aibă un loc de odihnă prielnic. Iar deasupra, la Schit l-am acoperit din nou, tot cu şiţă şi am făcut o casă ultramodernă în care locuiesc slujitorii Schitului. Am pictat bisericuţa şi, aşa, Schitul Păltiniş a devenit ceva cu totul nou în istoria Bisericii Transilvane. În dreapta Schitului l-am înmormântat pe Constantin Noica, care se retrăsese în Păltiniş şi acum îi îngrijim mormântul ca pe ceva scump inimii noastre. La îngroparea lui au luat parte mii de credincioşi. Slujba înmormântării am săvârşit-o chiar eu.

În felul acesta am dat Schitului Păltiniş rosturi noi, o funcţie nouă într-o staţiune modernă, care s-a dezvoltat din ce în ce mai mult. Şi, câte încă nu am putea spune despre lucrările care le-am făcut!

Mai avem o casă destul de mare la Bazna. Am numit acolo o maică administrator, care, sper, să o întreţină, mai ales acum când viaţa Staţiunii se pune pe picioare.

Apoi, viaţa mânăstirilor a început să crească şi să se dezvolte în mod neaşteptat. Am refăcut pe urmă Mânăstirea Predeal, pe care am dat-o în folosinţă unor maici care sper să-şi facă datoria aşa cum trebuie. Asta pe lângă faptul că am deschis în Predeal şi o Biserică nouă, care va fi foarte frumoasă.

„Nu ştiu cum, la Sâmbăta Dumnezeu m-a luminat să pornesc restaurarea ei”

Artur Silvestri: S-a nimerit să văd, de fapt, Mitropolia şi casa Eminescu, prin 1989, şi am şi descris, în acest an, într-un fascicul recent ceva din senzaţia stranie ce am încercat atunci. Dar parcă, totuşi, „Sâmbăta” rămîne lamura, mesajul final, „marea hieroglifă”. Avea şi ceva simbolic în stratul cel mai adînc ce a scăpat contingentului şi asaltului ruinător al vremurilor pline de rele. Ţin minte, cred că de acum un deceniu şi jumătate, sentimen tul greu de tradus în cuvinte ce am încercat privind „bisericuţa” brîncove-nească, parcă o parte dintr-o Atlantidă ce se scufundase într-un cataclism neexplicabil.

Antonie Plămădeală: Mânăstirea Sâmbăta este singura rămasă în picioare, dar cu biserica zdrobită de uniţi la anul 1785. Era o mănăstire frumoasă. Era sprijinul Transilvaniei. Rezistase după 1700 pentru că mai trăia cineva din familia Brâncoveanu la Braşov. Când însă au murit toţi cei din Brâncoveni, nu a mai putut rezista. Înainte, un general austriac, von Bukow, distrusese o sută cincizeci de schituri şi mănăstiri ortodoxe din Transilvania, în numele unui catolicism agresiv, care a crezut că astfel omoară toată Ortodoxia din această parte. Dar cel care a distrus mânăstirea Sâmbăta era generalul Preiss, care conducea şi el o armată din Imperiul austriac. Astfel, Ardealul a rămas fără nici o mănăstire ortodoxă iar monahii au fost fie ucişi, fie trimişi pe la casele lor. Trebuie să ne închipuim că a fost o mare jale în popor după aceste mânăstiri.

Tradiţia ne spune că pe locul acela a existat mai demult o biserică de lemn, în locul căreia, în jurul anului 1692, Constantin Brâncoveanu a zidit mânăstirea de piatră, înconjurată desigur de chilii. Când ultimul din familia Brâncoveanu a murit, ei au distrus totul şi Biserica a rămas o ruină până în anul 1925, când Mitropolitul de pioasă amintire Nicolae Bălan s-a hotărât să o restaureze. Se schimbaseră vremurile, Transilvania era în sfârşit liberă. Şi el a purces la alcătuirea planurilor măreţe de restaurare a mânăstirii. La circa un kilometru de biserică a construit chilii, în care locuiau câţiva călugări. Era o epocă în care Mitropolitul Bălan era în relaţii bune cu arhiepiscopul greco-catolic, căruia era gata să-i cedeze Mitropolia, dacă ar fi trecut la Ortodoxie.

Ideea a fost însă stopată de începutul celui de-al doilea război mondial. Totuşi, bisericuţa brâncovenească fusese zidită, dar a rămas în acest stadiu, adică numai ea, tocmai din cauza războiului. Când a fost profesorul Nicolae Iorga pe la Sâmbăta, el a găsit casele dărâmate, „cu totul sfărâmate”.

Avem şi o altă însemnare despre o vizită la mânăstirea dărâmată, de pe vremea Mitropolitului Andrei Şaguna. Ultimul stareţ al ei a fost Visarion. Aşa cum a fost restaurată de Mitropolitul Bălan, ea a fost sfinţită în 1946. Acelaşi lucru îl scrie şi Ilarion Puşcariu, vicar la Sibiu.

Episcopul Petru Pavel Aron de la Blaj a distrus peste 37 de mânăs-tiri, care erau la poalele Făgăraşului. Era episcop unit în 1785, când a fost distrusă Sâmbăta, Grigore Maior. El i-a scris generalului Preiss.

Eu am cunoscut situaţia mânăstirii, vizitând-o încă pe când eram student în anul doi sau trei, când stareţ era părintele Arsenie Boca, care era un predicator înnăscut, căruia i se păstrează încă amintirea pe acele locuri. Destinul a făcut să ajung Mitropolit la Sibiu în 1982. Nu ştiu cum şi când, şi în ce împrejurări, mi-a venit ideea restaurării mânăstirii.

În acea vreme la Bucureşti se dărâmau biserici, sau se translatau în locuri ascunse. Ducându-mă eu pe la Sâmbăta, am verificat atent locurile, şi, nu ştiu cum, Dumnezeu m-a luminat să pornesc restaurarea ei. M-am asigurat mai întâi de o aprobare, care spunea că mi se permite să restaurez, la Sâmbăta, o casă în care să se adune obiectele de patrimoniu din ţinutul Ţării Făgăraşului, aprobare dată de un director de la Cultură, care mai avea câteva luni până la pensionare. Pe baza acestora, am început cu forţe mari construirea mînăstirii. Nu era lucru uşor, dar am fost ajutat mult de arhitectul Nicolae Diaconu, de prof. dr. Răzvan Theodorescu, de ing. Sinu, de ing. Ţiţaru, care mi-a făcut mai ales, la clopotniţă, foarte puternice baze.

Desigur că m-am sfătuit îndelung cu prof. Vasile Drăguţ, cu arhitectul Cristian Moisescu şi cu arhitectul Mircea Mihai. Toţi aceştia ştiau că nu aveam autorizaţie să fac mănăstire. Totuşi au lucrat cu noi în viteză mare, construind Palatul Brâncovenesc, apoi loc pentru bibliotecă, muzeu, sală de mese (trapeză) şi apoi, în partea de nord, am construit clopotniţa şi biserica nouă.

Trebuie să spun că biserica, deşi era mare, am declarat-o mai întâi ca sală de expoziţie. Dar i-am făcut bineînţeles şi altarul, aşteptând vremuri mai bune, când trebuia să-l descopăr şi, dintr-odată după aceea, după decembrie 1989, am dărâmat zidul şi l-am prefăcut în iconostas. Apoi am pictat Biserica, am pictat trapeza şi am sfinţit-o în 1993, cu Sanctitatea Sa Bartolomeu, Patriarhul Ecumenic de la Constantinopol. Nu mai fusese un Patriarh Ecumenic în România din 1517, când Patriarhul Teolipt a sfinţit Mânăstirea lui Neagoe Basarab, la Curtea de Argeş.

„Oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice, pentru că ei nu mai puteau face nimic”

Artur Silvestri: În „modelul Antonie Plămădeală”, ce a lăsat urmă o urmă mare – în lumea românească de azi intră, după cum s-a văzut, restaurarea şi re-facerea nu doar purtarea de grijă. Bineînţeles că se va zice – şi nu fără dreptate – că orice întîistătător, de la stareţ de mânăstire în sus, are datoria aceasta şi, la drept vorbind, aşa se şi prezintă lucrurile în „realitatea ne-ideologică”. Prin anii '80, cînd se pretinde că dezastrul ar fi fost maxim în materie de monumente, Episcopul de Alba Iulia, Emilian Birdaş restaurase zeci

de biserici şi o mulţime de mânăstiri. Şi nici măcar nu era singurul, după cum ar trebui să se ştie. Şi nu se vrea să se ştie!

Dar aici parcă ar fi mai mult decît atitudinea firească de mare protector de văzute şi nevăzute, parcă ar fi un fel de „misiune” ce vine dintr-un dat enigmatic, dintr-o viaţă potrivită într-un anume fel, ca să scoată omul trecător din mulţime şi să-l ducă acolo unde, în atmosfera rarefiată, rămîne doar fapta.

Antonie Plămădeală: Nu ştiu cum, dar parcă toată viaţa am lucrat la restaurări. Când stau şi mă gândesc acum, mi se pare că aceasta a fost îndatorirea mea dintotdeauna. Peste tot pe unde am umblat am găsit lucruri dărăpănate aşa că a trebuit să mă gândesc la ele cu urgenţă, ca să le pun la punct. Astfel, dacă m-aş gândi numai la Râşca, ar trebui să spun că am găsit-o dezorganizată, pentru că monahii care trăiau acolo erau în vârstă, puţini, şi a trebuit să depun o muncă deosebită când au venit aici maicile. Nu ştiu cum s-a făcut că această mănăstire aproape dărâmată, cum am găsit-o eu şi câteva maici, trebuia să capete o înfăţişare cât de cât civilizată, ca un loc în care trăiau maici, venite din alte părţi. Aşa că a trebuit să o reparăm şi să facem din nou multe lucruri.

Mi-aduc aminte că mânăstirea era plină de pietre din case dărâmate. A trebuit să le adunăm, să le adunăm, să le dăm o formă cât de cât omenească, ceea ce a însemnat multă muncă, şi mai ales o muncă cumva calificată.

Eu m-am dus acolo, aş zice, la întâmplare. Nici nu ştiu pentru ce m-au chemat la început. A trebuit să-i aranjăm pietrele mai întâi, să le dăm nişte forme omeneşti, fiindcă nu era posibil să le aruncăm la întâmplare în altă parte.

Apoi am făcut rânduială în gospodărie. Am început cu grajdurile, le-am mutat din locul unde erau pe un loc mai ridicat şi le-am făcut din nou. Apoi pământurile, iazurile, toate ne-am luat o muncă deosebită. Ba chiar am făcut, cum am mai spus, în faţa mânăstirii un lac nou.

Toate acestea au însemnat pentru mine o experienţă cu totul nouă. Stareţa era foarte bună, dar nu în gospodărie. Era foarte bună doar la biserică. Aşa că din punctul acesta de vedere, eu am putut să mă ocup de toate aceste amănunte însemnate, care puteau da chipul unei mânăs-tiri. Aici, prin urmare am făcut cunoştinţă, mai întâi, cu toate nevoile unei gospodării. Cred că aceasta m-a ajutat foarte mult în viaţă.

Când m-am dus la Dragomirna apoi, mânăstirea avea doar câţiva monahi şi neputincioşi, bineînţeles fără carte, aşa încât a trebuit să iau totul de la început.

Toate acestea m-au pus în situaţia de a învăţa, de a mă strădui să învăţ. Norocul meu a fost că şi într-un loc şi în celălalt, oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice, pentru că ei nu mai puteau face nimic.

Ei, pe urmă a urmat perioada grea din viaţa mea. Am fost dat afară. Apoi cu greu, după alţi ani de munci necalificate, m-am angajat la Mase plastice.

Abia după zece ani, după Praga mai ales, Patriarhul Justinian a putut să mă recupereze din fabrică, şi m-a trimis la Facultatea de Teologie, m-a reîmbrăcat în haina călugărească, şi am putut încetul cu încetul să-mi dau examenele de anul trei de doctorat, pe care, spre mirarea mea, le-am luat pe toate cu zece. M-am mirat şi eu pentru că eram după zece ani în care nu pusesem ochii pe o carte teologică.

Apoi, în aceeaşi toamnă am plecat în Anglia, cu o bursă romano-catolică, ca să îmi fac doctoratul în teologie. În acelaşi timp am făcut şi doi ani de filozofie, la un colegiu foarte renumit, condus de iezuiţi la Oxford. În doi ani mi-am terminat lucrarea, şi am fost apoi chemat acasă. După multe peripeţii, Patriarhul Iustinian a reuşit să mă aleagă episcop-vicar patriarhal.

Pe atunci, eram plin de viaţă. Viaţa mea se scursese greu, dacă nu foarte greu şi acum, în sfârşit, mi se oferea o muncă grea. Acum sunt cinci vicari patriarhali, dar eu am dus singur această muncă grea. Fiind angajat mereu şi în munci ecumenice, am făcut călătorii aproape în toată lumea. Abia după aproape zece ani, Patriarhul Iustin Moisescu mi-a dat cu greu voie să candidez pentru Episcopia Buzăului.

La Buzău am rămas doi ani, în care am fost nevoit să restaurez palatul brâncovenesc, biserica şi seminarul. A fost o muncă grea, mai grea decât şi-ar putea închipui cineva. Şi aici însă m-a ajutat Dumnezeu, aşa încât aproape am terminat unele lucrări.

După doi ani, tot cu greutăţi, m-am trezit totuşi numit la Sibiu. Nu ştiu cum s-a făcut, dar şi aici totul era dezorganizat. Mitropolitul Nicolae Mladin era bun cărturar, dar n-a mişcat nimic în casă. Aşa încât, am mai spus deja, am făcut o casă nouă, le-am modernizat pe toate celelalte, dar în special am făcut Mânăstirea Sâmbăta, care pentru mine este o mândrie fiindcă, în timpuri grele am început să o fac şi apoi chiar am terminat-o.

Nu ştiu dacă am spus despre celelalte nouăsprezece mânăstiri, toate fiind clădite din nou, şi având acum o viaţă mânăstirească bună.

Toate aceste restaurări, care au fost destul de multe, mi-au luat timp mult până să le văd gata.

Dumnezeu mi-a ajutat mai mult decât am sperat eu. Aceasta, desigur, şi pentru cazul în care m-a trimis tot la lucruri învechite pe care a trebuit să le înlocuiesc.

„Pe multe ar fi trebuit să le public eu, încă din vremea când mai eram în viaţă”

Artur Silvestri: Ceea ce de obicei se cheamă „restaurare” şi, la drept vorbind, identificare de valori ce se află uitate ori aproape de a se sfărîma exemplifică nu doar un gen de activitate ce foloseşte dar exprimă numai instinctul de protecţie căci acţiunea însăşi este mai extinsă şi ilustrează o doctrină. Prin 1989, cred, s-a nimerit să public, în „Contemporanul”, un

comentariu despre „descoperirea arhivelor ignorate” ce se observase – mai mult decît ca o metodă ci propriu-zis ca o idee literară – în cîteva cărţi mari, unificate de acelaşi „instinct de restituire” ce am observat, tradus în alte formulări, la Buzău, la Sâmbăta şi la Sibiu. Aici nu se restaurează ci se „descoperă” ceea ce se uită, se pierde ori se risipeşte, zăgăzuind prin lipsa de memorie şi nepăsarea colectivă, ce trebuie înlăturate şi stinse, în cele din urmă. Aici se vede, de fapt, omul mare ce s-ar putea descrie în felul unei acţiuni ce lasă „urmă” distinctă şi memorabilă în toate cele ce făptuieşte dar întîi şi-ntîi în sentimentulmisiunii. „Misiune” într-un anumit fel arată şi literatura, de un eseism superior, memorabil în formulare şi mult prea puţin sacerdotal în concepţie, ce a dat „operă” nu schiţă, de la „Tradiţie şi libertate” şi pînă la „Cuvinte la zile mari”.

Antonie Plămădeală: Eu am până acum publicate vreo patruzeci de volume. Multe din ele sunt asupra literaturii şi asupra unor subiecte mai mult sau mai puţin curente. Printre aceste volume însă, am câteva care sunt cu totul speciale. Am scris, de pildă, vreo trei cărţi despre Miron Cristea, când el fusese aproape uitat. Mi-au trebuit multe căutări, în multe cărţi, ca să scot în evidenţă personalitatea omului mare, care a fost şi va rămâne Miron Cristea, primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Şi mai mult decât atât, a fost omul care a luat parte la Unirea României, alături de viitorul cardinal Iuliu Hosu şi de alţi candidaţi şi laici, care au realizat Unirea.

Am fost bucuros când am putut face aceasta, scoţând la lumină figura marelui mitropolit primat al României, de altfel şi Primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Apoi am descoperit eu cel dintâi manuscrisele lui

Lazăr Leon Asachi, preot, tatăl lui Gheorghe Asachi. Nici nu ştiu cum, până la mine el fusese total ignorat de istoria Bisericii noastre. Am fost bucuros când am putut să-l scot la lumină şi să-l pun la locul potrivit, în istoria Bisericii şi Culturii române.

Am redat astfel literaturii române un mare scriitor de epocă. Poate că aceste lucruri se vor descoperi cândva, de cercetători conştiincioşi ai literaturii noastre vechi. Am descoperit apoi mai multe lucrări de la 18481850, care îşi aşteptă de acum încolo tipărirea. De asemenea, am mai descoperit încă o carte de versuri, din aceeaşi perioadă, pe care o am gata pentru publicare. Se numeşte „Ceasuri slobode” de M.l. Kiţulescu, scrisă în 1845.

Toate acestea îşi aşteaptă încă apariţia, aşa cum am spus. Sunt sigur că acestea şi celelalte sunt nepublicate, aşa încât voi face, cu ele, un serviciu mare literaturii române vechi. Nici nu ştiu cum de au ajuns în mâinile mele, de la cine anume. Cred că le-am cumpărat de la cineva din Iaşi, pentru că fac parte din literatura veche a Iaşului. Din aceiaşi categorie mai este *„Unitate, romanitate, continuitate”*în care am cercetat ceea ce s-a scris de Johann Troster. El cercetează dacii apoi vechimea şi romanitatea românilor din spaţiul

vechii Dacii. Se ocupă apoi, de argumentele lingvistice ale romanităţii românilor, de îmbrăcămintea şi jocul românilor din Transilvania, şi originea lor romană. E o carte foarte bună care însă, nu prea e folosită de istorici, deşi e o sursă frumoasă şi obiectivă asupra originii şi traiului românilor din Transilvania.

O altă carte, tot din arhive inedite, cuprinde 245 pagini, format mare, cu scrisori de Emil Babeş, Ioan Bianu, Martha Bibescu, Valeriu Branişte, I. A. Brătescu-Voineşti, George Coşbuc, Onisifor Ghibu, Gala Galaction, Spiru Haret, Nicolae Iorga, Ioan Lupaş, Simion Mehedinţi, Ioan Meţianu, I. Petrovici, Stelian Popescu, Sextil Puşcariu, Vasile Stroiescu, Elena Văcărescu; am până la o sută şaizeci de scrisori de la oameni mari, pe care le-am descoperit într-o arhivă moartă, amestecate cu gunoaie, în subsolul Palatului Sinodal de la Mânăstirea Antim. Toate acestea le-am publicat la Editura Minerva sub titlul: *„Pagini dintr-o arhivă inedită”,* Bucureşti, 1984. Tot aici am publicat *Viaţa şi Opera lui Eminescu,* scrisă în limba maghiară, de Miron Cristea, pe când era student la Filozofie în Budapesta. Nu ştiu cât e de exactă, pentru că e scrisă în limba maghiară şi eu am vrut să salvez cât pot din această carte. Nu cunosc limba maghiară dar m-am ajutat de unii maghiari din Sibiu.

Pe urmă am publicat, tot în cartea aceasta, *Proverbe, maxime nepublicate.* Am publicat apoi un apel pentru întemeierea unui muzeu etnografic din Sibiu, apoi datini la nuntă din Topliţa, Cântecul orbilor şi ursi rea, toate rămase nepublicate din opera lui Miron Cristea. Şi acestea au fost găsite amestecate cu gunoiul. Eu cred că acest volum e foarte necesar când e vorba de operele lui Miron Cristea, precum sunt şi scrisorile pe care le-am publicat sub semnătura oamenilor mari din Ţara Românească.

Toate aceste cărţi au fost publicate, sau nu încă, dar eu cred că sunt valori pe care istoricii literaturii ar trebui să le folosească.

Aceste cărţi sau manuscrise vechi, care sunt încă în posesia mea, le voi publica dacă Dumnezeu îmi va mai da sănătate şi putere. Dacă nu, le voi lăsa la Mânăstirea Sâmbăta, de unde vor putea fi folosite. Pentru că, drept să spun, ar fi trebuit să le public eu încă din vremea când mai eram în viaţă. Ştiu că la Mânăstirea Sâmbăta este un bibliotecar bun, dar el încă nu a avut timp să le descopere printre multe pe care le-am depus acolo.

În orice caz, acestea şi încă multe altele se vor găsi între hârtii rămase de la mine. Le urez tuturor răbdare în cercetarea arhivelor, din care, dacă vor găsi ceva demn de publicat, au voie să le publice după moartea mea.

„N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, folositor atât mie cât şi celor din jur”

Artur Silvestri: Opera chiar impunătoare, cum se prezintă, pare să rămînă neterminată ceea ce, de fapt, caracterizează pe marii enciclopedişti de la noi, unde Hasdeu rămîne exemplul tipic. Dar, în ultimă analiză, ea dăinuie deschisă şi probabil chiar oarecum neînţeleasă fiind „prea bisericească” pentru laic şi

„prea laică” pentru mediile bisericeşti, în fond o combinaţie de cărturărism de Ev Mediu perpetuu şi de atitudine intelectuală modernă, cu metodă ce urmează pe Nicolae Iorga dar formulată în stil strălucit, cu pagini ce merită „antologia”.

Antonie Plămădeală: Cărturarul şi intelectualul n-a lipsit niciodată din tot ce am făcut. La mine, de altfel, acestea s-au îmbinat. Desigur că la început am fost mai cu grijă, cu mai multă atenţie spre ale serviciului, până când m-am obişnuit cu el. Apoi, chiar la Bucureşti încă, mi se pare că sub Patriarhul Iustin, am şi început să scriu cărţi. Ce aş vrea să menţionez: romanul „Trei ceasuri în iad” a fost dat spre publicare înainte de a pleca la studii în Anglia. Aceasta se petrecea în anul 1968. De altfel această carte, care a fost publicată în timp ce eram eu la studii în Anglia, a fost cea dintâi carte care mi-a apărut. Acesta e singurul meu roman scris. De ce am scris acest roman? Acest roman a fost scris mai mult ca să las o amintire a vieţii pe care am dus-o. Nu aveam de gând să-l public, pentru că nici nu mi l-ar fi publicat nimeni. Cum însă trebuia să-mi ocup tim pul cu ceva absolut diferit de ceea ce mă obliga serviciul, l-am scris acasă, şi apoi câţiva buni amici, cărora l-am dat să-l citească, l-au trimis la o editură fără să mă întrebe. Mi se pare că era Constantin Bărbulescu. Nici nu ştiu dacă mai trăieşte. El a făcut pe urmă ce a crezut că e mai bine. Aşa m-am trezit chemat la Editura Eminescu din Bucureşti, unde mă aştepta un fost coleg de-al meu de cămin, care a murit între timp, dar care nu ştia că e vorba chiar de mine.

E drept că înainte de aceasta l-am mai arătat cuiva, şi anume lui Geo Bogza, care i-a sesizat structura de roman care nu se poate publica, şi mi l-a dat înapoi după ce l-a citit într-o singură noapte, scriindu-mi textual cam aşa: *Dacă vrei să mori, trimite-l la o tipografie.* Tocmai de aceea eu nu l-am trimis la tipografie, ci l-am dat colegului Bărbulescu să-l vadă. Abia pe urmă am aflat că el nici nu prea îl citise, ci l-a dus direct la editură, unde a încăput pe mâna lui Cursaru. După câteva luni, Cursaru a descoperit că sunt undeva la facultate, şi mi-a trimis vorbă să vin la editură, fără să ştie cine sunt eu. Abia la editură m-a recunoscut. Mi-a spus că ar mai trebui să intervin într-un loc, dar eu i-am răspuns că mâine nu mai pot veni, pentru că plec în Anglia. Aveam de altfel biletul de avion în buzunar. Şi atunci Cursaru a luat manuscrisul, l-a întors pe toate părţile şi mi-a zis că nu-i nimic, să-l las acolo şi ei îl vor publica. Era de altfel într-o perioadă bună, după cele întâmplate la Praga, aşa încât ei au avut curajul să-i dea drumul. Aşa că romanul a apărut, când eu îmi făceam doctoratul la Oxford. Am spus aceste lucruri pentru că mi s-a părut interesant modul lui de apariţie. A fost o scurtă perioadă când a putut să treacă prin editură şi un asemenea roman, care evident era împotriva a tot ce se întâmplase până atunci.

La întoarcerea de la Oxford, era deja epuizat tirajul. Au mai dat totuşi aprobarea să se tipărească şi o ediţie în limba bulgară.

După întoarcerea mea, am mai publicat teza de doctorat susţinută acolo: Biserica slujitoare" în care profesorul coordonator al tezei de doctorat scria: *„Este speranţa şi rugăciunea mea că splendida carte a părintelui Antonie va aduce o contribuţie majoră la refacerea înţelegerii reciproce, încrederii şi a dragostei între toţi creştinii, şi la restaurarea mărturiei unite într-un Domn, o credinţă şi o comuniune, în aşa fel încât întreaga Biserică să poată străluci în faţa întregii omeniri, ca un semn adevărat în această lume a lui Hristos – Slujitorul"* (Prof. Robert Murray).

După aceea am fost ales vicar patriarhal, şi mi-am făcut datoria întâi pe lângă Patriarhul Iustin Moisescu, aşa cum am crezut eu şi cum au crezut şi alţii, adică bine. Numai după ce îmi făceam datoria, îmi mai rămânea puţin timp şi pentru cărţi. De foarte multe ori făceam din noapte zi.

Aşa am scris: *Biblia de la Bucureşti. Cine a făcut traducerea,* apoi: *Hans Kung şi declaraţia „Mysterium Ecclesiae",* apoi: *Bizanţ, Constantinopol, Istambul în trecut şi astăzi,* apoi: *Clerici, ctitori de limbă şi cultură românească.* Şi apoi au urmat cărţile mele mari, cum ar fi: *Ca toţi să fie una,* aşa încât am ajuns la patruzeci de volume. Dar nu sunt încă toate.

Toate se găsesc acum prin biblioteci şi la instituţiile mari bisericeşti, mai ales la cele ctitorite de mine. Şi dacă mi-ar fi permis să adaog la acestea încă vreo opt volume care sunt sub tiparul Arhiepiscopiei noastre. Apoi am în manuscris încă vreo câteva volume, după care, cu ajutorul lui Dumnezeu, dacă îmi va mai da timpul necesar, voi mai continua şi cu altele.

O bună parte din scrierile mele s-au ocupat de cartea veche românească, pe care am descoperit-o pe unde s-a putut, ceea ce-mi aduce astăzi o mare bucurie sufletească.

Multe cărţi am scris. Nu ştiu dacă toate vor avea trecerea despre care am gândit eu. Eu cred că mi-am făcut în mare parte datoria cum se cuvine atât faţă de Biserică, cât şi faţă de Cultură. N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, cu ceva folositor atât mie cât şi celor din jur, şi să nu se uite că-n tot acest timp am condus şi o Eparhie relativ grea, ca aceea a Sibiului.

Cred că am avut colaboratori foarte buni de-a lungul anilor, cum sunt şi cei de astăzi. Fără colaboratori buni nici nu aş fi putut să scriu atâtea cărţi şi să zidesc o mânăstire din temelie, apoi să refac o parte la Reşedinţă, Schitul Păltiniş, Muzeul Eminescu şi multe altele. Şi nici n-aş fi putut să adun atâtea cărţi, cu care voi face astăzi biblioteca de la Sâmbăta şi n-aş fi adunat atâtea cărţi străine de prin toate locurile unde am fost.

Şi mai presus de toate, nu aş fi putut aduna atâtea lucruri de prin străinătate, cu care să împlinesc cele două camere mari de muzeu de la Mânăstirea Sâmbăta, în care muzeul s-a trezit dintr-o dată ca fiind unul mare şi frumos. Mi-au dat la aceasta un concurs larg şi părinţii de la mânăs-tire, în frunte cu Părintele Stareţ Ilarion Urs cărora le mulţumesc. În tot acest timp a

trebuit să ţin seama şi de Eparhie, să-i dau ce i se cuvine mai bun, s-o fac înfloritoare, s-o gătesc ca pe o mireasă înaintea lui Dumnezeu.

Paginile acestea, dacă ar fi să le scriu cum trebuie, s-ar înmulţi peste măsură, dar mai las şi altora să se gândească ce a însemnat trecerea mea prin Sibiu, pe care l-am iubit şi am dorit să-l văd frumos, vrednic de cinste şi laudă.

„Dacă mă vor pomeni sau nu urmaşii? Fie voia lor”

Artur Silvestri: Cred că am mai invocat „omul mare” aici dar, de fapt, ar fi trebuit să adaug ceea ce îi dă acestuia accesul în memorabil, adică aptitudinea de erou civilizator ce, lucrînd mult, extins şi misionar, „face să se mişte” în imediat ceva esenţial şi, poate, printr-o potrivealã ne-explicată, înalţă contingentul în simbolic. Dar, mai mult chiar, nu avem „om mare” şi „fapte mari” acolo unde nu se răspunde gîndul şi „făcutul” în produs ce rămîne viu şi netrecător spre a se vedea nu doar de cîţiva aleşi ci de mulţimile unde, printr-un mister al misiunii, se răspîndeşte tîlcul şi se însuşesc poveţele. Noi nu ştim, de aceea, care ar fi cea mai de seamă faptă şi care se va răspîndi mai în lărgime şi va pătrunde mai în adînc ori va avea durată nu doar clipă de glorie.

A

Antonie Plămădeală: Dacă ar fi să încep într-o ordine, nici nu ştiu bine care ar fi întâi şi care după aceea. Aşa că voi începe mai întâi cu Casa Eminescu. Cred că era goală, zdrobită, şi eu am început să o refac, cu gândul de a face într-însa un muzeu. Ceea ce mi-a şi reuşit. Dar a trebuit să muncesc destul. Oare de ce îi zice Casa Eminescu? Pentru că se zice că atunci când a fost Eminescu prin Sibiu ar fi fost găzduit în această casă care aparţine Arhiepiscopiei. Aşa şi a fost. Dar cum era, ce avea într-însa, cum era împărţită, aceasta se ştie mai puţin.

Când am venit eu, casa era într-o stare jalnică, având îngrijit doar peretele dinspre stradă, pe care era şi inscripţia despre Eminescu. A trebuit să scot de acolo camioane de moloz, să pun parchet pe jos, şi numai după aceea să-i găsesc o întrebuinţare. Şi care a fost aceasta? Aveam multe cărţi bisericeşti vechi, aveam icoane pe sticlă, aşa încât m-am gândit pe loc că ar fi un bun muzeu, ceea ce s-a şi făcut. Măcar acum vom hotărî deschiderea lui câteva ore pe zi, în cursul fiecărei săptămâni. E o casă recuperată. Obiectele expuse merită să fie văzute şi merită apreciate.

Apoi la Catedrală am făcut străni noi în Sfântul Altar, pentru ca să poată sta preoţii în timpul când le permitea slujba bisericii.

Am făcut apoi o clădire nouă în curtea Arhiepiscopiei, cu două etaje. La parter am făcut camere de locuit pentru oaspeţi mai importanţi, le-am mobilat frumos cu tot ce era necesar, dându-i şi încălzire centrală. Am trecut apoi la etajul întâi, unde am făcut o mare sală de recepţie, care lipsea Arhiepiscopiei, i-am pus marmură pe jos, i-am făcut o pictură a celor ce au fost prezenţi la instalarea mea, împreună cu Patriarhul Iustin şi alţi membri ai Sfântului Sinod.

I-am pus mese. Încap în jur de 85 de persoane. E o sală în care au loc mese oficiale, la diferite sărbători cât şi mai ales masa Consiliului Eparhial al arhiepiscopiei, cel puţin de două ori pe an. Am mai făcut şi alte lucruri care erau de strictă necesitate. De ce le-am făcut? Pur şi simplu pentru că nu erau şi Mitropolia simţea o lipsă mare din cauza lor. După 1989 am început să zidesc mânăstiri care au acum o biserică, chilii şi tot ceea ce le trebuie pentru a funcţiona în bune condiţii. Şi bineînţeles, revin şi aici, am zidit din nou Mânăstirea Sâmbăta, de a cărei frumuseţe se bucură toată lumea.

De ce le-am restaurat? Pentru că toate acestea trebuiau restaurate, pentru ca Mitropolia să arate cu totul altfel, mai bine şi nu ca şi cum ar fi ceva părăsit, uitat, pentru că în ultima vreme a avut mitropoliţi bolnavi. Aşa că m-am simţit eu dator să fac toate acestea.

Eu am bucuria de a fi făcut toate lucrările acestea din nou. Dacă mă vor pomeni sau nu urmaşii? Fie voia lor. Eu am căutat să fiu cât mai îndatorat faţă de toate nevoile Eparhiei.

„Nu ştiu cum mi-a fost dat, dar parcă lucrurile anume ar fi aşteptat un om pe care să-l pună la treabă”

Artur Silvestri: „Misiunea” şi datoria morală apar, deci, fără a se compune cu intenţie şi cu obiectiv precis ci aproape ca o potrivire ce face să se intre în urzeală şi unde ne conduce mîna nevăzută care, alegînd „omul mare”, îl orînduieşte unde şi cînd trebuie. Gîndul propriu apare, evident, dar cînd se organizează, el organizează un „ceva” ce i se spune adeseori fără cuvinte ci doar în felul unei insuflări care, spre a se incorpora, îl îndrumă prefăcînd viaţa prea repede trecătoare în destin şi, deci, în model. Totul „se lucrează” în enigmatic, în tăcut şi neauzit de către cei ce percep doar rumoarea clipei, cu lentoarea geologică a picăturilor de apă ce modelează, în sute de ani, piatra cea mai tare.

Antonie Plămădeală: Cred şi eu că toate acestea le-am făcut încetul cu încetul şi le-am făcut din proprie iniţiativă, fără să ţin cont de nimeni, uneori lucrând chiar împotriva timpurilor. În orice caz, toate câte le-am făcut, le-am făcut de nevoie. Trebuia să ţin cont de realităţile cu care mă confruntam, şi acestea n-au fost puţine, ci dimpotrivă. Căci aşa mi-a fost mie dat. Să găsesc peste tot situaţii învechite, conduceri de instituţii bătrâne, aşa că a trebuit de fiecare dată, în fiecare loc să refac lucrurile, să mă bizui pe iniţiativa mea. Cu plăcerea unui destin care parcă a trecut prea repede, dar pe care l-am împlinit, peste tot pe unde am fost trimis, cu credincioşie. Nu ştiu cum mi-a fost dat, dar parcă anume, peste tot pe unde am fost, lucrurile erau în aşa fel orânduite de parcă anume ar fi aşteptat un om să-l pună la treabă. Toate acestea pe care le-am spus în mare, mi-au făcut şi o bucurie deosebită, deşi am lucrat greu. Deşi mi-a fost foarte greu, pe toate le-am dus până la capăt. Şi astăzi încă mai am

grijă de ele ca să le încheg, să le dau o suprafaţă vrednică de un număr de ani, cât va vrea bunul Dumnezeu de acum încolo.

N-aş putea spune care e cea mai mare operă a mea, fiindcă pe toate, mici sau mari, le-am tratat ca pe cele mai interesante. Fireşte că mie mi-e drag ce-am făcut mai ales la Sâmbăta. Şi sper să rămână multă vreme.

Am avut însă norocul să fac nişte lucruri în nişte timpuri grele, când nu s-a prea vorbit de ele. Dar le-am făcut totuşi. Dacă m-aş mai gândi acum, spre exemplu la Mânăstirea Râşca, aceea a fost la prima mea tinereţe, şi stau acum şi mă gândesc, îmi vine greu parcă să gândesc, că în tot acel timp eu eram deja condamnat, şi dau slavă lui Dumnezeu acum, că am îndrăznit să fac ceea ce un om normal nu ar fi îndrăznit nicidecum.

Când m-au trimis apoi la Dragomirna, eram de asemenea condamnat, dar am lucrat cu conştiinţă pusă parcă anume sub responsabilitatea mea, şi am salvat astfel o mulţime de manuscrise, care altfel cine ştie ce s-ar fi întâmplat cu ele. Şi aşa mai departe.

Cât am fost la Bucureşti, şi acolo am avut parte de restaurări. Cine mai ştie astăzi, că atât casa cât şi împrejurimile au trebuit date jos, interioarele, şi făcute din nou? N-ar trebui poate să mă repet, dar aici într-o viziune de ansamblu, cred că se poate vorbi şi de Episcopia Buzăului, pe care aproape că am refăcut-o din nou. Biserica şi Palatul brâncovenesc. Şi apoi mi-a revenit greaua sarcină să restaurez totul aproape, într-o Arhiepiscopie şi în jurul său, şi au ieşit lucruri frumoase, dar mai cu seamă folositoare.

Iar noaptea am reuşit să scriu aproape 40 de cărţi, despre care eu cred că vor fi folositoare în viitor. Cu acestea toate mă bucur că milostivul Dumnezeu m-a binecuvântat şi m-a ajutat ca să le termin.

Iunie 2004

„DOUĂZECI ŞI OPT DE SCRISORI DE ALTĂDATĂ”

Epistolarul ce urmează cuprinde cam tot ce s-a păstrat atât de mine cît şi în arhiva Mitropolitului Antonie Plămădeală, din cele cîteva zeci de scrisori concepute acum mai bine de un deceniu şi jumătate. Unele s-au pierdut definitiv, altele sînt, poate, rătăcite dar ceea ce a rămas este, cu toate acestea, esenţial spre a fi, deopotrivă, document de epocă şi foaie de temperatură intelectuală. Citite astăzi, după atîta timp, ele păstrează un uimitor aer de entuziasm şi o febrilitate în a înfăptui, ce aparţin, poate, altei vîrste decît cea de acum, cînd toate se privesc cu mai pronunţat scepticism şi cu un gen de seninătate mată, ce începe să aducă a resemnare. Am hotărît să le publicăm ad litteram căci, indiferent de opinia comună, acestea exprimă puncte de vedere şi concluzii ce nu am retractat şi poate vor sluji drept exemplu şi pentru alte suflete înaripate ce vor trăi în ani de plumb.

Bucureşti, 10 martie 1987 Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Nu ştiu ce mă face să cred că nu aţi primit nici felicitarea mea de Anul Nou şi nici scrisoarea pe care v-am trimis-o ulterior, la o relectură – de noapte –

a lui „Miron Romanul”, care m-a încîntat făcîndu-mă să vă scriu pe loc, entuziasmat. Adevărul este că, repet şi aici ceea ce spusesem acolo, demonstraţia e cu totul impecabilă; las deoparte mizele, care sînt cele care sînt! Din acest punct de vedere, o consemnare mai bogată a cărţii mi se pare absolut necesară şi intră sub imperiul urgenţei.

Acum, să mă întorc la ceea ce voiam să vă spun: oare nu ar fi indicat, acum, în conjunctura mai recentă, să se gîndească cineva la o sinteză, fie şi de dimensiuni mai mici decît de obicei, asupra continuităţii românilor în Transilvania (secolele III-X) privită din punct de vedere confesional? Creştin? Oare nu e necesară o subliniere à propos de situaţia ortodoxiei în Transilvania din secolul al X-lea şi pînă, să zicem, către secolul al XVI-lea, cînd regimul confesiunilor se modifică din raţiuni de ordin istoric (după „Mohacs”)? Vă pun aceste întrebări, poate de tot brutale, întrucît vă ştiu (şi vă apreciez în chip superlativ) ca unul dintre bărbaţii lucizi ai acestei ţări, ţară care trece, vai, prin clipe atît de grele.

Nădăjduiesc, Înalt Prea Sfinţia Voastră, că nu am îndrăznit prea mult, propunîndu-vă aceste subiecte de reflecţie; m-am întemeiat pe semnele de simpatie pe care mi le-aţi arătat şi, de ce să n-o spun? pe preţuirea pe care v-o port.

Cu adîncă stimă şi preţuire, Artur Silvestri

11 aprilie 1987

Stimate Artur Silvestri,

Sînt tot aşa de încurcat ca şi dv. În legătură cu corespondenţa. Nu numai că am primit felicitările şi scrisoarea dvs. mai veche, dar am şi răspuns la ele, pe adresa dvs. de la „Casa Scînteii”!

Vă mulţumesc încă o dată pentru cuvintele bune pe care mi le scrieţi despre „Miron Romanul” şi aştept cu mult interes „consemnarea” de care vorbiţi. Mă întreb numai cînd veţi mai avea timp s-o faceţi, *pentru că sînt mereu uimit de cît de mult scrieţi, şi cit de diverse teme vă atrag. Şi, dincolo de toate, cu cîtă competenţă le abordaţi pe toate! Vă urmăresc scrisul cu interes şi am vorbit adesea despre dvs. În cercul meu de legături culturale, cu admiraţie şi preţuire.* Despre perioada dualistă am mai scos de curînd o carte pe care, de îndată ce va ieşi de la legat, îmi voi îngădui să v-o trimit. De data aceasta am alcătuit-o pe bază de documente, scrisori etc. rămase de la Elie Miron Cristea, şi ca să termin odată cu arhiva fostului patriarh, pe care am descoperit-o într-o cameră oarbă de la M-rea Antim, îndată după Paşti voi scoate ultima carte despre Miron Patriarhul, de data aceasta consacrată perioadei 1918-1939. Printre altele, în addendă, voi publica şi însemnările sale. E mai mult decît interesantă şi binevenită sugestia dvs. În legătură cu o sinteză asupra continuităţii românilor din Transilvania (sec. III-X), privită din punct de vedere al istoriei bisericeşti. Tot aşa de interesantă şi necesară ar fi şi o prezentare a istoriei bisericeşti din Transilvania din sec. X-lea pînă în al XVI-lea.

Vă mulţumesc pentru sugestii şi pentru a vă fi gîndit la mine în legătură cu aceasta.

Deşi am pe mesele de lucru vreo 4 cărţi în pregătire (şi în plan aprobat), pe care le simt ca pe nişte pietre de moară pe creştetul meu, totuşi sugestiile dvs. mă ispitesc, cu atît mai mult cu cît vin să confirme o idee foarte apropiată pe care o am şi eu de cîtva timp, şi iată despre ce este vorba:

Am organizat cu Profesorii de la Institutul Teologic din Sibiu o carte care va apare, cum se zice, „sub îndrumarea I.P.S. Mitropolit" sau cum se zice în Apus „Edited by..." sub titlul: „Teologia românească din Transilvania". Cartea a şi fost scrisă, e aprobată în planul anului acesta şi, chiar dacă nu va apare în anul acesta, în orice caz culegerea ei va începe în jur de luna septembrie. Am iniţiat cartea tocmai cu gîndul de a arăta cum a acoperit Biserica spaţiul spiritual şi cultural transilvănean cu contribuţiile sale de-a lungul vremurilor, de la primele începuturi sesizabile documentar. Ar fi trebuit ca acestei cărţi eu să-i fac o introducere mai mult formală, cum se obişnuieşte, dar după ce a apărut mult discutata acum „Istorie a Transilvaniei", editată sub egida Acad. Ungare de ştiinţe, mi-am schimbat planurile şi mi-am propus să scriu o introducere de cca. 60-80 pagini, care să sintetizeze tot ce va fi mai important în articolele celor care contribuie la volumul nostru, cît şi ceea ce aş mai putea eu adăuga, exact în sensul sugestiilor dvs.

O mică schiţă scrisă la repezeală într-o noapte – ştiţi cum se întîmplă cu asemenea lucruri – am şi publicat în „Telegraful Român" sub titlul „Transilvania, adevăruri din trecut – adevăruri de azi". Nu ştiu dacă primiţi „Telegraful român", dar dacă nu-l primiţi, vă rog să-mi scrieţi de urgenţă ca să vi-l trimit regulat. Numărul acesta, în care, repet, nu e vorba de un studiu, ci de o schiţă, vi-l trimit totuşi aparte, chiar dacă-l mai aveţi o dată.

Din cele de mai sus vă puteţi da seama cît de mult mă încurajează sugestiile dvs. Şi cît de mult m-a bucurat scrisoarea dvs. Cer iertare că răspund atît de tîrziu, dar am găsit scrisoarea după o mai lungă şedere în Elveţia, aştep-tîndu-mă acasă.

Cu doriri de bine şi multă sănătate, Antonie, Mitropolitul Ardealului

P.S. Sper să nu-mi luaţi în nume de rău că vă pun alături tradiţionala Pastorală pe care o trimitem noi, Ierarhii, de marile sărbători, împreună cu un gînd bun de sărbători.

Antonie 21 aprilie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Cu mulţumiri pentru admirabilul număr al „Telegrafului Român", primit chiar acum, şi cu felicitări pentru intervenţia (nu mă îndoiesc că plină de miez) a Înalt Prea Sfinţiei Voastre, vă reînnoiesc urările de sănătate şi fericire, de succes în ceea ce întreprindeţi în direcţia propăşirii acestui neam.

Contribuţia Înalt Prea Sfinţiei Voastre la zidirea sufletească a românilor transilvăneni, la coagularea unei conştiinţe româneşti de pretutindeni este binecunoscută şi merită, încă o dată, admiraţia unanimă.

„Hristos a înviat!”

Artur Silvestri Bucureşti, 30 aprilie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră, Citesc cu încîntare epistola Domniei Voastre, primită, din păcate, abia astăzi, cu aceeaşi întîrziere devenită tradiţională, căci serviciile poştale merg, de la o vreme, mai rău decît pe vremea olăcarilor; e, ca întotdeauna, plină de sugestii şi dătătoare de entuziasm. E sigur că atîta timp cît vor exista conştiinţe apte să înţeleagă sensul unei culturi, evoluţia acesteia nu se va abate de la principiile ei ordonatoare, conducîndu-i mişcările dinlăuntru. Aştept, de aceea, cu un nedisimulat interes, cele două contribuţii pe care mi le anunţaţi (aceea privind arhiva lui Miron Cristea şi, desigur, cea de a doua, privitoare la Miron Patriarhul); ele se vor adăuga unei cercetări îndelungate şi impunătoa re, aplicate pe o perioadă de „istorie negativă”, cum e aceea a „dualismului”. Apoi, metoda este cu totul insolită; această comunicare exhaustivă a unei arhive (ajunsă la altitudine de model odată cu „Lazăr-Leon Asachi”) e rari-ssimă şi arată soluţia ştiinţifică cea mai potrivită pentru cercetările de aparentă bibliografie pură. De la investigaţie la sinteză, trecînd prin conexiuni, cronologii, disociaţii, e distanţa care desparte studiul îngust de impunătoarele desfăşurări de pînze sociale şi politice; o distanţă pe care astfel de scrieri, cum sînt cele ale Înalt Prea Sfinţiei Voastre, o elimină cu repeziciune.

Ideea de a vă dedica o vreme studierii continuităţii românilor în Transilvania, privită din perspectivă confesională, mi se pare, de aceea, cu totul salutară şi poate aduce încheieri cu valoare de eveniment; însă va fi, nu am nici o îndoială, o cercetare grea. Cu aproape zece ani în urmă, când am început să elaborez un vast ciclu de volume (care, nădăjduiesc, cel puţin, va fi definitivat în următorii 2-3 ani) intitulat „Imago Daco-Romaniae”, nu-mi închipuiam că documentaţia propriu-zisă e atît de laborioasă. În aceste şapte cărţi (începute cu „Hiperborei şi traci”, urmată de „Ordinul getic”, de „Dacia scufundată” – primele trei dintre ele, aflate în forme încheiate în chip mulţumitor) voiam să fac cercetare de istoric literar şi să compar „imaginea” spaţiului românesc (y compris civilizaţie, cultură, politică, istorie) aşa cum rezultă din izvoarele străine, cu realitatea lui, documentată arheologic, etnologic, istoriogra-fic. „Izvoarele”, cum se zice, sînt citite nu o dată rău şi o lectură nouă, interdisciplinară, aduce adeseori lumini; desigur că şi tradiţia falsurilor trebuie consemnată şi îndepărtată.

Sigur este că am citit, pentru aceasta, zeci de mii de pagini şi am făcut cam tot pe atîtea fişe: cîteva stagii de specializare şi documentare în străinătate au venit tocmai la vreme, spre a putea să completez, în biblioteci mari, o înţelegere altfel fragmentară a materiei. Norocul de a cunoaşte cinci

limbi străine (franceză, engleză, spaniolă, italiană şi portugheză) m-a ajutat; însă a trebuit să adaug la cunoaşterea latinei (pe care o ştiu bine) şi documentaţia grecească; învăţ acum germana, care e necesară pentru cercetări în Evul Mediu tîrziu şi, bineînţeles, în chestiuni de bibliografie elementară.

Epoca post-aureliană o cunosc bine şi am făcut disocieri interesante (de ordin filologic) pe „Breviarium" a lui Eutropius: nu rezultă de nicăieri, cel puţin la examenul semantic al părţilor de vorbire folosite, ideea de „evacuare" şi nici de „nimicire" a dacilor. Eutropius nu utilizează, de pildă, verbele de golire („Vastare", „relinquere") ci „intermettere"; Dacia este „intermisit", este „interpusă" de romani între ei şi barbari. E un fel de autonomie, rezultînd dintr-o gîndire imperială care lasă pe autohtoni să primească ei, şi nu legiunile, lovitura asiată.

Sînt multe de spus pe teme precum acestea şi, de aceea, îmi permit, în ideea că veţi începe să lucraţi la sinteza privitoare la continuitate, să vă atrag atenţia asupra unor „chestiuni de metodă". Disociaţii metodologice nu se fac la noi şi din acest motiv cercetătorii lucrează cum dă Dumnezeu, salvaţi uneori de intenţie şi adeseori de un simplu noroc; aşa se explică şi atitudinea de tot necritică faţă de rezultatele anterioare ca şi faţă de „izvoare". Metoda nu e totul, însă atunci cînd ea nu e potrivită obiectului, încheierile suferă. În privinţa istoriei vechi a creştinismului la români se pot face, de pildă, cîteva discuţii absolut necesare.

Mai întîi de toate, apariţia acestei religii la români. Noi zicem că *am devenit români fiind creştini,* ceea ce e înălţător şi, în definitiv, corect, însă ne mulţumim la adaosul că întîile îndemnări creştine vin pe canal roman, prin intermediul legiunilor. Există, desigur, *un folclor al taberei militare,* asemănător cu amestecurile monetare produse, în economie, prin existenţa comerţului şi pieţelor; însă întrebarea este: putea creştinismul să pătrundă masiv prin mijlocire alogenă, prin militari? Prin raport la Imperiu, *doctrina creştină e o răscoală a marginilor,* un principiu centrifug, o revoluţie socială şi egalitară, un fel radical de a înţelege o lume de existenţă anterioară: nu e o întîmplare că persecuţiile imperiale apar devreme şi sînt într-atît de brutale. Aceasta nu vrea să spună că nu vor fi fiind creştini militari (dovadă stau „pătimirile" lui Dasius, a lui Astion şi Epictet, a lui Aemilianus, unde chiar dacă nu întotdeauna martirul e militar, sînt creştinaţi unii dintre aparţinătorii de ierarhia militară). Însă argumentul, în sine corect, este insuficient. Înclin să cred că vechimea creştinismului a considerabilă în raport de ocupaţia Daciei şi trebuie să-i fixăm originile în epoca apostolică. Izvoarele propriu-zise sînt puţine şi desigur că este indicat să luăm *cum grano salis* ştirile lui Origene (Comentarii de ist.ed., III), ale lui Eusebiu din Cezareea (la Geneză, III, 1) privind misiunea Sfîntului Apostol Andrei în Sciţia Mică. Însă tradiţia folclorică asupra acestui sfînt e impunătoare şi însemnează document etnoistoric. I-am recomandat P.S.

Epifanie Norocel să continue studiul asupra acestei chestiuni, schiţat în „Pagini din istoria veche creştinismului la români” (pg. 194), examinînd *toate* fragmentele din folclorul românesc unde e vorba de Sfîntul Andrei (cel care leagă gura lupilor, fel de a comunica simbolic opoziţia doctrinei propovăduite de el faţă de aceea a autohtonilor „lupi”, adică „daci”); sînt numeroase şi pot să se confirme, prin răspîndire teritorială (înţelegînd prin aceasta frecvenţă geografică, intensitate a imaginii etc) în spaţiul de misiune. Desigur că acesta poate fi un stereotip, ajuns în folclor prin degradare de informaţie cultă (tradiţia andreiană e prezentă, mi se pare, şi la Dosoftei); însă imaginile andre-iane *(legarea gurii lupilor,* magia, descîntecele, arătînd un miraculos al Învierii) sînt, fără îndoială, fapt spontan de creaţie, adică *document.*

Altă chestiune de metodă: noi studiem adeseori geografia creştină a românilor în raport de geografia politică de azi, ceea ce e, să o mai spun?, cu totul greşit. Rareori îndrăznim să ne raportăm la episcopatul de la Durosto-rum, la Novae, la Remesiana însă demografia europeană a lumii Evului Mediu timpuriu nu e nicidecum aceea a lumii de azi; aveam atunci români (în sta diu proto-român, desigur) în dreapta Dunării pînă la Balcani, în munţii Haemus, chiar în Pind, la Salonic, în Moesii, în Sciţia Mică, dincolo de Nistru probabil (căci populaţia getică e documentată continuu în acele teritorii). Acestea nu sînt „pînze de populaţie” (teoria lui P.P. Panaitescu) e *spaţiu compact de etno-geneză;* cine ar fi fost, aşadar, obiect de misiune pentru episcopatele de la Odessa, Markianopolis, Nikopole ad Istrum?

Vin acasă la spaţiul transilvan şi arăt că a invoca emoţionantul document de orferierie „Ego Zenovius” este cu totul insuficient. Avem certitudinea unei basilici în Porolissum, arătînd o structură creştină mai mult decît rurală, o formă de organizare mai înaltă decît aceea horepiscopală. Însă Porolissum e o localitate aflată către nord, într-un spaţiu de civilizaţie a cărui legătură cu apusul e continuă şi veche (mişcările celtice sînt o dovadă); astfel de contacte nu au caracter întîmplător, ele ajung tradiţii atunci cînd se organizează teritoriul. De aci, rezultă o întrebare: ce înseamnă, în Evul Mediu timpuriu, a fi „pannonian”? „Pannonieni” sînt, se ştie aceasta, Martin de Tours şi Martin de Dumio sau „de Bracara”; nu cumva sînt ei la fel de „pannonieni” cît sînt de „sciţi” călugării din „Sciţia Mică”? Pannonia Superior e abandonată de Roma în jur de 400; cele două Pannonii trec, la 424, la Imperiul Roman de Răsărit. Cel puţin unul din cei doi Martini, cel „de Dumio”, creşte în spaţiul determinării politice a Bizanţului. Ce se ştie despre el? Că era „Pannonius genitus” (după epitaful compus chiar de el; cf Florez – „Espana sagrada”, vol. XV, pg. 449), că „Pannoniae ut perhibent veniens e parte” (după cum zicea Venantus Fortunatus; Florez – ibid, pg. 379; la Venantius F. „Carmina”, V, 8, 21-22). Venise de acolo, s-ar părea, prin Sirmium, trecînd, pe uscat, prin Balcani, pînă la Bizanţ. Însă Venantus Fortunatus explică mai bine acest itinerar („Carmina”, V, 1, 10 pagini): „Pe apele înspumate ale *Pontului* ai venit pînă la mine, desă-

vîrşit părinte, ca un dar aducător de adevărată dulceaţă". *Pontul* e *Pontus Euxinus* şi căile de acces către Bizanţ, prin Pont, trec, desigur, pe Dunăre (instabilitatea politică a Balcanilor la 525-530 e.n. cînd se produce această călătorie e considerabilă. Cf. Theophylact Simocatta). Martin de Dumio merse în Orient la Locurile Sfinte: este itinerariul lui Ioan Cassian, poate al lui Dionysus Exiguus Ca şi aceştia, ajunge la Roma; apoi ca şi Ioan Cassian, ajunge într-un mediu gallic (însă în Spania de azi), la Dumio, înfiinţînd, ca şi Cassian, o mînă-stire. Celebritatea cîştigată de el îi vine din combaterea arianismului (adoptat de suevi, la 465, prin insistenţa episcopului galat Ayax); însă inteligenţa anti-ariană nu era exercitată la Dunărea de Jos, unde erezia se întinsese mult şi persista în mod sigur şi la 520-25 (poate şi mai tîrziu, de vreme ce la curtea lui Simeon cel Mare, la 966, se traduceau scrieri anti-ariane ale lui Atanasie de Alexandria)?

Faţă de Martin de Tours, „pannonian" şi el, Martin de Dumio arată mai mult decît simpatia unui concetăţean. El ştie că predecesorul contribuise la creştinarea unor neamuri felurite: „Alamanus, Saxus, Toringus / Pannonus,

Rugus, Sclavus, Nasa, Sarmatus, Datus / Ostrogothus, Francus, Burgundus, *Dacus,* Alanus" (Florez, „Espana Sagrada, vol. XV, p. 448). Un „pannonian" care creştinează pe „daci", aşadar; ce ar însemna aceasta întîi de toate? Că geografia misiunii leagă Transilvania şi de Pannonia şi de Moesia Superior şi de Tracia; e o străveche regiune daco-romană, unde legăturile de cultură sînt străvechi (scoborînd în arhaic) şi continue. E *spaţiul nicetian,* ca să îi zicem aşa (nu fără semnificaţie, de vreme ce înrîurirea teologiei lui Niceta de Reme-siana asupra lui Martin de Dumio e fapt sigur – cf. J. Perez de Urbel – „Les monjes espanos en la Edad Media", vol. I, p. 189, aceeaşi discuţie la J. Zeiller -"Les origines chrestiennes dans les Provinces Danubiennes", 1911, p. 553, n.2, p. 556), activ cu multă vreme înainte şi încă mult timp după aceea, de vreme ce „bulgarul" Menumorut (care trebuie să fi fost român balcanic) are voievodatul în Bihor. À propos de Menumorut, declaraţia lui de ascultare faţă de împăratul de la Bizanţ presupune şi ascultare confesională (sînt încredinţat că avea episcopie în Biharia).

Presupune *spaţiul nicetian* o slăbiciune de argument în fals folos roes-slerian? Nicidecum, eu nu cred că trebuie să ne ferim să spunem ceea ce e de spus şi anume că: legăturile romanilor din Europa estului se produc pe spaţii largi, într-o geografie *nu luată în posesiune ci moştenită;* ele au caracter statornic şi au origine arhaică; conţin şi Moesiile, Tracia, o parte din Pannonia (unde sînt găsiţi de unguri „pastores Romanorum"). Putem zice, în concluzie, că avem documentate coagulări creştine (cu rang probabil episcopal) la Porolis-sum (în sec. IV şi mai tîrziu), într-o regiune incertă, la limita estică a Panno-niei (începutul sec. VI, regiune unde se formează Martin de Dumio), foarte probabil la 787, cu Ursus (despre care trebuie făcute cercetări suplimentare), în secolul IX, în Biharia lui Menumorut etc.

Întrebarea este: sînt aceste episcopii documentate în cataloage patriarhale ori (să zicem!) papale? Cu excepţia aceleia a lui Ursus – nu! Explicaţia vine din *paradoxul creştinismului la români:* geţii cu credinţă în raport direct cu Dumnezeu şi predispuşi la ideea ortodoxă a bisericii naţionale, erau schismatici faţă de Roma prin aceea că nu admit intermediar în legătura cu Ziditorul deşi vorbesc limba apostolică romană; ortodocşi prin esenţă, ei vorbesc latineşte, ceea ce îi arată predispuşi la schismă, de aceea primesc de la Con-stantinopol nu îngăduinţă ci reprimări.

Eh, sînt multe de spus şi constat că am înaintat pe prea multe pagini, supunînd, posibil, răbdarea Înalt Prea Sfinţiei Voastre la grele încercări. Însă introducerea la un studiu vast, pe care o faceţi în „Telegraful român", cu titlul „Transilvania, adevăruri din trecut – adevăruri de azi" (foarte solidă, scrisă cu aceeaşi peniţă de eseist care, de n-ar fi fost a unui ierarh, ar fi fost a unui urmaş al lui Pârvan) m-a interesat peste măsură şi mi-a amintit cîteva dintre dosarele mele de studiu, încă deschise.

Mulţumesc, de aceea, pentru acest număr din „Telegraf" şi pentru pastorală, scrisă cu aceeaşi iubire laică pentru formula literară de stil nobil (iertare pentru erezie!); ideea contemporaneităţii prin credinţă, dezvoltată acolo, atinge dimensiunile gîndirii mitice.

Mă întrebaţi, cu aceeaşi amabilitate, dacă primesc regulat „Telegraful"; nu l-am primit niciodată şi dacă vă gîndiţi să-l primesc de acum înainte, prefer la adresa de acasă, pe care v-o comunic printr-o carte de vizită, unde există şi numărul de telefon. Nu ascund că aş fi încîntat să vă reîntîlnesc, la Bucureşti, într-una din zilele pe care le petreceţi aci, drept care vă invit la mine ori de cîte ori veţi avea cîteva ceasuri mai libere; ar fi o reînnoită delectare intelectuală, unul din momentele rarissime de biografie spirituală.

Îndrăznesc să vă reamintesc promisiunea făcută în decembrie vis-à-vis de un exemplar din „Tradiţie şi libertate"; e atît de greu să procuri aceste cărţi fundamentale încît adeseori rămîi doar cu un gust incert, al iluziei.

Cu adîncă stimă şi preţuire, Artur Silvestri

16 iulie 1987

Iubite Artur Silvestri,

Deşi cred că între timp v-am mai scris şi v-am trimis şi ultimele cărţi despre perioada dualismului, după documente de la Miron Românul, şi o alta după documente de arhivă Miron Cristea, totuşi cred că nu v-am confirmat primirea scrisorii dvs. din aprilie 1987, care îşi aşteaptă de mult rîndul sub un maldăr de corespondenţă, de care n-am avut timp să mă ocup, din cauza multelor călătorii din ultima vreme. Vă urmăresc atent şi în presă şi, cu şi mai mult interes, am citit lunga dvs. scrisoare. Sînt uimit de cît de multe lucruri ştiţi şi pe cîte portative ale spiritului vă încercaţi gîndurile şi cuvintele, fiind dintre cei cu posibilităţi de a cuprinde uşor mai multe octave. Deşi am avut prilejul să stăm puţin de vorbă, mi-a fost de ajuns să-mi dau seama de izvoarele pure ale

cunoştinţei din care beţi cu nepotolită însetare. De aceea mi-ar face plăcere să stăm mai mult de vorbă, prilejuindu-ne încîntări de care nu în fiecare zi şi în tot locul are parte omul pămîntului din galaxia noastră.

N-am vrut să fac mai mult decît să confirm primirea unei scrisori care m-a bucurat, şi să vă risipesc nedumerirea pe care mi se pare că am întîlnit-o în unele din scrisorile dvs. cu privire la aceasta.

Vă doresc o vară cu folos, cu gînduri şi cu pagini bune,

Antonie Mitropolitul Ardealului

5 august 1987 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Mă emoţionează şi mă bucură cuvintele atît de frumoase şi de însufleţitoare pe care mi le adresaţi: ele îmi arată că, atunci cînd izvoreşte de la o conştiinţă culturală născută, preţuirea trebuie, cu atît mai mult, însoţită de eforturi pe măsură. Adeseori, în viaţa noastră, vai, prea repede trecătoare, nu înţelegem la vreme ori înţelegem tîrziu unde stă valoarea etică şi punem mize care se dovedesc, la încercări felurite şi, cîteodată, nu prea mari, a fi perisabile şi, de aceea, greşite. Iată de ce vă fac părtaş la această confesiune, exprimată poate alegoric, însă cu atît mai sinceră cu cît desprind din admirabila epistolă a Înalt Prea Sfinţiei Voastre semnele unei solidarităţi intelectuale care e, în ziua de azi, lucru rar.

Solidarizări de o clipă, urmînd o părelnică adeziune la nişte idei, am mai văzut şi nu mă mai impresionează, mai ales că acestea lasă întotdeauna un gust amar; nu am simpatizat cu ele şi nu voi simpatiza, căci am un instinct al lealităţii faţă de valori şi un cult al prieteniei intelectuale egalitare pe care nu le schimb pe nimic. Am avut întotdeauna, în petto, o preţuire superlativă faţă de anvergura intelectuală a contribuţiilor pe care le-aţi dat şi împrejurarea că nu m-am putut exprima deocamdată despre ele o socotesc de-acum înainte, un accident. Sînt sigur, însă, că voi avea, cît de curînd, prilejul să corectez această, vai, atît de neplăcută lacună.

Din nefericire, n-am primit volumele pe care aţi avut amabilitatea să dispuneţi a mi se expedia şi aceasta împiedică definitivarea unui studiu (la care ţin!) şi care priveşte un tip de cercetare istoriografică, aparţinînd, deocamdată, prin iniţiativă şi concretizări, doar Înalt Prea Sfinţiei Voastre: e vorba de, să-i zic aşa – cu un termen provizoriu – *epuizarea unei arhive.* O procedare interdisciplinară, fundamentală de români, unde documentele încă sînt nu în totalitate cunoscute. Aceasta nu mă împiedică, firește, de a reciti, în momentele faste şi calme, pagini din „Dascăli...”, unde eseistica e la nivelul celor mai de seamă stilişti ai acestei literaturi. Daţi-mi voie, să închei cu acest elogiu pentru cărturar, om şi ierarh.

Cu adîncă preţuire, Artur Silvestri

31 august 1987

Stimate Artur Silvestri, Voi face un nou pachet cu ultimele cărţi, cu riscul pentru Dvs. de a le primi, pe unele, a doua oară. Nu ştiu ce s-a putut întîmpla. Poate Providenţa, auzind (are auzul bun) de „epuizarea unei arhive”, a făcut ceva ca să întîrzie lucrurile. Foarte repede va ieşi de sub tipar ultima carte alcătuită din rămăşiţele arhivei lui Miron Cristea (1918-1939), şi pentru „epuizare” era nece sară şi aceasta! Dar fiţi vă rog încredinţat – şi ştiu să-mi măsor cuvintele – că nu pentru a scrie în comuniune spirituală cu un om ca Dvs., cumva ca unui profesor căruia elevul vrea să-i arate ce scrie. Ceea ce fac, de altfel, şi cu publicul.

Cîţiva prieteni îmi reproşează că m-am lăsat ademenit de arhive, că aş putea face şi altceva. Poate. Poate dacă mă desfăşuram ca romancier şi creş-team cum se cuvine, aş fi fost azi altceva. Poate eseistica mi-ar fi oferit posibilităţi mai largi de comunicare. Încerc acum ce pot: un fel de eseistică într-o carte de... predici, pentru sfîrşitul anului. S-a mai întîmplat şi altora, lui Varlaam, lui Antim Ivireanul, lui Lazăr-Leon Asachi şi dintre cei vechi, lui Ioan Gură de Aur.

Dar de fapt voiam să vă spun altceva. Că le-aş reproşa prietenilor care nu-mi înţeleg pasiunea pentru arhive, că nu mă pot înţelege pentru că nu trăiesc ceea ce trăiesc eu cînd scot oamenii din hîrtii. Am sentimentul că-i nasc, că fără mine ar rămîne ca oraşele vechi, acoperite de vreme, ca nişte Histrii nedescoperite.

Am aproape convingerea că *mi s-au descoperit* ca să-i reconturez, să-i redau vieţii. Ce s-ar fi făcut ei fără mine? Lazăr-Leon Asachi, Miron Românul, Miron Cristea, Vasile Stroescu şi mai am cîţiva care aşteaptă. Dumnezeu îi duce pe oameni unde are El nevoie de ei, nu unde cred oamenii că trebuie să fie. Şi hai să mă laud puţin: fără mine nu ar exista un palat brîncovenesc la Buzău. Am descoperit după cutremur nişte pietre cu numele lui Brîncoveanu, am săpat în faţa casei şi am găsit fundaţiile unui foişor şi am imaginat un palat brîn-covenesc. I-am făcut scară exterioară cu foişor din piatră sculptată, i-am schimbat ferestrele, iar în interior am prefăcut o pivniţă împărţită în vreo cinci încăperi mici, pentru vin, cartofi, varză etc. Într-o elegantă sală de recepţie, cu marmură pe jos, cu o scară interioară care nu exista, refăcînd şi cele opt bolţi din care trei nu mai existau.

Cînd m-am dus la Buzău episcop, nu ştiam *de ce* mă duceam acolo. Cînd am văzut pivniţa, am ştiut: ca s-o fac sală de recepţie. Apoi a venit ideea cu întreg palatul care devenise o casă oarecare în urma deselor cutremure din zonă. Cînd am pus totul pe roate şi urmaşul n-avea altă alternativă decît să termine ce începusem eu, inclusiv seminarul dărîmat şi refăcut, m-am trezit mutat la Sibiu. Şi nu ştiam de ce. Cînd am ajuns la Sibiu am descoperit din prima zi. De vreo 25 de ani nu se mai bătuse un cui nicăieri şi nu se zidise o cărămidă. În doi ani am înnoit totul. Totul. Aproape incredibil. Ba am mai făcut şi o clădire cu trei nivele, cu săli de şedinţe şi recepţie moderne, cu camere de

oaspeţi confortabile şi am umplut casa lui Şaguna cu vreo 30000 de cărţi (Cartea veche e cea mai nouă pasiune. M-aş bucura să mi le vedeţi).

Şi apoi am descoperit şi motivul adevărat al venirii la Sibiu. Trebuia să scot din uitare pe Miron Românul şi pe Miron Cristea. Şi mai trebuie să re-ctitoresc Sîmbăta lui Brîncoveanu din care rămăsese doar o bisericuţă în bătaia vînturilor. Am imaginat o incintă à la Hurezu şi, pe iarba verde, incinta e acum la acoperiş. Am înnoit ca din temelie şi Păltinişul.

Gata cu această lungă paranteză autobiografică. Poate, de nu se va pierde, să fie singura, deşi sînt ispitit s-o povestesc uneori la mai mulţi, dînd-o exemplu despre convingerea mea că Dumnezeu ne cheamă unde are treabă cu noi. Cu mine a vrut să-i scoată din uitare pe nişte oameni pe nedrept uitaţi. Echilibrul trebuia restabilit. Oare, cîndva, va face şi pentru noi, cineva, aşa ceva? Cred că da. Cel puţin în măsura în care facem noi pentru alţii. În ce mă priveşte, fiindcă acum sînt obligat la multă modestie, ceea ce îmi face bine, (dacă veţi vrea, într-o zi vă voi explica ce însemnează aceasta) şi aproape că se organizează tăcerea asupra unora din cele ce fac, grămădesc mărturii într-o arhivă personală. Vai de cel care, peste vreo 100 de ani, va fi sortit să mă scoată de acolo! Voi fi greu de realcătuit!

Şi tot la autobiografie am rămas! Asta pentru că nu ţin un *jurnal.* Îl împrăştii aşa. Vreau aşadar să mă scuz pentru dreapta acuzare de orgoliu cu care aş putea fi gratulat!

Dar toate acestea nu vor să însemne decît o dovadă de comuniune şi asta duce inevitabil la confidenţe. Uneori obositoare pentru lector. Mai ales cînd trudeşte, cum ar zice confraţii basarabeni, ca o ţesătoare eroină, la nu ştiu cîte războaie deodată. Aşa că mă opresc, mulţumindu-vă pentru scrisoare şi pentru gîndurile bune. Le trimit şi pe ale mele, *cu admiraţie şi mirare pentru cît de mult puteţi face în cultura românească.*

Antonie Mitropolitul Ardealului

7 septembrie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Primesc, cu emoţie şi cu încîntare, cărţile pe care aţi avut amabilitatea de a mi le trimite prin intermediul părintelui Damian. Înainte de toate încîn-tarea de a putea citi „Tradiţie şi libertate”, pe care „folclorul” de azi o socoteşte o contribuţie fundamentală şi, acum, la o lectură atentă, mă conving că aşa şi este. Mai mult chiar, este o cercetare de filosofia culturii pe care dacă o aşezăm doar în mediul teologic, o lăsăm fără nu puţine din vigori. Ca şi cele mai multe din sintezele pe care le-aţi înfăptuit, aceasta e, în primul rînd, o expresie a experienţei istorice româneşti, un răspuns către universalitate însă întocmit în termen carpatin. Aceasta e caracteristica operei ştiinţifice a Înalt Prea Sfinţiei Voastre, evidenţiată de „Dascăli”, de „Biserica slujitoare”, şi pe care acum o primesc, iată, în volum, pe care o aveam, prin desfacere din „S.T.”

5-8/72, unde apăruse întîi şi întîi şi pe baza cărei apariţii îmi făcusem un „volum” util pentru studiu.

Desigur că o personalitate completă, cum îndrăznesc să susţin că sunteţi (şi nu greşeşte cine vă consideră cea mai proeminentă figură a ortodo xiei de la Petru Movilă încoace) are operă în sensul creaţiei integrale şi al atitudinii integratoare; în acest fel se explică prezenţa „Românilor în Transilvania” (cercetare esenţială) şi, în general, a ciclului dedicat lui Miron Romanul. Cine ţine partea a lor lui, prin studiu şi înţelegere a stratului celui profund, simte că trebuie să o ţină şi în mod susţinut şi vizibil, la lumina zilei. Sîntem un popor încredinţat că sensul lumii e şi sensul nostru, încă obligat să afirme, prin lucrare istorică, adeziunea la aceste mişcări ale universului.

Prin august, anul acesta, m-am retras, cu îngăduinţa Prea Sfinţitului Epifanie la o mănăstire unde, năzuind să mă odihnesc, nu mi-am luat nici o carte ci doar carnetul de însemnări şi stiloul, pe care nu le las niciodată acasă. Însă, prin hazard, am nimerit peste mai multe colecţii de reviste bisericeşti, pe care nu puteam, desigur, să nu le studiez. Şi ce constat? Că o impunătoare parte din opera Înalt Prea Sfinţiei Voastre zace în publicaţii, ceea ce nu e deloc recomandabil, o spun chiar şi eu, care am mai bine de 2-3000 de pagini în reviste şi constat adesea că ideile mele au trecut în „folclor”. Şi ce mai constat? Că oriunde se exprimă acest condei miraculos pe care vi l-a dat Dumnezeu, din el răsar minuni. Iată, de pildă, un lung reportaj „Bizanţ -Constantinopol – Istambul, în istorie şi astăzi” (în BOR, 9-10/74) care ar putea să fie un fragment dintr-o admirabilă carte de călătorii, pe lîngă care alcătuiri de felul „Drumurilor prin memorie” s-ar dovedi şterse. Ori excepţionala evocare „Un episod important din lupta pentru limba română” ("Ort.”, 3/78), care scoate la iveală evenimente ascunse cu grijă de cei care ar dori ca acest popor să nu aibă memorie; de aci ar putea să iasă o continuare a „Românilor din Transilvania” – sau, poate (fără adăugiri), un opuscul de sine stătător. Cu delicii am citit, în „BOR” 5-6/80, despre „Stolnicul Cantacuzino în istoria şi cultura românească”, o sinteză cum nu s-a mai făcut şi care ar merita editată separat (ca, de altfel, şi studiul despre Dionisie Romano). Însă cîte nu sînt! şi, de aceea, daţi-mi voie să vă preţuiesc ca pe un spirit înalt, enciclopedic şi ca pe un admirabil scriitor, de însemnătatea lui Haşdeu şi Pârvan.

Cu stimă, Artur Silvestri

10. IX. 1987

Iubite Artur Silvestri,

Mai mult o telegramă decăt o scrisoare! Am coborît azi de la Păltiniş şi am găsit „Revue Roumaine” cu articolul Dvs. *uluitor de informat,* ca şi „Poeziile” lui Zaharia Stancu post-faţate cu o cheie care, cum am scris în semnalarea pe care am dat-o redacţiei, te obligă să reîncepi lectura de la capăt, dacă n-ai avut inspiraţia s-o începi... de la dreapta spre stînga.

Vă mulţumesc. Th. Damian, poetul nostru, mi-a spus că v-a găsit şi că v-a dat pachetul cu cărţi. Cînd veţi trece prin Sibiu, veţi controla dacă Vă mai lipsesc unele din cele scrise de mine, şi, de se vor mai găsi, le vom completa.

Graba mea în a vă răspunde se datoreşte faptului că mîine plec într-o lungă călătorie din care mă voi înapoia la începutul lui octombrie (USA-Canada-Finlanda) şi, ca înainte de orice plecare, sînt atîtea de pus la cale, mai ales în administraţie. Dar n-am vrut să rămîn dator cu confirmarea scrisorii Dvs. din 31.VIII.1987.

Cu preţuirea dintotdeauna, Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului

27 septembrie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Nici nu ştiu de unde să încep: să mulţumesc, totuşi, mai înainte de toate pentru gîndurile bune pe care le aveţi faţă de studiul meu din „R.R" nr. 7/87. Nădăjduiam să se vadă acolo *viziunea* despre *formula culturală autohtonă* şi erudiţia, adică două dintre însuşirile care se observă poate mai greu în foiletonistică, deşi nu cred. Apoi, semnalarea pe care (încă o dată – mulţumiri!) aţi făcut-o à propos de „Cîntecul arhaic": e o întîie formulare publică a metodei de studiere antropologică a scriitorilor romîni, care dezvoltă o tehnică intuită de G. Călinescu (şi care nu mai are nici pînă azi pandant european) însă abandonată de el îndată după „Istoria literaturii române". E un fel de a vedea, într-o cultură, straturile componente, atît regional (adică geografic) cît şi antropologic (adică rasial), bineînţeles cu atenţie la proporţiile care exemplifică opera unui individ căci tipologii pure nu există. Cînd am început, acum cîţiva ani, să cercetez literatura română contemporană din această perspectivă nu credeam că voi ajunge acolo unde am ajuns, adică la formulări care o individualizează antropologic şi îi dă într-adevăr o dimensiune istorică. Sîn-tem români: însă una este, dezvoltînd acest postulat, a fi român din Schei, să zicem, (adică „bulgari" deci aromâni) şi alta – din Subcarpaţii Buzăului, adică podgoreni. „Dunărenii" au o psihologie, cîmpenii, alta. Chiar şi danu-bienii se diferenţiază, căci într-un fel înţelege elementele un dunărean „de fluviu" şi altfel „un dunărean de Bălţi". Desigur că aceste unităţi regionale *impulsionează individualităţile* şi dau impresia de impunătoare diversitate, evidentă de îndată cînd priveşti această literatură în vizionări repezi şi lente; ele nu afectează ci întăresc ideea de românitate.

Apoi, antropologia: avem, încă active, straturi celtice, agatîrse, slave de sud şi de est, pe lîngă acela, fundamental, tracic, adică indo-european cu legătură în Georgia şi Armenia, esenţial în Carpaţi, în Caucaz şi pe Ararat. Recuperarea acestor straturi (unele din ele – firave) nu-mi aparţine mie ci creaţiei literare însăşi; sînt autori care, ignorînd ceea ce sălăşluieşte (rasial vorbind) în ei şi voind să exprime o individualitate, eliberează aceste componente ca şi necunoscute, adormite precum „gena crimei". E un proces

care nu se repetă în aceleaşi cadre la doi scriitori diferiţi; el dă, în ultimă analiză, ceea ce noi socotim că este „inconfundabilul”.

În acest fel e gîndit ciclul „Ortogeneza literaturii române” (care introduce noţiunea de „ortogeneză” cu o semnificaţie deosebită de aceea pe care i-o dă Cioran, în „Schimbarea la faţă a României”), proiectat în 5 volume, aflate şi ele pe o masă de lucru deja neîncăpătoare. Ceva din acest proiect a pătruns şi în mica sinteză (aprox. 200 pagini), pe care am intitulat-o „The archaic island” şi pe care urmează s-o trimit, pînă la Crăciun, la editura „Nagard”, unde e aşteptată spre a apărea anul viitor. Sînt acolo comentariile mele din „Romanian News”, „Romanian Review” (în prima din ele am ţinut doi ani la rînd „Cronică literară” săptămînală); însă totul se „îmbucă”, cum se zice, dovadă că n-am făcut foiletonistică întîmplătoare ci am gîndit totul cu o strategie pe termen lung. Deocamdată, atît: nu vorbesc decît rar despre aceste cărţi şi cred că, afară de soţia mea, sînteţi singurul om căruia i-am mărturisit cîte ceva pe această temă.

Constat, însă, că îmi propusesem să încep cu o scurtă punere în curent şi am intrat într-o disertaţie; îmi cer iertare însă condeiul se arată capricios şi nu ascultă de regulile compoziţiei. Voiam, mai întîi de toate, să întăresc încă o dată impresia pe care „Tradiţie şi libertate” mi-a lăsat-o: e o sinteză majoră, aş zice genială (dacă nu ar fi un cuvînt greu şi care întotdeauna poate fi întîmpinat cu scepticism, aci însă de tot potrivit). Spre a defini spiritualitatea românească, e cercetarea contemporană deschizătoare de drumuri, a cărei anvergură trimite, de îndată, la Haşdeu, însă şi la Blaga, fără să aibă, strict, mai nimic din aceştia, decît puterea de sinteză şi viziunea (de la cel întîi) şi *formulistica visătoare* (de la cel de-al doilea). Ştiinţificeşte, soluţiile sînt noi şi, îmi pare rău că trebuie să o spun, arată declinul formulei blagiene (de unde e întrebuinţată, cu altă funcţiune, *sugestia sofianică).* Însă e un deces istoric, ca să zic aşa. Şi eu susţin că trebuie înlocuit „spaţiul mioritic” (formulă care datează, istoriceşte vorbind) cu o altă noţiune, inteligibilă pentru români în ciclul de civilizaţie unde sălăşluiesc acum. „Spaţiul mioritic” exemplifică un ciclu de civilizaţie pastorală, ţărănească, un ciclu lung, de altfel, cu obîrşie în neolitic şi viu pînă recent. Însă noi nu mai sîntem ţărani, oricît am evoca această cultură populară care ne-a asigurat regenerarea, ori de cîte ori naţia a fost primejduită. Ţărănimea a fost distrusă şi poate că în chip organizat, în vremea cînd totul părea să conducă la ştergerea de pe faţa pămîntului a acestui popor; procesul este inexorabil. Şi, totuşi, cum se poate înlocui pornind de la procese organice de cultură, un concept, activ pînă la un punct istoric, cu un altul? E posibil a se descoperi un astfel de concept? Opinia mea este că există o astfel de soluţie şi am şi scris, într-un număr din „Argeş”/1986, cred că 10 sau 11, pe această temă (un eseu pe care, cît de curînd, vi-l trimit în copie xerox, împreună cu altele, pe care cred că nu le cunoaşteţi, de la rubrica

„Argumente ale continuităţii”, pe care o ţin, de mai bine de un an, în revista „Pentru Patrie”).

Putem înlocui „spaţiul mioritic” cu „spaţiul eminescian”; însă termenul de pe urmă nu e doar melodramatic şi neoperativ. Numesc „spaţiu eminescian” acel spaţiu de cultură (teoretizat de Eminescu, în publicistică) unde răspunsul naţional la presiuni inter-imperiale se organizează spontan şi îşi găseşte formele proprii de conservare. Acest „spaţiu” e recent istoriceşte, el se arată în istorie, mai întîi şi mai întîi, pe la 514 înainte de Hristos, cînd un „anonim istrian” (aşa îl denumesc pe acel rege al geţilor....) a îndrăznit, prin „nechibzuinţă”

(„anaphrosyne”, zice Herodot) să se opună perşilor lui Darius care făceau *război imperial cu un alt imperiu,* cu sciţii. Doctrina apare mai tîrziu; o vedem enunţată clar în *apologul lui Dromichete,* care e celebru. În acest spaţiu de cultură intră monahismul, isihasmul, retragerea la munte, în păduri, în grote, în bălţi, în pămînt (în „bordeie”, ceea ce îi face pe celţi, neînţelegători de specific, să o considere viaţă de „troglodiţi”) şi în general, în regresiv şi recesiv. Este istoria negativă pe care o trăiesc românii, adică propria istorie pe care o fac ei, respingînd istoria scrisă, făcută de alţii şi de unde ei sînt nevoiţi să lipsească.

Pentru români, soluţia istorică este clară: a dezvolta acest spirit organicist şi negativ faţă de orice însemnează determinism supra-etnic, integraţionism. Formele hibride, de felul „uniaţiei”, nu sînt româneşti şi conduc la dezastre; ele fac parte din ceea ce am denumit (într-o carte, „Sfidarea apatridă”) *iluzia protecţionistă.* Este aci prezent un nociv *spirit creol.* În acest fel interpretez (ca punte de legătură) ideea întregitoare a operei Înalt Prea Sfinţiei Voastre, care afirmaţi organicitatea (în „Tradiţie şi libertate”) şi negaţi „uniaţia” (în ciclul transilvan, ca să-i zic aşa).

Ajung acum, inevitabil, la aceste contribuţii mai recente, privind pe Miron Românul, pe Miron Cristea, pe care le înţeleg poate mai bine decît alţii. Sînt contribuţii nu doar ştiinţifice şi arătînd înaltă morală, sînt gesturi pe care le califi c, în mod decis, eroice; şi daţi-mi voie să mă tem pentru Înalt Prea Sfinţia Voastră. Eu ştiu mai bine decît mulţi, în această ţară, ce însemnează a te confrunta cu *mîna obscură:* am scris, timp de aproape trei ani, un ciclu de comentarii ideologice unde am putut spune ceea ce nu s-a spus, atît de direct, niciodată; am umplut peste 600 de pagini; au apărut, Dumnezeu ştie cum? Însă volumul nu s-a tipărit şi nu se va tipări; împotriva autorului s-a pronunţat „Keremul”; sentimentul de singurătate morală e absolut; izolarea e deplină. Ceea ce m-a salvat, în aceste condiţii şi la această tensiune practic de nesuportat (pe care alţii n-au putut s-a îndure, cum s-a văzut la jumătatea lui august, anul acesta....), a fost certitudinea că dreptatea e de partea mea şi că dreptatea e întotdeauna, la români, de partea acelora care ţin cu poporul român. Un popor sărac, trist, singur şi veşnic.

Însă daţi-mi voie să vă mărturisesc, încă o dată, ceea ce mă frămîntă: am impresia că gesturile Înalt Prea Sfinţiei Voastre, care păstoriţi acum Ardealul şi aţi scris ceea ce aţi scris, nu vor fi iertate. Mîna obscură e poate mai activă decît oricînd. Acum şapte-opt ani, de pildă, cine se preocupa de chestiunea confesională şi cine, afară de cei interesaţi (care niciodată nu dorm) îşi mai amintea de „uniţi”? Însă anii de pe urmă au modificat cu totul acest tablou, arătînd năzuinţa de a lega pe români la o forţă internaţionalistă străină şi de a poloniza, apoi, acest popor paşnic şi cu simţul măsurii şi al rosturilor lumii. Spre a traduce în faptă acest plan nu a lipsit nimic: presiunea diplomatică, politică, economică, transportul întregii afaceri (care e, repet, politică şi nu confesională) în domeniul culturii. E prea mult „Blaj” în jurnalistica românească de azi ca să fie totul o întîmplare. Întîmplare e volumul „Blaj – vatră de istorie”, prefaţat de „monseniorul” Ion Brad? Întîmplare e recenzia făcută acestei cărţi, în „România literară” din 6 decembrie 1986 cînd se ştie că pe 9 decembrie se sărbătoreşte ziua „morţilor” uniţi? Autorul recenziei (V. Râpeanu) să nu fi ştiut aceasta? Însă textul e plin de „parole”! Întîmplări să fie: reeditarea unor romane de acelaşi Ion Brad, care pune acum, la începutul „Romanului de familie”, istoria unui preot unit care nu vrea să treacă la ortodoxie (episod absent din volumul iniţial „Descoperirea familiei”); volumul lui Ioan Chindriş -”Figuri de cărturari”; articolul lui Ion Brad (din „Suplimentul Scînteii tineretului”, revistă care i-a oferit rubrică şi debuşeu „unit”), de ziua Preşedintelui, intitulat „România unită”? E întîmplare că Vasile Sălăjan mărturiseşte, într-un interviu recent din „Flacăra”, că scrie o piesă despre Blaj? Sînt gesturi întîm-plătoare mărturisirea de credinţă „unită” pe care o fac, public şi nu doar prin viu grai, un număr considerabil de intelectuali? Ascult, în 24 sept. a.c., la „Voice of America”, un interviu al avocatului american Pamfil Ripoşan (recunoscut drept „prieten” al mai multor preşedinţi de „state”) care slăveşte „Biserica Blajului” şi profeţeşte „vremea ce va să vină” cînd aceasta va ieşi din „întuneric” – şi mă înfior.

Veţi zice, poate, că afacerea unită mă preocupă obsesiv şi vă va fi greu să explicaţi de ce eu, un valah, cu obîrşie vlăsceană mă interesez de această bătălie confesională. Şi răspund: am ajuns la chestiunea aceasta şi la aversiunea totală pe care o am faţă de această categorie pornind de la una definitivă pentru stalinism. E acelaşi fenomen, aceeaşi mişcare anti-naţională, e aceeaşi încercare de a înlocui forţele organice, cu legătură lăuntrică în rădăcina populară, şi legitime, să le înlocuiască, deci, prin artefact creol, prin hibrid care dispreţuieşte legea tradiţională. Nu e doar o întîmplare că afacerea unită place atît de mult acelora dintre staliniştii care sînt în viaţă; căci, în definitiv, ce este internaţionalismul proletar dacă nu un catolicism ateu?

Iată de ce (daţi-mi voie să repet) mă tem pentru Înalt Prea Sfinţia Voastră!

Cu dragoste, Artur Silvestri

2 octombrie 1987 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Îmi face o deosebită plăcere să vă semnalez o însemnare a Marianei [Brăescu] despre „Românii din Transilvania” şi „Lupta împotriva deznaţionalizării”, lecturi, de altfel, esenţiale pentru orice intelectual lucid. Nădăjduiesc că, foarte curînd, un comentariu al meu, intitulat „Restituirea arhivelor ignorate”, va apărea în „Luceafărul”, la rubrica „Idei literare româneşti”. Apoi, desigur, şi altele, provenite din lecturile noi şi din impresii numeroase, pe care m-aş bucura să le împărtăşesc Înalt Prea Sfinţiei Voastre, dacă veţi avea plăcerea de a ne vizita, la Bucureşti, în noua locuinţă pe care ne-am luat-o.

Cu dorinţa ca epistola aceasta să vă găsească sănătos, închei asigurîn-du-vă de admiraţia mea necondiţionată.

Cu preţuire Artur Silvestri

7 octombrie 1987 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Constat că, în nici una din precedentele două scrisori, nu v-am pus în curent cu o iniţiativă pe care o am, acum, mai recent, şi care vă poate interesa. Iată despre ce este vorba. Alcătuiesc (şi trebuie să închei, pînă cel mult la 15 nov. a.c.) o antologie, pentru editura „Nagard”, din Milano, al cărei titlu va fi „Originile literaturii române: epoca străromână”. Antologia va apărea anul viitor, în româneşte, urmînd să fie difuzată de editor în mediile româneşti din Occident, o parte a tirajului (circa 500 ex.) fiind adusă în ţară spre documentarea celor care nu cred în această idee. Vor figura acolo texte privitoare la această chestiune aparţinînd unor categorii diverse de intelectuali, în speţă de trei feluri şi anume: istorici şi lingvişti (Gh. Ivănescu, I.I. Russu, Petru Vaida, Octavian Lazăr Cozma, ştefan ştefănescu) istorici literari şi scriitori (Edgar Popescu, I.C. Chiţimia, Dan Zamfirescu, Ioan Alexandru, Mihail Diaconescu, Pandele Olteanu etc.) istorici ai fenomenului creştin (Nicolae Corneanu, Ioan G. Coman, Gh. Drăgulin, Nestor Vornicescu, Epifanie Norocel). Aceste nume sînt doar cîteva din cele peste 20 de semnături pe care le am în vedere (mai selectez cîteva: Ion Barnea, Dinu. C. Giurescu, Răzvan Theodorescu). Voi avea şi eu un studiu acolo, ca şi o prefaţă (de 10-15 pg.) privind „ideea de literatură străromână” în istoriografia noastră, susţinînd teza vechimii acestei idei şi a eliminării ei, din periodizări, sub presiunea unor modele istoriografice străine.

Cum poetul Th. Damian a divulgat tema cărţii pe care o scrieţi (privind „Unitatea, romanitatea şi continuitatea”) v-aş fi îndatorat dacă aţi selecta un fragment din ea, de pînă la 20-25 pg., pe care să-l introduc în această antologie. E preferabil ca el să se refere la cultura românilor în perioada de început a creştinismului carpatic (nefiind obligatorie respectarea temei din titlul întregii antologii, căci un cadru general, pe care îl dau Gh. Ivănescu, I.I. Russu

încă vreo cîţiva cîţiva, trebuie să existe). Prezenţa Înalt Prea Sfinţiei Voastre în această ofensivă ar înălţa cu grade multe tăria acestui lichid pe care năzuiesc să-l ofer celor cu minţi prea înfierbîntate şi puşi pe excluderea românilor din istorie.

Cu dragoste, Artur Silvestri

30.XI.1987, Păltiniş

Iubite Artur Silvestri,

S-au adunat cîteva scrisori de la Dvs. pe care le-am tot amînat. Unele sînt din septembrie, octombrie. Cred că v-am dezamăgit cumplit. Întîrzierea ar trebui însă să vă spună, dimpotrivă, că am dorit să vă pot răspunde pe răgaz, să iau rînd cu rînd şi idee cu idee... Ceea ce n-am să pot face nici acum, dar nu mă mai pot răbda în culpă continuă.

Din aducere aminte mă voi opri la cîteva lucruri. *Mai întîi la felul cum curge erudiţia Dvs., parcă luînd-o înaintea condeiului care abia se ţine după dînsa.* Un adevărat Har de la Dumnezeu. „Dumnezeu să-ţi ţie Harul”, spunea poetul pe limba lui ardelenească pe care a cules-o din popor. Şi astăzi se zice tot aşa.

Scrisoarea din 17 septembrie a.c. era gata, gata să mă îngrijoreze. Dar am stofă de luptător. Vin, ca şi ardelenii, dintr-o margine care a trăit luptînd. Eu m-am născut la opt ani după Unire şi strămoşii mei – sat dacic, atestat de pe vremea lui Burebista, prezent în hărţi cu o cetate (Stolniceni) – deşi abia ieşiseră din suta de an (1812-1918) nu ştiau o boabă ruseşte. Şi absolut nimeni din sat. Au luptat pentru „Limba noastră”. Şi luptă şi azi (v. „Constelaţia lirei”). Aşa că m-am repliat „pe poziţii dinainte stabilite” (aşa se zicea în vremea războiului, pe care eu l-am apucat), şi nu mă mai tem. Avertismentul Dvs. e util şi generos. Vine dintr-o păţanie şi e cu atît mai preţios. Dar eu nu sînt un negativist. Eu lupt pentru unitate. Sînt membru în Comisia internaţională de dialog cu romano-catolicii şi – hai să dau drumul un pic, să crap uşa orgoliului – sînt cel mai apreciat şi de catolici. Eu găsesc soluţiile de ieşire din impas. Şi dacă vom reuşi cu dialogul, uniaţia nu-şi va mai avea rostul nicăieri. Nu e socotit nici de romano-catolici ca un model de unitate. Am stat îndelung de vorbă cu Marele Inchizitor, Cardinalul Ratzinger, şi catolic şi german, cu card. Etchegaray, francez din sud, mai mult basc, cu cardinalul Willebrands, din Olanda tuturor contestatarilor de după Conciliul Vatican II, cu blîndul cardinal Hume, al Angliei, cu alt ţăran cumsecade, ieşit la ogor acum, Marty al Parisului, cu, poate, viitorul Papă, Martini, din Milano, cu care mă voi întîlni din nou în februarie şi cu mulţi alţii, şi cu ultimii doi papi (îl scot din rînd pe cel de o lună) – cu mari teologi, şi pot să vă spun că nici unul nu vede în uniatism soluţia. De el se ţin doar cei care şi-au găsit în religie un mod de protest politic. Poate, la unii, inconştient. Canalizat pe naţionalismul şcolii ardelene etc. Dar eu am spus întotdeauna: blajenii au făcut ce au făcut pentru că erau buni români, nu pentru că erau uniţi. E zguduitoare cuvîntarea lui Bărnuţiu din catedrala de la

Blaj din mai 1848. Şi Bărnuţiu era unit! Alecu Russo a crezut că în 1848 va fi momentul revenirii la ortodoxie, sfîrşitul dezbinării confesionale. S-a înşelat şi a spus-o mai apoi. Ei ne acuză acum că revenirea s-a făcut forţat şi vorbesc, mai ales cei din afară – cei dinlăuntru gîndesc – că e o faptă împotriva drepturilor omului la religia pe care şi-o vrea. Problema nu se pune aşa. Anul revenirii, 1948, a fost o restaurare, nu o convertire forţată. Restaurările nu se fac totdeauna cu rugăminţi, şi cu flori. Ele se fac de drept. Mai ales în cazul ortodoxiei transilvănene care, a rezistat prin ortodoxie cînd n-a avut nici prinţ, nici guvern, nici constituţie. Le-a dat Şaguna, camuflate sub forme bisericeşti. Uniaţia ne-a ajutat? Dimpotrivă. Ne-a rupt în două. Numai pentru că ţărănimea a rezistat, nu s-au maghiarizat toţi. Conducătorii s-au făcut Kleini, Lemenyi, Szabo... Nu toţi de bună voie, dar au intrat în sistemul care le-o cerea. În palatele lor au apărut papi cu tichie, grofi şi cardinali. În casele ţăranilor uniţi au rămas icoanele ortodoxe pe sticlă, cu sfinţii ortodocşi. Nici un Sfînt Francisc, nici o Sfîntă Tereză, nici un papă. Ţărănimea a rămas ortodoxă mereu. De aceea a şi trecut în 1948, şi pînă acum, la ortodoxie, fără probleme. Nu-şi mai aduce nimeni aminte de Papă. Doar cîţiva „intelectuali” ici şi colo. Suprastructura, ca şi altădată, dar aceasta e o suprastructură de frondă. Atît. Sînt sigur că mai mult de Şcoala Ardeleană nu mai ştiu nimic.

Ei nu ştiu cum s-a făcut uniaţia. Că s-a făcut cu tunul, desfiinţînd precum Titus Ierusalimul la anul 70, două sute de mănăstiri pe care le-au ras la nivelul ierbii.

Nu ştiu cît l-au umilit pe bietul Atanasie Anghel, numit de popor Satanasie, coborîndu-l de la mitropolit la vicar al Arhiepiscopatului catolic din Ungaria;

Nu ştiu cît a suferit, exilat, Ioan Inochentie Micu, zis şi el Klein, pentru că îndrăznise să ceară respectarea condiţiilor de trecere la uniatism în 1700.

Nu ştiu de rolul iezuitului din coasta episcopilor trecuţi la uniatism;

Nu ştiu de cîte ori episcopii au fost siliţi să treacă de partea Budapestei, în momente cruciale din istoria românilor, cînd românii trebuiau să fie uniţi;

Nu. Nu ştiu nimic din toate acestea. Au nostalgii după Blajul tinereţilor lor şi e firesc. Şcoală, colegi, pater-i îmbumbaţi cu fireturi roşii sosiţi de la Roma lui Traian... Îi înţeleg. Dar nu le înţeleg lipsa de discernămînt politic. De cel bisericesc nu mai vorbesc. De unde să-l aibă?

Am vorbit acum o lună la Constantinopol despre „Icoanele pe sticlă din Transilvania”, la un Congres organizat de Universitatea din Augsburg. Le-am spus tot ce v-am scris şi Dvs. mai sus, despre ţăranii uniţi şi sfinţii exclusiv ortodocşi. Auditoriul era 90% romano-catolic din Occident. Dar aceia sînt oameni cu discernămînt.

Duminică 22 nov. a.c. am resfinţit o biserică restaurată – monument istoric din sec. XVIII, fostă unită, în comuna Cuciulata, jud. Braşov. Participarea masivă din toate satele dimprejur. Călăreţi la marginea satului. Toţi foşti uniţi.

Toţi ortodocşi. Dar nu acesta e lucrul cel mai important. Important e că o biserică zidită de uniţi a căpătat atunci, hramul S. Cuv. Parascheva. În Transilvania. O sfîntă de la Iaşi. O sfîntă a ortodoxiei de peste munţi. În calendarul unit nici nu exista. În calendarul sufletului românesc a existat din-totdeauna. „Uniţii" din sat au vrut să arate că-s ortodocşi! De aceea nici n-a venit nici un episcop unit să le-o sfinţească! Cu prilejul restaurării n-au găsit nici moaşte, nici hrisov în piciorul Prestolului. Eu am sfinţit-o. Ca zidită acum.

M-am lăsat furat de gînd şi de mîhnire. Dar nu de teamă. Cînd ştii cîte ştiu eu despre aceste lucruri – şi ştiu mult mai multe – nu-ţi poate fi teamă. Şi de libertate să nu mi se vorbească. Sofronie de la Cioara, Visarion Sarai, Oprea Nicolae din Sălişte (îi ziceau pe ungureşte Miclăuş, Miclozs) nu s-au mai întors din temniţele în care au fost trimişi pentru că cereau libertate pentru ortodocşi. Atît! Horia era ortodox. Avram Iancu era ortodox. Nu numai blajenii au monopolizat sentimentul Patriei! Dar ei pe acestea le uită.

Şi de-o fi să mi se întîmple ceva, n-am ce face. Nu pot fi decît aşa.

Vă mulţumesc că mă încurajaţi prin aprecierea unora din cărţile mele. Eu le scriu cu inima. Îmi place să scot la lumină oameni uitaţi. Să fac dreptate. Şi mai am. Numai să am sănătate şi timp.

Într-adevăr, am gata, dată „Sus" (nici nu ştiu dacă e sus la etajul II în str. Snagov, sau mai sus) o carte mică intitulată „Romanitate, continuitate, unitate". Dacă va coborî, fără vreun picior sclintit (aşa se zice la noi), vom putea alege vreun pasagiu pentru ideea Dvs. După părerea mea – cineva zicea că e întotdeauna de acord cu el însuşi – a ieşit ceva bun. V-am citat şi pe Dvs. cu o recenzie care avea o idee bună. Dar să vedem cum va coborî!

Mai lucrez acum la nişte predici pe care le-am vorbit în catedrală, dar mai trebuiesc stilizate. Aş vrea să iasă o carte bună. Altfel decît predicile obişnuite. Mai simplă şi mai complicată. „Tîlcuiri noi la texte vechi". Şi nu mai pun laolaltă şi unele articole care ar putea deveni o carte. Lucrez la Păltiniş. Poate ne vedem odată aici. Sau la Sîmbăta, visul meu cel mare care se împlineşte.

Ce mult v-am scris. Dacă ajungeţi totuşi pînă aici cu cititul, vă sînt recunoscător şi

Vă îmbrăţişez cu toată dragostea

Antonie

Al Transilvaniei, Crişanei şi Maramureşului

P.S. Aştept doar două rînduri de confirmare a primirii ca să nu mă apese mereu piatra îngrijorării şi a culpei întîrzierii!

10 decembrie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră, Confirm, tulburat de citirea ei, primirea epistolei pe care aţi avut bunăvoinţa să mi-o trimiteţi şi îmi rezerv plăcerea de a răspunde atît de profundelor gîn-duri pe care mi le-aţi adresat de îndată ce impresiile iniţiale se vor fi aşezat. Nădăjduiesc să vă revăd în iarna aceasta poate cu ocazia uneia din călătoriile Înalt Prea Sfinţiei Voastre la Bucureşti.

Cu adîncă stimă şi preţuire, Artur Silvestri

23 decembrie 1987

Înalt Prea Sfinţia Voastră, Abia astăzi am primit „Telegraful Român” cu emoţionanta notă pe care o dedicaţi studiului meu privitor la Zaharia Stancu: astfel de cuvinte ajung pentru o întreagă operă, nu pentru o contribuţie, modestă, cum este aceea pe care am propus-o. Dacă v-aş mulţumi, zicînd că rămîn îndatorat, aş zice prea puţin şi este uimitor a vedea astăzi că există oameni, precum sînteţi şi

O dovediţi pînă dincolo de marginile închipuite, a căror preocupare faţă de valori este exclusivă. Şi ştiu că ştiţi ce vreau să spun.

Odată cu „Telegraful Român” am primit şi o înştiinţare de la poştă, în legătură cu un colet de la Sibiu: cred că e vorba de noua carte a Înalt Prea Sfinţiei Voastre, pe care colegul Neacşu a primit-o zilele acestea. Am, aşadar, motiv să vă mulţumesc îndoit.

Acum, cu voia Înalt Prea Sfinţiei Voastre, voi trece la o chestiune care nu-i plăcută şi pe care îmi imaginasem că nu va mai fi cazul s-o invoc (dacă, bineînţeles, totul ar fi intrat în normal). E vorba de un eseu care priveşte metoda de cercetare pe care o folosiţi în studiile recente, eseu amînat (la „Flacăra”) din octombrie şi pînă azi. Textul a fost „în pagini”, cum se zice, şi a trebuit să fie scos la indicaţia secţiei de presă: aveţi, de altfel alături proba cea mai concludentă. Amînare? Aşa cred că va fi, dar nu se ştie pînă cînd. De altfel nu e întîia oară cînd survin astfel de incidente, puse de unii pe seama faptului că autorul ar fi omul bisericii; desigur, un pretext şi nimic mai mult.

Nutresc, totuşi, convingerea că eseul va apărea în cele din urmă chiar în forma (redusă cu 11/2 pg.) care se înfăţişează aci, alături. Însă am dorit să-

1 cunoaşteţi o clipă (ori cine ştie cît?) mai devreme. Inutil să vă precizez (căci aceasta se înţelege) caracterul confidenţial pe care îl au atît epistola cît şi şpaltul.

Cu cele mai bune sentimente de stimă şi preţuire,

Artur Silvestri

8 septembrie 1988 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Sînt încîntat a vă oferi un recent studiu, apărut în „Revue Roumaine”, dedicat paşoptismului românesc şi tradiţiei interioare de cultură, unde, bineînţeles, „umanismul paisian” are o contribuţie pe care o socotesc fundamentală. Aceasta e o cercetare (mai bine zis, fragment dintr-o cercetare) care, adăugată altora, va alcătui o sinteză de circa 5-600 pagini pe care o pregătesc pentru 1990; va avea titlul „Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale culturii româneşti” şi va studia, desigur, 12 momente pe care le consider esenţiale, de la „geţi” pînă azi. Nădăjduiesc să închei, către noiembrie-decembrie, această obositoare carte, gîndită de mai mulţi ani şi abia recent clarificată sub raport propriu-zis doctrinar. Voi încheia, tot în această toamnă, o

carte de eseuri, „Memoria ca un concert baroc”, unde este vorba de vetrele fundamentale de cultură românească; între ele, mai bine de trei sferturi dintre comentarii privesc mănăstirile româneşti. Dacă ar fi posibil şi se va găsi timp pentru aceasta, voi ajunge şi pe la Sîmbăta, care îmi va permite evocarea monumentului brîncovenesc şi catastrofa uniată.

În altă ordine de idei, să vă felicit pentru volumul dedicat „romanităţii”, pe care l-am putut răsfoi, un sfert de ceas, prin bunăvoinţa colegului Aurel Dragoş Munteanu, care îl primise cu o lună în urmă. Impresia e, după cîte îmi pot da seama, la o repede ochire, cu totul deosebită, confirmînd, pe de o parte, stăruinţa pe care o depuneţi în a restitui „arhive” întregi ori cercetări vechi ignorate şi, pe de altă parte, năzuinţa de a epuiza, într-o formulă cu libertate eseistică, noţiunile culturologice fundamentale. O lectură liniştită ar clarifica şi, cu probabilitate, întări cele dintîi impresii, repet, extrem de pozitive. Adaog la exemplarul din „Revue Roumaine” o cronică dedicată „Imnelor Maramureşului”, spre a se vedea că, în vreme ce N. Manolescu demască (termenul este exact!) această creaţie pentru aşa-zisul ei „gîndirism”, există şi perspective lucide. Şi, să nu uit: probabil dactilografa de la „R.R.” „a colaborat” cu mine şi a înţeles, bătînd greşit la maşină, în loc de „Dascăli” – „voinţa” (în titlul cunoscutei cărţi a Domniei Voastre, citată într-una din notele studiului publicat). N-am făcut verificarea ştiinţifică la vreme şi iată ce a ieşit. Eroarea este de dactilogramă, toate cele patru versiuni străine conţinînd această născocire. Îmi cer iertare!

Cu preţuire, Artur Silvestri

10 octombrie 1988

Stimate Artur Silvestri,

Ce carte extraordinară pregătiţi! Abia aştept s-o am în mînă, în minte şi în inimă. Sînteţi dintre cei care fac într-adevăr cultură şi nu prea sînteţi mulţi în ţara asta astăzi. Mă refer desigur la cei care o fac ei înşişi, la creatori, la cei în spiritul cărora clocoteşte incandescentă inteligenţa conjugată cu intuiţia, cu informaţia, cu gîndul de a face lumea mai bună şi pe om mai pur.

Mi-aţi scris în zi de 8 septembrie. Mă aflam la Sîmbăta. Creşte frumos. Învie Brîncoveanu în Transilvania!

Vă mulţumesc pentru cele două studii. Se înscriu bine în cuvintele cu care mi-am introdus această scrisoare. Veţi primi în curînd ceva de la mine. Am tot crezut că ne vom întîlni şi vi le voi putea înmîna personal. Una din ele o veţi primi, în afară de oficialii noştri, cel dintîi. Mi-am văzut cu bucurie şi numele meu de două ori în studiul dumneavoastră. N-are nici o importanţă greşeala dactilografei. Numai să nu-mi ceară cineva şi cartea cu noul titlu! Voi spune că e unicat!

Cu toată prietenia, Dr. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului iarna 1988

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Poate că vă mulţumesc cu întîrziere pentru admirabilele volume primite cu un timp în urmă, dar am certitudinea că nu v-aţi aflat în ţară pînă de curînd, cînd am citit rezumatul cuvîntării pe care aţi ţinut-o într-o ocazie oficială. Altfel nu-mi explic cum epistola (e drept – foarte scurtă, ce confirma, după cuviinţă, sosirea cărţilor) ca şi telegrama de felicitare, de ziua Domniei Voastre, au rămas fără răspuns; astfel încît nu mai ştiu nimic despre Înalt Prea Sfinţia Voastră. Altădată, cînd se găsea în ţară Th. Damian mai primeam de la el cîte un număr din „Telegraful român", de unde puteam să deduc cu uşurinţă calendarul pe care îl avuseseţi (întotdeauna – foarte încărcat). Acum, cînd păr. Damian e, de cîteva luni, departe, desigur că „Telegraful" continuă să se expedieze, la „Luceafărul", altora (între care lui Aurel Dragoş Munteanu, ceea ce este comic!). M-am interesat şi voi face, de altfel, un abonament.

În altă ordine de idei, am scris – la solicitarea lui G.G. Potra – un comentariu, de 6 pg., despre ambele volume, şi unul – de mai mică întindere – despre Romanitate. Vor apărea, foarte curînd, în „Revista Română" şi respectiv în „România de azi". Regret că nu voi putea publica nici unul din ele în revistele de cultură din ţară, căci, la drept vorbind, ceea ce izbutesc să tipăresc în presa pentru exterior nu are, de regulă, nici o şansă în cea internă. De altminteri, cu încuviiţarea Înalt Prea Sfinţiei Voastre, voi trimite – spre lămurire -comentariul despre care făceam menţiune mai înainte, acum rătăcit între nişte texte pe care le prepar pentru o carte; poate că în volum va putea apărea. Cine ştie...

Şi fiindcă sunteţi unul dintre cei mai avizaţi (eu aş zice cel mai avizat) comentatori ai epoci brâncoveneşti, îmi face o deosebită plăcere să vă ofer încă un studiu apărut în *Revue Roumaine,* un fragment dintr-o cercetare mai amplă, ce constituie, la rîndul ei, unul din cele 12 capitole ale volumului *Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale literaturii române,* pe care îl definitivez acum; va avea vreo 700 de pagini şi va fi o istorie ideologică a literaturii române.

În sfîrşit, apropiindu-se sărbătorile de iarnă şi Anul Nou, permiteţi-mi, de asemenea, să vă urez, în numele meu şi al soţiei, multe izbînzi în tot ceea ce întreprindeţi, sănătate şi putere de muncă, precum şi îndeplinirea tuturor dorinţelor.

„La mulţi ani!" Artur Silvestri

19 ianuarie 1989

Iubite Artur Silvestri, Sînt mereu pe fugă. Ca pe un teren de sport, deşi nu mă iau la întrecere cu nimeni. Sînt totuşi în întrecere cu timpul. Şi de multe ori mă simt depăşit. Aşa să vă explicaţi faptul că rămîn în urmă cu corespondenţa. Şi-apoi, pentru noi perioada aceasta e dintre cele mai pline. Sărbători, sfinţiri de biserici, consilii, adunări eparhiale, bilanţ etc. Şi încep din nou călătoriile. Mîine plec în R.F.G.

De altfel aşa se şi explică faptul că veţi primi acum o scrisoare pe care am preferat-o scurtă şi grăbită, decît să mă las judecăţii Dvs. drepte. La

telegramele de felicitări, ca şi la orice scrisoare de altfel, răspund. Cînd nu sosesc, înseamnă că s-au împotmolit pe undeva. Poate chiar prin birourile revistei Dvs. De aceea prefer adresa de acasă. Sper că acasă vin mai sigur. De Crăciun şi Anul Nou V-am trimis şi un calendar şi o pastorală. Te pomeneşti că nu le veţi fi primit! Vreau să ştiu dacă vă vine „Telegraful”. „Comicul” cu Aurel Dragoş Munteanu a ajuns mai tîrziu pe la noi. Orice s-ar zice, sîntem provinciali!

Mulţumesc pentru „Revue Roumaine”. Am semnalat studiul Dvs. care mi s-a părut doct şi de largi orizonturi culturale. Îşi aşteaptă rîndul. Dacă veţi scrie ceva despre unele din cărţile mele, voi fi bucuros să aflu. Mi-am găsit, de altfel, adesea, numele citat de Dvs. prin diferite studii, chiar şi în presa internă. Că numele celor ca mine e admis după nu ştiu ce toane, ce vînt rece, ce vînt cald!...

Dacă totuşi n-aţi primit nimic de la mine, vă fac acum, Dv. Şi doamnei, toate urările de bine de Anul Nou şi vă mulţumesc pentru tot gîndul cel bun. Îmi pare rău că nu voi fi în ţară la 28 ianuarie cînd se va aduna din nou Comisia de istorie eclesiastică. Parcă anume se planifică în lipsa mea. Acolo v-aş fi întîlnit sigur şi mi-ar fi făcut o mare bucurie revederea şi „faţă către faţă”.

„La mulţi ani!” Antonie, Mitropolitul Ardealului

27 februarie 1989 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Ignorînd durata călătoriei ce efectuaţi în străinătate, nu m-am grăbit să răspund frumoasei şi tainicei epistole de pe la sfîrşitul lui ianuarie; acum aflu de la cineva că v-aţi întors şi sînt gata să vă spun „bun venit!”. De altminteri, chiar dacă – în 28 ian. nu aţi fi fost plecat şi aţi fi participat la întîl-nirea Comisiei (ceea ce, am dedus din scrisoarea primită, aţi fi dorit) nu ne-am fi întîlnit; deci, nu aveţi ce regreta! Acum abia îmi dau seama că în 1988, (cînd vor fi fost vreo două şedinţe ale acestui organism) nu am participat la nici una: Înalt Prea Sfinţia Voastră „se nimereşte” să fie în străinătate cînd se programează astfel de meetinguri iar la mine „nu face apel telefonul”. Prin urmare, dacă vom pune temei în ideea de a ne întîlni, – clipe plăcute, nepereche, pentru mine – pe ocaziile ce le oferă Comisia, ei, bine, nu va exista nici o şansă.

Ele, aceste preocupări, nu încetează însă, ci devin din ce în ce mai aplicate. Definitivez acum un masiv tom (ce va avea în jur de 800 de pagini), intitulat „Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale literaturii române”; începe cu „geţii” şi continuă cu „protoromânii”, apoi – trecînd prin încă vreo cîteva răscruci (unele comunicate fragmentar în „Revue Roumaine”) – în plină modernitate. Va fi, din acest punct de vedere, un an greu: va trebui să închei această carte şi apoi încă una, „Memoria ca un concert baroc”, unde – să nu vă vină să credeţi – voi pune, unul peste altul, comentariile din ultimii trei-patru ani asupra mănăstirilor din România. Această carte e, de fapt, scrisă în

proporţie de trei sferturi şi pentru cele încă 50 de pagini ce îmi propun, va trebui să stărui, în această vară, spre a putea să închei ceea ce, de fapt, nu mai este doar un proiect. Nădăjduiesc să ajung şi la Sîmbăta (unde este mult de scris) şi, poate, să izbutesc a înfăţişa noua şcoală de iconari de acolo, pe acel miraculos Timotei Tohăneanu despre care aţi scris atît de impresionant într-unul din eseurile Domniei Voastre.

Şi apoi? Apoi, dacă mă va ajuta Dumnezeu, am o înţelegere la *Nagard* pentru un volum, de vreo 200 de pagini, privitor la scriitorii români aflaţi astăzi în lume. S-ar putea denumi „Efectul Istrati" şi ar cuprinde portrete ale lui Cioran, Eliade, Ciorănescu, Uscătescu, Coşeriu, Dinu Adameşteanu, Turdeanu, Vintilă Horia etc. Între români (unii – „români de profesie") risipiţi în cele patru vînturi, aceştia sînt deopotrivă scriitori şi români! Dar cine ştie *dacă* şi *cît* din ceea ce nădăjduiesc să fac se va împlini.

Cu gînduri solidare, Artur Silvestri

9 mai 1989

Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Astăzi chiar am izbutit să procur mai multe numere din „Revul Roumaine" conţinînd recenzia la „Romanitate...", apărută cu oarecare întîrziere; mă grăbesc, deci, să vi le trimit, însoţindu-le de această epistolă pe care o aştern repede pe hîrtie, spre a nu mai spori şi eu întîrzierea provocată de procesul tehnico-tipografic, destul de anevoios, ce editarea pretinde acestei publicaţii. Cît de curînd, voi reveni cu o scrisoare dezvoltată.

Îmi permit să vă sugerez să-i trimiteţi un exemplar din „Calendarul de inimă... „ domnului George G. Potra, care şi-a manifestat interesul şi curiozitatea pentru noua carte a Domniei Voastre; am înţeles că îi va face o mare plăcere. În acelaşi timp, v-aş ruga să-mi scrieţi dacă aveţi nevoie de mai multe exemplare din RR; cîte şi în ce limbi?

Cu dragoste, Artur Silvestri

30 iunie 1989 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Probabil aţi bănuit că plecarea noastră intempestivă de la Sîmbăta a fost în legătură cu evenimentele ultimelor zile, context ce reclama prezenţa amîndurora în Bucureşti; am şi întîrziat o zi, plecînd marţi în loc de luni, dar cine se poate despărţi de minunatele locuri de acolo? Cu greu s-ar putea spune ce impresionează, mai întîi de toate, ochiul: natura grandioasă şi arătînd în toate pecetea perfecţiunii geneziace, ori natura tradusă în cultură şi extrasă din clipă spre a deveni durată, concurînd cu frumuseţea de limpezimi neîntinate ce i se atribuie Ziditorului?

Sîmbăta s-a înălţat acum definitiv; aveam o emoţie ţinută în ascuns înainte să ajung aici dar teama de altădată s-a spulberat. Aflasem că piedici au fost multe şi că nu se lucrează de prea mult (cinci ani? da, dar ce însemnează

această cifră la scara proiectelor grandioase ce se aştern în concret?), acestea toate, dar şi altele, puteau să fi ţinut încă în loc gîndul cutezător şi imaginaţia febrilă şi să oprească la jumătate acele linii de clasicitate modernă să treacă de pe hîrtie în volumele impunătoare ale pietrei. Dar nu! *Sîmbăta* există şi încă de pe acum se poate zice că este o lume nepereche. I-a fost dat ţării lui Negru Vodă să adăpostească poate o nouă vatră europeană de simţire creştină, una dintre acelea, ori *aceea* chiar, ce vor deschide pentru sentimentul ecumenic un nou ciclu de istorie, lăsîndu-l în urmă pe cel ce se definea prin aşezăminte vernaculare. „I-a fost dat" – se zice, dar niciodată nu va fi destul să spunem (şi vom spune!) că totul vi se datorează. De bună seamă că despre *Sîmbăta* va scrie şi Mariana, dar poate că odată, după ce totul va fi gata, va trebui să se alcătuiască povestea acestui loc ce intră de acum în legendă, depăşind istoria de unde, de fapt, venise. Poate o veţi face chiar Înalt Prea Sfinţia voastră, poate veţi păstori o carte, colectivă, „de poveste" (nu de poveşti!). Dar sînt încredinţat că ea trebuie să se facă. Zidurile noi aşteaptă să se alăture şi să le nemurească puterea cuvintelor, după ce Cuvîntul se va aşeza acolo, cu tainic ritual.

M-am întrebat adesea, preumblîndu-mă pe cărările de sub munte, ce secret gînd v-a împins să alegeţi tocmai acest loc şi odată mi-am zis că este faptă de minune, ce se mai petrecuse şi la Buzău şi la Sibiu şi cu siguranţă că se va mai petrece; dar de solomonar, aş zice, ştiind că veţi lua vorba în sensul ei ornamental. Faptă de „fîntînar" ce reţine, într-un uriaş receptacol, ecouri ce vin de cine ştie de cînd şi nu se mai aud decît foarte arar şi numai de cei puţini, capabili să le primească. Aş zice că aşa v-a venit gîndul bun dacă nu aş şti că, înainte de a fi omul cu sensibilitate rarisimă şi adîncă (trăind – de fapt – adîncimile) sînteţi cărturarul cu gînd pătrunzător.

Astfel că voi spune aşa: *Sîmbăta* nu este un dar al divinaţiei ci o hotărîre a sufletului român. O românitate ce ne vine de departe dintr-o altă romă-nime încercată dogmatic şi care se recunoaşte în chiar punctul nodal, unde românii fuseseră obişnuiţi multisecular cu drama ori poate mai bine este să spunem – cu tragedia. Aici, sub munte (dar nu sub orice munte ci sub pietrele vertebrale de unde, pornind din obîrşia apelor, rîurile noastre se despart către toate zările şi către pămînturi) se întîlnesc lumi de sud cu lumi de nord, într-un cuibar ce adăposteşte un ou dogmatic al românismului. Apoi, mitul fondator şi umbra lui Negru Vodă peste acestea toate şi, înaintînd peste veacuri, identificarea în „brîncovenism". Sîntem, oricît ne-am încerca definirea în clipă, consecinţa unor simboluri ce nu au existenţă pieritoare. Astfel, în straturi de simbolistică română se va fi decis acest loc, avînd – desigur – geniul lui, un geniu al locului.

Imaginez cîteodată un tablou de proiect încheiat, sforţîndu-mă să aud paşi rari, în liniştea nesperată ce va fi împlinită peste o vreme de toacă, paşi pe marmure albe într-un loc al reculegerii, situat laoparte de vremuri. Îmi imaginez şi totuşi imaginaţia încă nu poate doborî timpul ce încă ne stă înainte.

Însă ce senzaţie se evidenţiază treptat, descătuşîndu-se din stările amorfe ce însoţesc emanaţiile mari: un sentiment al claritătii calme, de spaţiu european, trăsături ce vă definesc şi au definit, de fapt, pe acei – nu mulţi – mari bărbaţi ai neamului.

Odată şi odată aceste impresii ce se nasc în pînza prea repede primitoare a sufletului se vor putea organiza mai bine decît acum cînd încă sîn-tem prizonierii clipei ce nu trece însă atît de repede dar ni se ia; şi ca să nu ni se ia cu totul aceste clipe le vom face să se desprindă din materia unde ne-au întemniţat, înălţindu-se în permanent. Vă sînt, deci, recunoscător pentru că ne-aţi arătat această taină ce se va revela, curînd.

Cu dragoste, Artur Silvestri

2 iulie 1989 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Precedenta epistolă, de alaltăieri, stătea sub impresia poemului în piatră al Sîmbetei ce nu poate isca decît poeme. Însă îmi dau seama că nu v-am spus încă unele dintre cele, şi mai multe, pe care voisem să vi le spun. De fapt, încă de la Sibiu începusem să păşim într-o altă ordine a lucrurilor, aşezată sub pecetea tainei: călătoria printre cărţi vechi, în alte vremuri şi în alte dimensiuni ale spaţiului – semne de îngăduinţă pentru care ne simţim, încă o dată, recunoscători – nu putea să stimuleze alte gînduri decît cele ale tainei în comuniune. V-am regăsit astfel; dar, o să-mi îngăduiţi să vă spun, v-am descoperit mai bine şi mai profund. Cei ce sînt în stare să vadă doar suprafeţele, fie sănătoşi; esenţialul, ca o piatră preţioasă, se ascunde şi trebuie să ai – cum se zice – organ ca să-l percepi!

Pentru un observator atent – cum socotesc că sînt – întîlnirile de la Sibiu vor rămîne, în chip definitiv, ca nişte documente de ordin cultural şi moral ce nu se pot şterge, orice s-ar întîmpla. Ele evidenţiază o personalitate în multe privinţe, unică, în preajma căreia este cu totul stimulator a te afla. De altminteri, un proiect anterior – şi anume scrierea unei monografii despre „Antonie Plămădeală – scriitor, istoric al literaturii, filosof al culturii” – mi se impune acum cu necesitate şi capătă un caracter de anumită urgenţă. O înţelegere de principiu exista – încă din octombrie '88 – cu prietenul Traian Filip, opinia lui – pe care o îmbrăţişez – fiind că ar fi exclus să se poată publica aici o astfel de cercetare; de-aceea a şi oferit serviciile „Nagardului”, precizînd şi dimensiunile (circa 150 pg.). În ceea ce mă priveşte, socotesc acum – şi i-am împărtăşit-o printr-o scrisoare trimisă astăzi chiar, prin Mihai Pelin care pleacă la Milano; o va primi, deci, cît de curînd – că această propunere s-ar putea aşterne în concret pînă cel mai tîrziu la sfîrşitul lui septembrie, cînd Traian va fi din nou aici, pentru cîteva săptămîni. Am o singură îndoială şi vă consult: acest fapt ar putea avea consecinţe neplăcute în ceea ce vă priveşte? Dacă nu, voi trece, cît de repede, la lucru. Aştept, deci un răspuns în acest sens, rămînînd,

poate, a completa – dacă este posibil – materia de studiu (unele cărţi nu le am, din păcate).

Cu dragoste, Artur Silvestri

10 iulie 1989 Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră, Aluzia ce aţi făcut, la Sibiu, asupra unui studiu privitor la „Străromâni” pe care îl pregătiţi, m-a preocupat, de bună seamă, mai ales că sînt deocamdată singurul cercetător laic preocupat de extinderea nu de restrîngerea materiei de studiu (cum propun din nefericire, alţii). Chestiunea mă interesează acut şi, în ce mă priveşte, am izbutit să obţin unele rezultate ce se vor expune de îndată. Astfel, concluzia mea este că Martin de Bracara poate fi integrat, fără dificultăţi, în această categorie; de altminteri, în studiul meu din „Revue Roumaine” nr. 7/1987 l-am inclus în „şcoala nicetană”; mai sînt şi alte argumente de ordin istorico-etnologic etc. Opusculele lui (dintre care „De correc-tione rusticorum” s-a obţinut din RFG, într-o foarte bună copie xerox pe care v-o ţin la dispoziţie) s-au tradus deja în româneşte la iniţiativa mea, de către eminentul latinist Gheorghe I. Şerban şi se vor tipări în „Mitropolia Banatului”, însoţite de o cercetare a mea şi de către consideraţii ale traducătorului. Fiind „pannonian” (dar ce înseamnă „pannonian” către 540?) el a stîrnit interesul I.P.S. Nicolae aşa că aceasta mi s-a părut soluţia preferabilă. Argumentele îmi apar drept foarte convingătoare şi problema trebuie aprofundată; voi încerca, de altminteri, să documentez şi situaţia unui Paulus de Pannonia (sec. V), asupra căruia încă lipsesc dovezile cît de cît elocvente. Apoi, „arienii”, unii dintre ei – importanţi pentru confruntările doctrinare de la Dunărea de Jos.

În ceea ce priveşte natura preocupărilor ce aveţi (fapt remarcabil şi salutar, căci astfel se întregeşte o sferă de cercetare ce conducea spre aceasta) cred că am descifrat enigma (dar descifrarea o păstrez pentru mine!): nu poate fi vorba decît despre o reeditare cu comentariu (în genul „Romanităţii...”) a opusculului, din 1750, a lui Stephanus Pongracz, privitor la „... Sancti Niceta Ulteris Daciae Episcopi”. Tipologia cărţilor alcătuite în ultimii ani conduce la o astfel de concluzie ca şi, de altminteri, necesitatea de a restitui, în chip ştiinţific, acest text important. Nu-i necesar să-mi confirmaţi această deducţie.

Cu dragoste, Artur Silvestri

29 iulie 1989

Bucureşti

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Mă grăbesc să vă trimit numărul de ieri, din „Contemporanul”, conţi-nînd o recenzie a „Romanităţii”, de fapt versiunea românească – iniţială – a comentariul din „Revista Română”; aceasta nu împiedică, de bună seamă, apariţia – posibilă? – în „Mitropolia Ardealului” a întregului text ce v-am

încredinţat (de cîteva ori mai amplu) unde se reiau, fragmentar, cîteva idei de aici.

Nu ştiu – în altă ordine de idei – dacă s-ar putea publica, în „Telegraful”, un eseu privitor la „Sf. Ioan cel Nou”, mânăstirea suceveană – fragment dintr-un volum pe care îl alcătuiesc acum (se va intitula „Memoria ca un concert baroc”) şi unde Sâmbăta are, desigur partea ei. Chiar dacă nu se va putea tipări, vi-l trimit spre lectură. Adeseori, o părere calificată face mai mult decît o difuziune în public.

Cu dragoste, Artur Silvestri septembrie 1989

Înalt Prea Sfinţia Voastră,

Înainte, cu doar cîteva ore, de a pleca pentru o vreme din Bucureşti (concediu mai degrabă obligat de o stare de sănătate nu prea bună) vă scriu cu nădejdea de a mai putea face ceva cu o idee pe care o am mai demult şi v-am împărtăşit-o. Volumul „Daco-Romanica”, în planul editurii Enciclopedice, se află într-o fază foarte avansată, „atîta” doar că – din fericire – s-a cerut re-eleborarea a două studii, ceea ce va mai întîrzia cu circa o lună şi jumătate trimiterea cărţii la tipar. Astfel încît introducerea cercetării Înalt Prea Sfinţiei Voastre privitoare la „Străromânul” ce aţi descoperit devine perfect posibilă, mai ales că – am impresia – între timp studiul apare în „Telegraful Român”. „Perfect posibilă” e doar un fel de a zice, ba chiar „necesară” din motive ce le veţi subînţelege, de vreme ce argumentul cărţii este prezenţa unui grup de cărturari cu notorietate, ceea ce modifică radical perspectiva.

De fapt, ar trebui să primesc pînă în jur de 20 octombrie studiul Înalt Prea Sfinţiei Voastre spre a-l pune la locul ce i se cuvine. Aştept cu drag!

Artur Silvestri 5 octombrie 1989

Iubite Artur Silvestri,

Am primit şi scrisoarea din septembrie şi o vedere de pe drumuri balcanice. Străromânul meu a constituit una din cele două comunicări pe care le-am ţinut la Congresul de studii sud-est europene de la Sofia (30 august 1989). Comunicarea pe scurt va apare în Telegraful sept-oct, iar pe larg, cu note şi extrase din textele lui, va apare în „Mitropolia Ardealului”. Vi le voi trimite pe amîndouă şi dacă le veţi putea folosi la ceva, mă voi bucura.

Cum a fost călătoria?

Plec şi eu astăzi la Constantinopol şi apoi, după o zi în Bucureşti, voi pleca în Danemarca. Spre iarnă mă adun acasă, ca să încep anul nou odihnit măcar o lună.

Mulţumiri pentru „Triumful memoriei” din Luceafărul. Întregii familii sănătate şi bucurii,

Dr. Antonie Plămădeală Mitropolitul Ardealului

21.XI.1987, Păltiniş

ADDENDA: O REMEMORARE

Stimată doamnă Mariana Brăescu, Vă mulţumesc pentru rîndurile din „Contemporanul”, privitoare la palatul brâncovenesc de la Buzău. Aproape că trece neobservat, iar „Brîncoveanul”

care l-a restaurat, de n-aţi fi scris Dvs., abia dacă e pomenit. Cînd am ajuns eu la Buzău, era o ruină, după cutremur. Deşi trecuseră vreo cinci ani, nu se începuse, nici nu se gîndise nimeni la restaurare. Era sprijinit din toate părţile de popi (de lemn) solizi, că altfel ar fi căzut. Am fost avertizat să nu îndrăznesc să locuiesc în el. Tremura din toate încheieturile şi la călcatul cu paşii. Deşi mai aveam vreo 200 de biserici de restaurat – şi le-am restaurat – m-am apucat şi de palat. Mai întîi l-am înconjurat cu legături de beton încastrate după metoda Cişmigiu (lucrînd chiar cu el), nu numai de jur împrejur, ci şi prin pod. Ar fi interesant de urcat odată şi acolo. I-am schimbat acoperişul, şi am început săpăturile ca să găsesc urmele foişorului din faţă. Le-am găsit. Piatra cu numele lui Brîncoveanu era încastrată în zidărie, sus la cornişă, probabil după vreun cutremur. Cînd am văzut de jos că un ţigan uriaş (om cumsecade şi bun lucrător) se căznea cu tîrnăcopul să disloce o piatră şi nu putea, m-am urcat să văd ce e acolo. Am văzut o piatră albă şi pe ea nişte litere. Am extras-o cu grijă de arheolog şi aşa am descoperit numele voievodului. Apoi am găsit şi mormîntul episcopului contemporan, de Buzău, pe cînd săpam în biserică pentru introducerea încălzirii centrale. În biserică am schimbat dalele, am mărit solea, care era primejdios de îngustă pentru preoţii care ies cu Sfintele Daruri. Dacă le varsă, trebuie caterisiţi.

Cînd m-am convins că a fost un palat brîncovenesc am chemat specialiştii: Vasile Drăguţ – Dumnezeu să-l ierte – Ana-Maria Orăşanu, Nicolae Diaconu şi un arhitect local. Am hotărît pe loc ce e de făcut. N-ar trebui să mă laud, dar poate scriu pentru alţii, de peste un veac. Eu am făcut tot proiectul. Arhitecţii l-au pus în pagină ştiinţific. Cînd am intrat în beci cu o echipă de la Consiliul Culturii – era condusă de Ana-Maria Orăşanu – le-am spus: „Aici va fi o frumoasă sală de recepţie!” Era beci de cartofi, ţelină etc. cu cîteva bolţi stricate, cu cîteva împărţiri cu pereţi de cărămidă şi cu o ieşire în grădină, spre bucătărie.

Personalul palatului a murmurat. Cei de la Bucureşti au spus că n-a fost sală de recepţie. – „De unde ştiţi? Eu ştiu că a fost sală de recepţie, şi va fi.” Au acceptat, deşi n-au fost şi probabil nu sînt convinşi nici azi că a fost. Dar este! Am scos de acolo vagoane de pămînt ca să coborîm nivelul.

Văd că cei de azi de la Buzău spun că eu aş fi mers de la idee pînă la proiect. Nu! Am început chiar lucrările de bază. Cînd am plecat am vrut să mă asigur că vor fi continuate. Mă temeam să nu fie întrerupte, schimbate ideile. De aceea le-am început pe toate. Am dărîmat ce era de dărîmat, şi am început ce trebuia continuat. Patriarhul Iustin, despre care am scris aşa de frumos, nu mă iubea. Şi nu vedea cu ochi buni ceea ce făceam la Buzău.

După ce am plecat şi foişorul era la nivelul de sus al intrării, i-a spus actualului episcop să-l dinamiteze şi să-l dărîme. I s-a părut urît, prea mare şi, mai ales, i s-a părut o invenţie a mea. Că, adică, n-ar fi fost niciodată aşa. Mi-a trebuit mult tact ca să-l încurajez pe P.S. Epifanie să reziste. A oprit lucrările, dar cînd am intervenit eu direct la Patriarh, acesta a cedat. I-am spus: „Prea

Fericite, puteţi să-l dărîmaţi. Dar se va şti. Veţi rămîne în istorie ca cel ce a dărîmat, iar eu victima dărîmată. Şi istoria începe de azi!" Mi-a spus că istoria, nici cea de azi, nici cea de mîine, nu-l interesează. Dar a adăugat: treaba voastră! Continuaţi. Dar e urît! Aşa urît, l-am continuat. E drept, nu eu, ci urmaşul meu căruia i se datorează în întregime executarea lucrării pînă la capăt. E drept să fie amintit şi el. Că a trecut prin momente grele! La Buzău am restaurat şi vechiul seminar.

Cînd am plecat eu nu mai avea despărţitură între parter şi etaj, şi toată faţada era în schele. Tot ca să nu mai poată fi întrerupte lucrările. Tot P.S. Epifanie le-a terminat. Ei, şi multe altele. Mi-am amintit de ele, provocat de articolul Dvs. care, am simţit că îmi dă acea satisfacţie pe care fostul Patriarh mi-a refuzat-o mereu. Oricum, Buzăul are acum un palat brîncovenesc. Fără episcopul din 1980-1982 l-ar fi avut? Eu mi-l consider prima mea mare ctitorie.

Şi tot cu Brîncoveanu m-am întîlnit şi în Transilvania. Sîmbăta era o bisericuţă fără nici un gard împrejur. Era brîncovenească. Şi-atunci m-am hotărît să-i fac ceea ce-i lipsea: incinta, cu un mic palat, cu o clopotniţă, cu două foişoare interioare, cu o logie spre munţi, şi cu pergole pe două laturi. Sînt acum sub acoperiş. Şi lucrez şi sub ninsoare. Cu o încăpăţînare în care abia mă recunosc. O vreau gata repede. Am exasperat oamenii mei. Se cheamă că va fi acolo o mare concentrare de obiecte de Patrimoniu, icoane, cărţi, icoane pe sticlă, o şcoală de iconari pe sticlă şi... biblioteca mea de peste 20.000 de volume. Şi cărţile mele vechi. Şi mormîntul meu. Undeva sub pergola din faţă.

Vă ispitesc în vederea unei treceri pe acolo. Cu dl. Silvestri şi cu mine. Nu spre a scrie. Doamne fereşte. Poate după ce va fi gata. Să nu trezim urşii de pe valea Sîmbetei! Pe Ioan Alexandru abia l-am putut opri să nu scrie. Bine că n-a scris! Cu Buzăul e altceva. E gata. Sîmbăta va fi şi mai frumoasă. Poate mai frumoasă şi decît Horezu. Şi mai mare. Şi cînd te gîndeşti că acum doi ani era acolo doar iarbă! Cîte nu se pot face pe iarbă! Acum construiesc o casă mare la Păltiniş. Tot sub ninsoare, dar ieri am terminat-o de acoperit. Şi jos, la Sibiu, am construit în primii doi ani de la venire, o aripă nouă a palatului, poreclită „Domniţa". Cu trei nivele. Şi asta ar merita să fie văzută.

Gata. Nici nu vă cunosc şi iată că mi-am însemnat pe adresa Dvs. cîte-va pagini de „Memorii", în fugă, între două „didahii" pe care le stilizez acum la Păltiniş, pentru publicare, după miezul nopţii. Sper că nu mi-o veţi lua în nume de rău. Am simţit nevoia să las scris ceva în legătură cu aceste lucruri. Dacă v-aş cunoaşte, probabil n-aş fi făcut-o. Aşa, parcă le-am trimis viitorului. Noroc de

articolul Dvs. care m-a provocat. Dacă mă veţi judeca rău, veţi avea dreptate. Trec şi de asta!

Cu doriri de bine şi calde salutări dlui Artur Silvestri. Mulţumiri şi pentru „Inscripţii la ctitorii vechi şi noi”. Le-am primit la vreme.

Antonie, Mitropolitul Ardealului

„SFÎRŞIT, ŞI LUI DUMNEZEU LAUDĂ!”

Cînd eram tînăr şi neştiutor şi citeam adeseori cărţi vechi ce compusese odinioară cîte un călugăr cu ştiinţă de carte, descopeream cu mirare cum cel ce le însemnase dădea glas bucuriei de a fi putut încheia ce trebuise făcut cu mîna lui de ţărînă: „Sfîrşit, şi lui Dumneazeu laudă”. Pe atunci, aceste vorbe mi se păreau un fel de frază de retorică, făcută ca să înfrumuseţeze gîndul şi spre a însufleţi copierea ori scrierea cu literă trudnică şi spre a face chinul de a desena vorba mai uşor şi mai inteligibil. Dar, la drept vorbind, aceasta era şi altceva, era un fel de enigmă ce am desluşit-o, poate, mai încoace, cînd, înaintînd către asfinţit, mi-am dat seama că a se desăvîrşi totul la soroc şi după cum se cade este nu doar o potrivire fericită ci şi un mister. Mi-am întărit acest gînd tainic în mai multe rînduri, dar, nu prea demult, cu totul şi definitiv.

Era în această vară, la puţine zile după Duminica Sfinţilor Români, cînd mă aflam la Palatul Patriarhal unde mă chemase Antonie Plămădeală ca să-mi dea manuscrisul „Convorbirilor de amurg”. În chilia îngustă şi răcoroasă a Mitropolitului Ardealului stăteam „faţă către faţă”, tăcînd o vreme şi privindu-ne căci nu ne mai văzusem de mai bine de cincisprezece ani. Prin fereastra înaltă ce dădea către catedrală, zgomotele indistincte de sfîrşit de zile de Sinod pătrundeau pînă acolo şi tulburau cu un „ceva” nesigur seninătatea acestei întîlniri. Mitropolitul stătea aşezat pe un scaun încăpător şi părea bătrîn, bolnav şi captiv, ceea ce îmi şi spuse cu voce joasă, la o vreme, ceva mai tîrziu. Un fel de resemnare stranie, de înţelesuri ce se disting mai mult decît de către alţii, ce o mai întîlnisem în iarna care a trecut cînd o văzusem, cu deznădejde, la o fiinţă mică şi neajutorată ce s-a prăpădit sub ochii mei, o întrezăream şi la el, în marea lui solitudine împăcată cu Legile nepătrunse.

Atunci cartea ce se încheie acum era doar o ipoteză ce ar fi putut să se formuleze vreodată, cîndva, dar mi-am dat seama că, de fapt, ar fi trebuit făcută repede şi fără a o mai amîna fără dată căci s-ar fi putut să devină fără de folosul moral ce i se atribuise cînd mă gîndisem la ea.

Am „făcut-o”, deci – căci nu am scris-o ci doar am rînduit-o potrivind toate ca să se nască mai repede, înainte de a fi prea tîrziu – pentru toţi cei care, prea bătrîni fiind atunci sau îmbătrînind mai repede decît mine, nu mai sînt acum pe Pămînt şi cărora ar fi trebuit, cînd încă mai erau, să le arăt că viaţa lor nu fusese în zadar. Şi că, dacă avuseseră un merit şi urma trecerii lor a rămas, acela nu se va risipi odată cu amintirea ce se păstrează doar în cei care, odată şi-odată, nu vor mai fi nici ei, la rîndul lor şi cînd va fi să fie.

Fiind ceea ce este, aceasta mai e şi un fel de ofrandă tristă ce aduc celor care, cuvîntători şi necuvîntătoare, au putut să mă povăţuiască fără să vrea şi să mă înveţe fără să ştie, într-o viaţă pe care astăzi încep să n-o mai înţeleg deşi aş fi vrut să-i păstrez sensurile ce am crezut altădată că le desluşesc.

Şi este, poate chiar, o căinţă mută şi înlăcrimată, gîndindu-mă că atunci cînd erau pe Pămînt nu le-am spus la vreme ce ar fi trebuit să le spun iar astăzi, cînd vreme nu mai e, este zadarnic şi parcă fără rost.

12 August 2004

SUMAR

DISCURS ÎMPOTRIVA UITĂRII.....3

DOUĂ POVESTIRI ENIGMATICE.....5

„INTUIŢIE" ŞI „INSUFLARE" „Scenă de descălecat" la Palatul Episcopal de la Buzău..... 5

MAREA HIEROGLIFĂ „Utopie" şi „Restauraţie" la Mânăstirea Sâmbăta de Sus..8

ZECE „CONVORBIRI DE AMURG".....13

„O Mânăstire frumoasă, acum cincizeci de ani, unde s-a uitat totul...".....13

„Am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii".....17

„La Buzău, când am venit acolo, totul trebuia refăcut, şi refăcut cu grija de a nu strica ceva".....20

„La Sibiu, multă lume nici nu mai ştie ce am făcut acum douăzeci de ani"....23 „Nu ştiu cum, la Sâmbăta Dumnezeu m-a luminat să pornesc restaurarea ei"..26 „Oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice, pentru că ei nu mai puteau face nimic".....28

„Pe multe ar fi trebuit să le public eu, încă din vremea când mai eram în viaţă".....31

„N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, folositor atât mie cât şi celor din jur".....33

„Dacă mă vor pomeni sau nu urmaşii? Fie voia lor".....36

„Nu ştiu cum mi-a fost dat, parcă lucrurile anume ar fi aşteptat un om pe care să-l pună la treabă".....37

„DOUĂZECI ŞI OPT DE SCRISORI DE ALTĂDATĂ".....39

„SFÎRŞIT, ŞI LUI DUMNEZEU LAUDĂ!”.....71